

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV PRO DĚJINY UMĚNÍ

rigorózní práce

David Junek

**KLASICISTNÍ VRATA A DVEŘE
V POLIČCE**

Classicist gates and doors in Polička

2009

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Děkuji

Prof. PhDr. Lubomíru Konečnému, řediteli Ústavu dějin umění AV ČR za podporu při práci,

Ing. Petru Mackovi, PhD., pedagogu Ústavu pro dějiny umění FF UK za podnětné konzultace.

Dále děkuji řadě kolegů z oboru za jejich vstřícnost a laskavou pomoc, zvláště pak:

Mgr. Stanislavu Konečnému ze Státního okresního archivu v Litomyšli,

Ing. Josefu Kynclovi z dendrochronologického pracoviště v Brně,

Mgr. Ireně Laboutkové z oddělení hutnictví Národního technického muzea v Praze,

knihovnicím z Národní knihovny, Národního muzea, Státní technické knihovny, Ústavu dějin umění, Uměleckoprůmyslového muzea, Vysoké školy uměleckoprůmyslové a z mimopražských pak knihovnici Regionálního muzea v Chrudimi.

OBSAH

- s. 5 **Slovo úvodem**
- s. 6 **I. Klasicismus v Čechách**
- s. 7 *Soupis vyobrazení*
- s. 8 **II. Klasicismus v Poličce**
- s. 9 *Soupis vyobrazení*
- s. 11 **III. Dobová atmosféra**
- s. 11 Správní a majetkové poměry.
- s. 12 Požár města roku 1845.
- s. 13 Živelní pohromy.
- s. 13 Železnice 1843/1896.
- s. 14 Živnostenský řád z roku 1859.
- s. 14 Revoluční rok 1848.
- s. 15 Národní obrození, politické události.
- s. 16 Spolky.
- s. 17 Ti druzí.
- s. 17 *Soupis vyobrazení*
- s. 18 **IV. Zadavatelé**
- s. 18 Úřednictvo, honorace, měšťané.
- s. 18 Měšťané uvnitř hradeb, právovarečné domy.
- s. 19 Dekret měšťanský, domovské právo.
- s. 20 Poličští řemeslníci.
- s. 20 Počty domů a obyvatel.
- s. 21 Dveře jako výraz reprezentace.
- s. 22 *Soupis vyobrazení*
- s. 23 [PŘÍLOHA IV/1: Poličská vrata. Soupis domů s vyřezávanými vraty a zařazení mezi právovarečné či neprávovarečné či předměstské domy.](#)
- s. 29 **V. Truhláři**
- s. 29 Vývoj cechů, dřevozpracující řemesla a truhláři v Poličce.
- s. 32 Vybavení truhlářské dílny.
- s. 32 Truhlářské náradí.
- s. 33 Používaný materiál.
- s. 33 Řezbářská práce.
- s. 33 Ceny dveří a vrat.
- s. 33 Datace vrat a dveří dendrochronologickou metodou.
- s. 35 *Soupis vyobrazení*
- s. 36 [PŘÍLOHA V/1: Truhlářští mistři v Poličce – s komentářem a uvedením pramenů.](#)
- s. 42 [PŘÍLOHA V/2: Datace vrat a dveří v Poličce dendrochronologickou metodou.](#)
- s. 43 *Soupis vyobrazení k příloze*
- s. 44 [PŘÍLOHA V/3: Potvrzení o udělení mistrovského listu roku 1823.](#)
- s. 45 **VI. Konstrukce dveří a vrat**
- s. 45 Svaková konstrukce.
- s. 45 Rámová konstrukce s výplněmi.

s. 46	Prkenná vrata (rámová konstrukce s pobitím).
s. 46	Další konstrukce.
s. 47	Způsob zavěšování.
s. 47	Části dveří – malý slovníček.
s. 49	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 51	PŘÍLOHA VI/1: Dobová truhlářská a stavitelská literatura (chronologicky).
s. 54	VII. Motivy výzdoby
s. 54	Ornament, dekorace, symbol, ikonografie.
s. 54	Původnost a přejímání.
s. 54	Zadavatel versus autor.
s. 55	Symbol a výzdoba.
s. 55	Slovníček (velum, roseta ...).
s. 59	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 62	PŘÍLOHA VII/1: Srovnání výzdoby poličských vrat s vraty z jiných lokalit.
s. 64	<i>Soupis vyobrazení přílohy</i>
s. 66	VIII. Barevnost vrat a fasád
s. 66	Barevnost vrat a dveří v Poličce.
s. 67	Technologie nátěrů.
s. 67	Pigmenty a barviva.
s. 68	Barevnost fasád v Poličce.
s. 70	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 71	PŘÍLOHA VIII/1: Barevnost poličských vrat – restaurátorské průzkumy.
s. 74	IX. Dveřní kování - kliky a další příslušenství
s. 75	Dveřní kování (závěsy, zástrčky, zámky, kliky a štíty, držadla).
s. 76	Kovářská práce.
s. 76	Zámečnická práce.
s. 76	Litinové produkty.
s. 76	Blanenská umělecká litina.
s. 76	Další slévárny.
s. 78	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 79	X. Portály a kamenické dílo
s. 79	Druhy hornin a zdrojové lokality (opuka, pískovec, granit, ortorula).
s. 79	Kameníci.
s. 79	Kamenné portály (a jejich části: práh, patník, postranice, nadpraží).
s. 80	Barevnost portálů.
s. 81	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 82	XI. Památkový zájem
s. 85	<i>Soupis vyobrazení</i>
s. 86	XII. Katalog dveří a vrat
s. 87	Katalog vyřezávaných klasicistních vrat a dveří v Poličce.
s. 90	Použitá literatura
s. 100	Výběr literatury o vratech a dveřích
s. 102	Použité prameny archivní a ikonografické
s. 103	Abstrakt

KLASICISTNÍ VRATA A DVEŘE V POLIČCE

Příspěvek ke konstrukčnímu a výtvarnému řešení domovních vstupních vrat a dveří v 19. století, prezentovaný na podrobném příkladu středně velkého města a s časovým vymezením období po roce 1800 a před rokem 1900.

SLOVO ÚVODEM

Dveře jsou nenápadnými účastníky našeho každodenního života, mnohé jsou pak svědky dob dávno minulých. Jsou nedílnou součástí každé architektury. „*Vrata jsou pochopitelně součástí většího celku, za který je nutno považovat nejen portál, ale celé domovní průčelí, tvořící následně součást uličních prostorů, a tedy v konečném důsledku celého města.*“¹ Mohou být prosté i bohatě zdobené. Často vzbuzují otázky, co se za nimi asi skrývá? Umožňují vstoupit do domu. Chránily a chrání před nevítanými hosty i před chladem, ale již od pradávných dob měly i význam obřadní a magický², a proto i nejstarší výzdoba odrazovala nečisté síly - připomeňme alespoň tolik oblíbené lví hlavy.

Tato práce je věnována skromným, ale přitom významným památkám, které nás obklopují, a které potřebují naši péči. Teprve jejich poznáním, průzkumem, dokumentováním a propagací můžeme účinně podpořit jejich ochranu. V Poličce máme dokumentováno osmdesát pět vyřezávaných klasicistních vrat a dveří, z nichž se do dnešní doby dochovalo třicet pět. Příklad středně velkého města Poličky a slohového období klasicismu umožňuje v přiměřené míře aplikovat dále uvedené poznatky i na další regiony a slohová období³.

¹ Macek 1996, s.1

² Vařeka-Frolec, 2007, s. 60. Viz též např. Nový zákon: Podobenství o deseti pannách. Matouš 25, 1-13. Nebo v obrazném slova smyslu: Špaňhel 1916, s. 35: „Byli by mě málem z Poličky ukázali dveře.“

³ Soustavnou pozornost tomuto tématu věnuji již od roku 1992 (viz kapitola Památková péče) a jako nejúčinnější prostředek pro ochranu ohrožených exemplářů lze považovat jejich dokumentaci a cílenou propagaci.

I. KLASICISMUS V ČECHÁCH

počátky, vrchol a vyznění slohu ⁴

Italská renesance čerpala, po dlouhém období středověku, z odkazů antického Říma. Barokní umění mělo svůj dynamický proud (zvláště plodný v Itálii a Čechách) a proud klasický, který neopomíjel antické inspirace (Anglie a Francie). Když bylo v 18. století objeveno Herkulaneum a Pompeje, byly nalézány autentické antické památky, mnohé řeckého původu. Řecký ideál se záhy stal normou krásna vůbec. Pojem „klasicismus“ a jeho členění se odlišuje v západní a střední Evropě – budeme se držet zdejšího prostředí. Počátky klasicismu lze na našem území hledat v době nástupu Josefa II. a vrcholem tehdejšího stavitelství byla pevnostní města (Terezín, Josefov)⁵ a lázeňské komplexy (Teplice, Františkovy Lázně, Mariánské Lázně). Zřízením krajských stavebních ředitelství se začala prosazovat nová estetika - charakter staveb měl být jednoduše ušlechtilý a klidný.⁶ Z monumentálních staveb je třeba připomenout Nosticovo divadlo, zámek Kačín, lednicko-valtický areál a bývalou pražskou celnici U Hybernů. Z mimořádných pražských činžovních domů připomeňme Platýz na Národní třídě.⁷ K nejvýznamnějším osobnostem klasicistní architektury u nás patří Johann Philippe Joendl, knížecí dietrichsteinský stavební ředitel, který v letech 1826-1828 vydal praktickou stavebskou příručku – jediný teoretický spis vzniklý v té době v Čechách.⁸ Klasicistní pojetí se v Praze i ve Vídni na stavebním ředitelství udržovalo až do roku 1848, poté již převládají novogotické a novorenesanční stavby.⁹ Klasicistní období ovlivněné Napoleonovým císařským obdobím, bývá nazýváno empir. V uměleckém řemesle, zvláště nábytku a sklářství, se od poloviny 2. desetiletí prosazuje nový styl nazývaný *biedermaier* – typický tvořivou silou odmítající strnulé předlohy. Symetrii a přísnost klasicismu nahradila harmonie.¹⁰ Zatímco na novostavbách v Praze, a pro vzdělanou šlechtu i na venkově, se stává klasicismus v polovině 19. století překonaným slohem, v řadě běžných pražských staveb, a zvláště pak ve venkovských krajských i okresních městech, zažívá teprve svůj vrchol a dlouho žije jako moderní sloh.¹¹

Vývoj podoby barokních, klasicistních a novorenesančních vrat a dveří lze sledovat jednak na dochovaných památkách, ale i na vyobrazeních ve vzorových knihách (viz. obrazová příloha). V barokním období byly v oblibě líce křídel skládané z prken v rozmanitém směru a členění, ale pochopitelně se objevovaly i vyřezávané výplně (nejčastěji s rozvilinami či maskarony) – zde je potom úzká souvislost s výzdobou interiérových dveří nebo s výzdobou boků kostelních lavic. Výzdobě klasicistních vrat a dveří je v této práci věnována samostatná kapitola. Novorenesance (a novobaroko) potom přebírá jak líce s řezbami, tak skládané (v menším rozsahu) a nově zavádí křídla, kde osvětlovací a větrací okno je kryto kovanou či litinovou mříží. Ve všech uvedených slohových obdobích se objevují i hladké, nezdobené výplně.

Dveře a vrata pochopitelně reagovala (spolu s fasádami) na proměny vkusu, regiony však podněty z centra zpracovávaly s obvyklým opožděním a často s jistou mírou rustikalizace.

⁴ Dějiny českého výtvarného umění III/1,2, 2001 a jednotlivé kapitoly tamtéž od: Brožová, Horyna, Petrasová, Vybíral, Zatloukal. Dále: Muchka 1990. Pahl 2000. Pahl 2001. Biedermaier 2004. Vondráček 2008.

⁵ Petrasová 1999, s. 44-53.

⁶ DČVU III/1, s. 41

⁷ DČVU III/1, s. 54. Poznámka: stavitel Platýzu – významný podnikatel František Daubek – byl pouze jmenovcem významného podnikatele, poličského rodáka, Josefa Františka Daubka; za podrobné údaje k Platýzu a Fr. Daubkovi děkuji Josefu Hájkovi z NPÚ územně odborného pracoviště v Praze.

⁸ Joendl 1826 (německy), 1840 (česky). Viz též DČVU III/1 s. 41

⁹ DČVU III/1, s. 57

¹⁰ DČVU III/1, s. 380

¹¹ Kibic 1971, 1988; Kuthan 1999; Líbal 2000; Poche-Líbal 1980

Soupis vyobrazení k I. kapitole:

1. Jean Francois de Neufforge: Recueil Elémentaire D'Architecture, Paris, 18 st. Blatt 4: Portál dórského řádu /s dveřmi/. www.ornamentalprints.eu Ukázka monumentálního řešení v předlohové knize, která však nebyla dostupná běžnému zadavateli ani řemeslníkovi z venkovských měst.
2. Jako předchozí: Portál ionského řádu /s dveřmi/.
3. Jako předchozí: Portál korintského řádu /s dveřmi/.
4. Jako předchozí: Návrhy domovních dveří, Blatt 1
5. Marius Wölfer: Magazin den modernsten und geschmackvollsten architektonischen Verzierungen, Leipzig 1829. Blatt 82: Dórské dveře. www.ornamentalprints.eu Další ukázka monumentálního řešení v předlohové knize.
6. Jako předchozí: Ionské dveře.
7. Jako předchozí: Korintské dveře.
8. Jako předchozí (list 80): Návrh moderního průčelí domu /včetně dveří/.
9. Jako předchozí (list 79): Návrh moderního průčelí domu /včetně dveří/.
10. Jako předchozí (list 73): Návrh průčelí veřejné budovy /včetně dveří/.
11. Johann Philipp Jöndl: Poučení o stavitelství... Praha 1840 Tab.V. Fig.160: návrhy kompozičního řešení dveří a vrat. Tato příručka byla populární a dostupná i stavebním mistrům a řemeslníkům z venkovských měst.
12. Jako předchozí, Tab.V. Fig. 165.
13. Jako předchozí, Tab. XII.Fig.322.

II. KLASICISMUS V POLIČCE

Ještě Šemberova kresba poličského náměstí z roku 1825 nám představuje barokní fasády a štíty. Za nástup klasicismu do Poličky můžeme pokládat novostavbu chlapeckých škol (nynější muzeum, dnes s mladší novorenesanční fasádou) z roku 1841. Za starší a ojedinělé „vlaštovky“ můžeme považovat lázně v Liboháji čp. 142 na Dolním předměstí z roku 1830¹² a dům čp. 57 na Palackého náměstí, vystavěný ještě před požárem.

V roce 1845 celé město vyhořelo a došlo k rázné klasicistní přestavbě, kdy byly strženy všechny barokní štíty a hřebeny střech se staly rovnoběžné s průčelím. Nastoupily mimořádně střídme, ploché a téměř nečleněné fasády. Zajímavou výjimkou, s náročněji členěnou fasádou, je dům čp. 41 a 52 v Riegrově ulici.

Klasicistní úprava radnice po požáru 1845 nedává ani tušit původní barokní velkolepost (k památkové obnově mansardové střechy budovy a bání věže došlo v 1. polovině 20. století). Měšťané ve svém hospodářském a politickém sporu s úředníky magistrátu v roce 1846 použili i estetický argument: „Magistrát při přestavbě radnice nedbal starobylosti města, když ji dal pokrýt zcela jednoduchou střechou, která je na místě dřívější velkolepé radniční věže, jež byla ozdobou města. Tato plochá střecha je výsměchem svému okolí.“ Magistrát se bránil: „Věž byla pokryta plochou střechou podle nejnovějšího stavebního slohu, jak tomu je při budově pražského nádraží. Avšak vkus několika jedinců není rozhodující, zvláště když to nejsou odborníci. Těmto by se věž jistě líbila, protože odpovídá moderním názorům a pro zdejší poměry se hodí tím spíše, že v zimě jsou zde prudké vánice, jimž plochá střecha neskýtá žádnou překážku.“¹³

Signálem k ukončení klasicistní éry byla výstavba dívčích škol čp. 95 v novorenesančním slohu roku 1876, avšak sloh dožíval až do 80. let. Co se však týče novostavby vyhořelého děkanského chrámu sv. Jakuba, byly plány z roku 1852 provedeny v novogotickém stylu, který se zdál pro kostel důstojný.¹⁴

Kronikář Antonín Hájek k roku 1838 uvádí: „Za hlavní ulice čítají se limberská, litomyšlská, novohradská a kamenecká. Budiž podotknuto, že všechny ulice a uličky řádně vydlážděny jsou. Dojem činí podměstí /tj. Dolní předměstí/ mnohem příznivější nežli předměstí horní; dosti úpravné ulice i úhledná pořadí teprve ku Kamenci ztrácí na příjemnosti své.“¹⁵ Zde si autor cení řadová zástavby, kdežto u Kamence a na celém Horním předměstí /dále uváděno ve zkratce Hpř./ jsou roztroušené volně stojící zemědělské usedlosti.

K roku 1847 je konstatováno: „Mezi domy zbrusu novými, ve střízlivém slohu let čtyřicátých zbudovanými, jevíly se neobnovené.“¹⁶

Zajímavé dojmy o Poličce líčí Vilém Špaňhel, který roku 1859 přišel jako podučitel z Vamberka do Poličky: „Cesta z Litomyšle zdála se mi býti nekonečně dlouhou. Konečně po jízdě čtyři hodiny trvající náhle ušel jsem dvě věže a mezi nimi město. Byla to věž radnická a kostel sv. Michala. ... Nedělní odpoledne věnováno prohlídce Poličky. Výstavnost a čistota města učinily na mě dojem příznivý. A není divu. Po velkém požáru, jimž celé město uvnitř hradeb r. 1845 až na čtyři čísla lehlo popelem, domy na náměstí a v ulicích vesměs měly ráz novoty. Jenom děkanský kostel ještě nebyl dostaven.“¹⁷

Podrobnější pozornost jednotlivým domům (například o členění bytů, o podobě krámů a o místnostech pro podnájem) byla v literatuře věnována jen výjimečně.¹⁸

¹² Blažek 2, 1911, s. 906, vč. Foto. Horáček 1884, f.84-85. Štefka XIV – Spolek, nestr. Hájek 1890, s.6.

¹³ Junek 1995, s.120

¹⁴ Borský-Junek 2005

¹⁵ Hájek 1890, s.4-5

¹⁶ Nováková, 1948 s.82

¹⁷ Špaňhel 1916, s. 1-2

¹⁸ Stránský 1936 /Michlův dům čp. 185/, s.1-6. Špaňhel 1916, s. 36,37,52.

Soupis vyobrazení ke II. kapitole:

14. Josef Šembera: Poličské náměstí, 1825 (stav před požárem roku 1845). Doklad barokní podoby města hluboko do klasicistního období. Muzeum Polička G 42.
15. Poličské náměstí na konci 19. století (stav po klasicistní přestavbě). Klasicistní úprava radnice po požáru 1845 nedává ani tušit původní barokní velkolepost (k památkové obnově mansardové střechy budovy a bání věže došlo v 1. polovině 20. století). Muzeum Polička III 625.
16. Ukázka typické barokní fasády z 18. století, s jediným vstupem do domu (čp. 18). Kresby Stanislava Zindulková, podle podkladů D.Junka.
17. Ukázka typických barokních vrat (čp. 110).
18. Ukázka typické klasicistní fasády po roce 1845, se samostatným vstupem do krámu (čp. 41). Vnější krámcové dveře při rozevření umožňují vyložení zboží.
19. Ukázka typických klasicistních vrat (čp. 41).
20. Ukázka typické novorenesanční fasády z přelomu 19. a 20. století, s výkladcem po celé šíři přízemí (čp. 56).
21. Ukázka typických novorenesančních vrat (čp. 158).
22. Průčelí domu čp. 26. Zajímavý je vstup do krámu, kde měla být kovaná či litinová mříž – není známo, že by byla použita. Všechny dále uvedené plány na přestavbu domů po požáru r. 1845 jsou ze SOkA Litomyšl, AM Polička, kt. 20-23.
23. Průčelí domu čp. 203, truhláře Davida Krejčího (skutečně provedená, bohatě zdobená vrata jsou reprodukována v kapitole Truhláři).
24. Průčelí domu čp. 181, jeden z většiny plánů, kde je plocha vrat pouze vyčerněna a ponechána na vůli truhláře (bohatě zdobená vrata jsou reprodukována v kapitole Konstrukce).
25. Průčelí domu čp. 33, jeden z řady příkladů kdy realizovaná fasáda doznala určitých změn – v tomto případě pravoúhlého, modernějšího, portálu (ten pochopitelně udával tvar vrat). Srovnajte s dále uvedenou fotografií průčelí.
26. Průčelí domku čp. 232 s návrhem dveří. Nedochovány.
27. Průčelí domku čp. 7 Dpř. s vraty navrženými dle Jöndlova Poučení. Nedochovány.
28. Průčelí domu čp. 168 na stavebním plánu z r. 1878. Pozdní a ojedinělý příklad dodržení návrhu členění vrat.
29. Vrata domu čp. 168. Muzeum Polička H fa 1937.
30. František Winkler: Panoramatický pohled na Poličku z kostelní věže, litografie 1866. Muzeum Polička III 46. Ikonograficky cenný materiál pro poznání podoby města.
31. Detail předchozího: ulice Riegrova čp. 23-44 (přízemní domek vpravo je už Dolní předměstí - čp. 5). Vyznačeny jsou výše a níže dokumentované domy čp. 32-34 a 41.
32. Detail předchozího: ulice Václavská čp. 96-104 s patrovou školou a přízemními domky.
33. Katastrální mapa Poličky z roku 1839 /Císařský otisk stabilního katastru/. Růžově vyznačeny nespalné objekty, žlutě dřevěné, červeně obecní majetek. Kopie - Muzeum Polička H m 12/1.
34. Mapa města Poličky z roku 1847 – cenný doklad situace zástavby po požáru r. 1845. Muzeum Polička H m 333.
35. Lázně v Liboháji (čp. 142 Dolní předměstí) z roku 1830 (nedochovány). Muzeum Polička

- knihovna Blažek sv. 2, s. 880 (906).
36. Josef Šembera: Chlapecké školy čp. 112, kresba z roku 1841 zachycuje původní klasicistní fasádu (později novorenesančně upravenou). Ve středu tři vrata za nimiž byly uskladněny hasičské stříkačky. V pozadí vychází z hlavních dveří proud školáků. Muzeum Polička 15/2003/2.
37. Fasáda domu čp. 41. Jedna z nejzdobnějších klasicistních fasád v Poličce. Původně prokazatelně dvoubarevná (viz kapitola barevnost). Z památkového hlediska nejcenější klasicistní objekt v Poličce. Dochováno členění interiérů, fasáda, vrata i mimořádné množství dalších prvků.
38. Vrata domu čp. 41. Muzeum Polička H fa 1809.
39. Dobová fotografie klasicistních fasád domů čp. 32 a 33 (v popředí). Muzeum Polička H fa 787.
40. Bohatě zdobená vrata čp. 32. Ve středu se nachází litinové lví hlavy s kruhem v tlamě. Muzeum Polička H fa 1798.
41. Vrata domu čp. 33 – výzdobu tvoří kanelovaný kruh s vloženým hladkým čtvercem a v druhé výplni rotující mnoholistá růžice. Muzeum Polička H fa 1800.
42. Dobová fotografie klasicistní fasády nárožního domu čp. 49 (Ferdinanda a později Josefa Thanabauera). Na nároží domu byl krám, dále v průčelí vjezd do domu. U domu zcela vlevo je patrná kamenná lavička. Muzeum Polička H fa 788.
43. Vrata domu čp. 49 s oblíbeným motivem čtverce postaveného na vrchol, s vloženou mnoholistou růžicí. Muzeum Polička H fa 1824.
44. Fasáda klasicistního domu čp. 57 (stavebník Vincenc Tichý, před rokem 1830). Muzeum Polička H p 113.
45. Vrata domu čp. 57. V pravém křídle vložena menší branka pro pěší – v Poličce málo obvyklé řešení. Na pravém pilíři je patrné táhlo zvonku. Muzeum Polička H fa 1831.
46. Dobová fotografie klasicistních fasád domků v okružní ulici uvnitř hradeb (Pálená čp. 122-129). Dobře patrná je dlažba z 19. století. Muzeum Polička H fa 798.
47. Typická nezdobená fasáda přízemního domku uvnitř hradeb (čp. 77). Vrata patří do početné skupiny s lícem pobitým prkny v různém směru skladu. Muzeum Polička H fa 834.

III. DOBOVÁ ATMOSFÉRA POLIČKY 40.- 80. LET 19. STOLETÍ

Pokud chceme sledovat atmosféru doby vzniku poličských vyřezávaných vrat – tedy půlstoletí mezi počátkem čtyřicátých a koncem osmdesátých let 19. století – je třeba vzít v potaz dramatické změny, které se v tomto období odehrály. Nešlo o padesát poklidných let na venkovském maloměstě, ale o dobu, kdy se převratně a často nenadále měnily základní hodnoty společenské i výrobní a „staré zlaté časy“ a „jistoty“ byly dávno pryč. „... Ano od r. 1700 až do r. 1785 měla Polička svůj zlatý věk, potud spravovala a řídila se sama sebou. Všichni tehdejší radní byli poličtí usedlí měšťané. Bez utiskování panovala jednotu mezi představenými a ostatními měšťany, a svatá prostota kořenila ji.“¹⁹

Základním milníkem doby byla nejenom známá přestavba města po zhozném požáru roku 1845 (nepochybně nejvýznamnější událost 19. století), ale také rok 1848, který definitivně ukončil feudální výsady a hospodaření (a v jeho důsledku byl zaveden i nový správní systém dle nově zřízených okresů, místo dle panství), takže feudální nadřazenost měšťanů královského města vzala za své, ale čerstvý podnikatelský vítr se ne a ne objevit (pozdni zavedení železnice, málo progresivních a prozíravých podnikatelů). Poličský kronikář Antonín Hájek v roce 1838 uvedl: „Dále musí se poličským přiznati, že jsou rozumu otevřeného, schopni ke všelijakému řemeslnému umění. Co se jim ale vytýkati musí jest, že se každého neobyčejného podnikání hrozí a dlouho věc obcházejí, než se do ní pustí, někdy i zbytečnými námitkami se děsí.“²⁰

Byla však řada dalších drobnějších milníků, které provázely celé půlstoletí (a které v následujícím textu podrobněji uvádím), takže neustále se „něco“ dělo. Opomenout nesmíme všeprostopující vlastenecké snahy v ryze české Poličce, na pomezí německy osídleného hřebečského výběžku.

Pokud to shrneme - Polička byla maloměsto, nad čímž není třeba ohrnovat nos, ale je spíše třeba pochopit různorodost podnětů, složitost městského vývoje a bohatost aktivit. K tomu nám může posloužit velmi obsáhlá literatura.²¹

Správní a majetkové změny. Poličské měšťanstvo v první polovině 19. století prožívalo změny, se kterými se nedokázalo vyrovnat. Zlatý věk²² královského věnného města v době panování Marie Terezie byl narušen správními i hospodářskými reformami Josefa II. Tak zvaný regulovaný magistrát byl sestaven z úředníků, kteří měli právnické vzdělání a byli jmenováni zemskou vládou a ze zástupců měšťanů, kteří však měli omezené pravomoci. Narůstající nespokojenost starousedlého měšťanstva vyvrcholila v obsáhlé stížnosti pražskému guberniu v roce 1846. Po vyšetření byla krajským úřadem udělena měšťanům důrazná důtka „za opovázlivé a svévolné obtěžování nejvyšších úřadů“ a zároveň předepsána náhrada výdajů na vyslání komise. S ohledem na změny, které přinesl revoluční rok 1848 došlo o dva roky později ke zrušení regulovaného magistrátu a k vydání nového obecního zákona, na jehož základě se volil obecní výbor. Purkmistrem se stal Josef Smola, významná osobnost poličských dějin. Rok 1849 znamenal konec feudálního panství, roboty a došlo ke zrušení dosavadního správního členění země dle panství. V roce 1855 byl zřízen politický okres Polička (po vyčlenění z okresu litomyšlského zřízeného r. 1850). Polička přešla z pozice feudálního pána do role velkostatkáře s

¹⁹ Hájek 1890, s.45 /srovnej s níže uvedenou poznámkou o zlatých časech/

²⁰ Hájek 1890 s.11; Růžicka-Krušina 1968, s.120-121; k tomu srovnej Blažek 1891 /o podnikavosti/ a Katalog 1885

²¹ bibliografie Poličky a Poličska: Junková 2001; Junková-Junek 2004; Junek-Junková 2007

²² zlaté staré časy: Hájek 1890 /1838/ s.45

Zajímavé je, že na Hájkem odsuzovanou novou dobu /30. léta 19. stol./ vzpomínala po půlstoletí další generace již jako na staré dobré časy: Blažek 1891 /týž uvádí že nyní je, ku škodě věci, stále více volného času/.

Komentář: Růžicka-Krušina 1968, s.79; Růžicka 1964

velkou výměrou lesů a zemědělské půdy. Právě velké výnosy z lesů vedly starousedlé měšťany (majitele domů uvnitř hradeb) k myšlence nedělit se s předměstskými. Po vleklých soudních sporech došlo roku 1872 k potvrzení oddělení majetkové správy města v úřadu „Osady města Poličky uvnitř hradeb“ od úřadu obce, jež spravovala veškeré záležitosti celé Poličky. Prvním „osadním starostou“ byl v roce 1865 zvolen dřívější „obecní starosta“ Josef Smola. Posléze přibyl ještě starosta Horního předměstí, ale jeho význam byl omezený.

Město v první polovině 19. století zůstávalo z podstatné míry zemědělským (leč s chudou nevýnosnou půdou), i když pochopitelně měšťané byli zároveň řemeslníky či obchodníky. Obecní pastýř vyváděl dvakrát denně dobytek hospodářů z vnitřního města na městské pastviny. Uvolnění tkalcovství jako svobodného řemesla od konce 18. století vedlo k tomu, že přestalo být dost důstojné a výnosné pro měšťany, zato prudce vzrostl počet tkalců na předměstích. Obdobně tomu bylo se ševci – a to opět s ohledem na potřeby armády. Ostatní řemesla měla strukturu obvyklou i v jiných městech. Mezi kupci se prosadili spíše přistěhovalci. K nim patřil i Josef Daubek, který svým podnikatelským nadáním vysoko vynikal (a byl povýšen i do rytířského stavu), ale který své aktivity záhy přesunul mimo Poličku (do Brněnce přímo na železniční trať).²³

Požár města roku 1845. Z autentického popisu J.N. Eiselta²⁴ lze uvést základní informace: „Za několik týdnů trvajících horka byly mnohé vysoké šindelové střechy vyprahlé. Požár vypukl 10. července o půl jedenácté v noci v Kamenecké ulici /dnešní Riegrově/ čp. 36. Během několika málo minut vzplanuly dva protější domy čp. 50 a 51 /tyto domy zbořeny v letech 1890-1891, dnes je na jejich místě park před kostelem, čp. přeneseno na novostavby v sousední ulici/. V několika málo okamžicích vzplála šindelová střecha kostela. Hořící šindele létaly všemi směry a zapalovaly další domy. Vítr, který se zdvihl požárem, neměl žádný určitý směr a rozšiřoval plameny dále. Tři velké a dvě menší pojízdné stříkačky a stejně tak dvanáct stříkaček ručních a jiné hasicí pomůcky měly málo lidí k obsluze, neboť vzrůstající nebezpečí nutilo každého, aby se staral o vlastní život a majetek. Živel nebylo možno zastavit, ač u několika domů byly strženy střechy. Celé náměstí se podobalo strašlivě rozbouranému ohnivému moři. Praskání střech, padání hořících trámů, spojené s nářkem a bédováním nelze slovy vylicít. Město bylo živlu vydáno na milost a nemilost a bylo třeba se pokusit alespoň zabránit, aby se oheň nerozšířil na předměstí – na pomoc přispěchali z okolních obcí, ale i z Litomyšle a Svitav. Mezi třetí a čtvrtou hodinu ranní se k západu zřítla střecha radniční věže (do jejíž lucerny pronikl oheň a zapálil zde četná kavčí hnízda) a prorazila ohnivzdornou krytinu budovy. Požár se okamžitě rozšířil a zničil krásný zasedací sál a další prostory. Rozžhavené tašky ze střechy radnice byly žárem vrhány do vzduchu jako ze sopky chrlicí oheň.

Při tomto strašlivém požáru bylo v několika hodinách zničeno 287 budov. Z 237 kamenných domů vnitřního města zůstaly jen čtyři: děkanství /čp. 1/ s plechovou střechou, dům ranhojiče Smoly /čp. 48/ s taškovou střechou, hostinec U Růže /čp. 52/ s břidlicovou střechou a šatlava /čp. 28/ se šindelovou střechou – stranou u hradeb. Na Dolním předměstí shořelo 47 domů a na Horním předměstí 7 domů a 10 stodol. Ztraceny byly tři lidské životy. Ještě 13. a 14. července šlehaly plameny z vnitřku radnice a hlavní školy a padající a shazované krovy naplňovaly město příšerným hlukem. Krásné město se podobalo zbořeníšti, z něhož pouze jednotlivé vyšší komíny a zbytky věží čněly v soumraku strašidelně k obloze. A co ušetřily plameny, zničily krátce na to vytrvalé deště, při nichž se vyprahlé a žárem spuchřelé zdi úplně sesuly. Nešťastníci museli hledat dočasné přístřeší v prázdných stodolách a nejubožejší přespávali i na lukách. Ihned

²³ Růžička-Krušina 1968, s.115-126,184; Růžička 1973, s.2-10, 35-63; Růžička 1964 /společenské a národnostní poměry/; Adámek 1888, s.116 /Zákon o zrušení poddanstva/; Rozsudek 1871 /spor s předměstím/; Růžička-Sindlar 1972 /hospodářské poměry/; Jitřenka 1894 s.56 /obecní pastýř-podrobně/; Hájek 1890, s.15 /hospodaření/; Novák Jitřenka 1917, s.65,98

²⁴ o požáru: Eiselt 1845, 1995, 2000 /vydání 2000 uvádí v příloze soupis všech domů a jejich majitele včetně škod a případného pojištění/; Blažek 1913

dorazili i představitelé chrudimského krajského úřadu a učinili nejnutnější opatření.“ Již 14. července zaslal J.N.Eiselt článek s prosbou o pomoc redakci Bohemia, která ji 18. července otiskla (následovala řada dalších článků v Praze, ale i ve Vídni). Finanční i hmotná pomoc začala velmi rychle docházet z nejbližšího okolí i vzdálených míst a to i od císařské rodiny (podrobný soupis dárců uvádí J.N.Eiselt v tisku, který byl vydán ve prospěch pohořelých). „*Ale v mých prsou žije krásná, sladká naděje, že téměř v sutiny obrácené město Polička, byť teprve po letech, ale přece však jako omládlý Fénix povstane z popela.*“ Tímto přáním končí svůj spisek J.N. Eiselt.

O nápravě škod vypovídá jednak plánová dokumentace ve Státním okresním archivu Litomyšl²⁵, dále pak faktická přestavba domů. Podrobně jsme informováni i o obnově a posléze novostavbě kostela sv. Jakuba (vysvěceného r. 1865)²⁶ a o opravě radnice²⁷. Obě věže změnily zásadně dosavadní siluetu města (zastřešení: radniční 1846, kostelní 1862). Bohužel žádný z dosud známých zdrojů či písmáků nepopisuje obnovu měšťanských domů. Obecně lze situaci přirovnat k obnově vyhořelé Proseče, jak ji popisuje Teréza Nováková v románu Děti čistého živého. Pochopitelně Polička byla výstavnější a větší, ale snaha sehnat tesaře a co nejdříve stavbu zastřešit, byla jistě podobná.

Živelní pohromy. Roku 1837 vznikla průtrž mračen veliká povodeň – voda vystoupila až na náměstí a o dva roky později bylo prudkým lijavcem zatopeno Horní předměstí a z rybníku se na dvou místech voda přelévala přes valy. Roku 1847 přelo, bylo velmi mokro a od toho neúroda a drahota, méně zámožní jedli sotva jednou za den, většinou otruby, pečená řepa byla pochoutkou. V této tísní pomáhali dobří měšťané, zejména Ferdinand Thanabauer, který poskytoval chléb a hrách, jiní měšťané vařili polévky. Naopak sucho a draho bylo v roce 1852. Roku 1863 byla teplá zima, ale nenadálé mrazy zničily brambory i žito, od jara nepršelo a v srpnu bylo vše vyprahlé a nebylo čím krmit dobytek. Následkem toho ceny masa prudce klesaly, takže se maso jedlo i třikrát denně. Roku 1867 zničilo velké mokro a nenadálé krupobití úrodu, kroupy navíc rozbily většinu oken ve městě (kroupy vytloukly okna opět roku 1880). Roku 1868 napadlo veliké množství sněhu a jeho tání způsobilo povodeň, zanedlouho přišla ještě druhá povodeň a k završení všeho vichřice poškodila střechy a způsobila polomy v lesích. Další vichřice ničící městské lesy přišla v roce 1870.²⁸

Železnice 1843/1896. Vedení trati státní železnice zásadním způsobem ovlivnilo vývoj Poličky v polovině 19. století, ale svým způsobem ji poznamenalo dodnes (negativně ve smyslu zastavení rozvoje města, pozitivně ve smyslu uchování historického jádra). „*V roce 1841 byly císařským patentem formulovány strategické zásady a směry budoucí státní železniční sítě. Jedna z klíčových cest měla spojit Brno s Českou Třebovou. Železnice vedla úzkým údolím řeky Svitavy. Původní projekt z r. 1843 předpokládal stavbu trati přes Radiměř a Poličku, ale vzhledem k protestům zemědělců, kteří se v souvislosti s průjezdy vlaků obávali menší úrody brambor a ovoce, byla trať odkloněna přes Svitavy. Stavební práce v okolí Svitav začaly v r. 1845, první úsek byl otevřen r. 1849, celá železnice dokončena r. 1851.*“²⁹ O napojení Poličky na železniční trať se vážně usilovalo v polovině 70. let – tehdy už bylo zřejmé, že železnice je přínosem a velkostatky Svojanov a Bystré usilovaly o vedení z Poličky na Březovou, nikoliv na Svitavy – spor získal politický rozměr a přenesl se až do zemského sněmu. Železnice Polička-Svitavy byla nakonec postavena až roku 1896 a o rok později dostavěna na druhou stranu ke Skutči (další

²⁵ SOKA Svitavy, AM Poličky II, kt. 22-23

²⁶ Borský 2004; Borský-Junek-Muchová 2005; Junek-Borský 2005

²⁷ Junek 2004, s.37-40

²⁸ Štefka VI. s. 253 /r.1837 a další roky/, s. 254 /1847-pomoc měšťanů/; Blažek 1911, díl 2, s.941 /r.1847/, s.1001 /o masu - přetištěno v Jitřence 1920 s.163/, na dalších stranách další pohromy; Findejs 1846 s.22-65 /pohromy 1845-1878/; Horáček 1884, f.80,92,159,171,205,209 /pohromy 1847-1884/

²⁹ Fikejz-Velešík 2006, s.104, s.149; Růžicka-Šustrová 1986

trasy nebyly nikdy realizovány). Vliv železnice na rozvoj průmyslových podniků a růst města dobře dokazuje právě srovnání Svitav jako rušného průmyslového a hospodářského centra³⁰ a Poličky jako poklidného centra odlehlého podhorského kraje. Málo byla platná tradice královského města (Poličky) oproti poddanskému městu (Svitavám), nepodstatným se ukázalo, že Polička byla okresním městem, zatímco Svitavy podléhaly okresnímu městu Moravská Třebová. Železnice podpořila zemědělce v okolí Svitav (při jejich odbytu produktů) a pohřbila (mimo jiné) slavnou sklárnu v Milovech na Poličsku (neboť byla mimo dosah trati).

Živnostenský řád z roku 1859 (vstoupil v platnost 1860) odboural přežilé cechovní zřízení a otevřel cesty k volnému podnikání. Obchodní zákoník z roku 1863 legalizoval volnou konkurenci. Byl to jeden z kroků, který měl vyvést říši z hospodářských problémů. Tato změna se po organizační stránce dotkla i poličských řemeslníků. Nový zákon o živnostenských společenstvech byl vydán roku 1883. C.k. hejtmanství ustanovilo pro veškeré živnostníky v Poličce a okolí po dohodě s průmyslovou komorou čtyři živnostenská společenstva se sídlem v Poličce: v tom „II. Společenstvo živností stavitelských, pak dřevo, papír a kovy zpracujících“ zahrnující i 4 truhláře, 2 soustružníky, 4 zámečníky, 3 klempíře, 6 kovářů, 2 kameníky, 1 sklenáře, 2 stavitele, 1 zednického mistra ad. V čas potřeby zasedaly smírčí soudy. Dozor nad dodržováním předpisů byl svěřen živnostenským inspektorům. Pozůstatkem společenské a církevní funkce cechů byly spolky pohřební (1889 církevní a pohřební spolek spojených řemesel).

Dle dobových zpráv přivedla svoboda živností v řady obchodníků mnoho neodborníků. Následkem toho utrpěla velmi vážnost stavu obchodnického, neboť výdělek za každou cenu byl cílem mnohých. Nápravu měl přinést zmíněný zákon z roku 1883. Obchody vedené mladšími odborně vzdělanými obchodníky přivábily kupující a malý zisk při velkém obratu byl dostatečný. Výroční trh nám plasticky popisuje Teréza Nováková v románu Na Librově gruntě.³¹

Roku 1871 byl zaveden v monarchii jednotný metrický systém (od r. 1876 platila výhradně metrická soustava). Řemeslníci (vč. truhlářů) se tedy museli přizpůsobit novým mírám.

Roku 1884 byl vydán zákon o úrazovém pojišťování a o čtyři roky později zavedeno nemocenské pojišťování.

Roku 1886 byla otevřena při měšťánské škole c.k. průmyslová škola pokračovací. Za cíl měla poučovat teoreticky i prakticky učně a pomocníky řemeslníků (mj. kreslení řemeslnické), vyučovalo se v neděli dopoledne a večer.³²

Revoluční rok 1848. Vyhláška o konstituci probudila činorodost těch, kteří chtěli něco získat, ale i ostražitost těch, kdo měli zájem na zachování dosavadního řádu. Císařský patent pak doporučoval zřizování národních gard „na základě majetnosti a rozumnosti“, aby byly „k ochraně osobní i majetkové bezpečnosti a proti rušení veřejného klidu“. Na základě nařízení gubernia vznikla i národní garda v Poličce. Měšťánská garda, pod vedením Josefa Smoly, však nebyla vyzbrojena a tak významnější úlohu zastával střelecký sbor. Hlavním cílem měšťanstva

³⁰ Fikejz Velešík 2006, s. 124-130, 134, 143. R. 1854 žilo ve Svitavách 4.500 obyvatel, v M.Třebové 4.680, v Litomyšli 7.438, v Poličce 3.857; v r. 1900 ve Svitavách 9.029, v M.Třebové 7.733, v Litomyšli 8.491, v Poličce 4.982.

Konec 80. a poč. 90. let 19. stol. byl ve Svitavách ve znamení bouřlivého stavebního rozvoje – pochopitelně již v duchu novorenesance; s ohledem na řadu továren vznikaly i luxusní předměstské vily v zahradách. V tom je tedy zřetelný rozdíl od Poličky.

Způsob cestování pěšky a na vozech i železnicí v letech 1859-1880 podrobně popisuje: Špaňhel 1916, s.1,10,12, 17, 28,31,33,44,47-49,55

³¹ Nováková 1948, s. 81 ad.

³² Štefka IX, s. 548 /škola 1886/, XII. Cech stolařský, Zedníci a stolaři, Cech kovářský s.2 /pohřební spolek 1889/; Jitřenka 1883 s.422 /živnostenská společenstva -podrobně/ a 1886 s.137; Novák Jitřenka 1917, s.34 počty obyvatel, s. 97 lesy a dřeviny, s. 145 a 162 živnosti, s. 234 průmysl a železnice, s. 314 obchody a živnostenská společenstva.

bylo získání vlivu na úkor regulovaného magistrátu a to se podařilo. Zcela zásadním přínosem tohoto období bylo zrušení roboty a změna správní struktury.

Jedinými projevy radikalismu byly tzv. „kočičiny“. Jimi vyjadřovali tovaryši a výrostci, po vzoru jiných měst a patrně z podnětu některých měšťanů, nelibost ke konzervativním osobám – po setmění se sešli před domem postiženého a hlučeli a pískali tak dlouho, dokud je to neomrzelo, nebo dokud postižený s pomocníky nevyběhli ven a nestrhla se pranice.³³

V prosinci nastoupil na trůn nový panovník – František Josef I. - jehož mimořádně dlouhá doba vlády se kryje s celým námi sledovaným obdobím.

Národní obrození. Polička byla tradičně české město, stejně jako sousední Litomyšl (naopak od německy mluvících moravských Svitav). Stejně jako v jiných městech magistrátní úředníci (a jejich napodobitelé z honorace) hovořili německy, a tak i první tištěné dějiny města z roku 1833 vyšly německy. Významným poličským obrozencem byl piarista Josef Václav Justin Michl (1810-1862)³⁴. Jemu věnovala Teréza Nováková román Drašar, který nás velmi dobře uvádí do dobové atmosféry. Z dalších románů T. Novákové z okolí Poličky, odehrávajících se v 19. století (a poučeně využívající její etnografická bádání) je třeba uvést: Na Librově gruntě a Jiří Šmatlán. K obrozencům patřil i poličský kaplan P. Antonín Hájek (1791-1863), autor česky psaných dějin města z roku 1838 (vytištěny 1890). V letech 1826-1836 byl poličským purkmistrem básník a vlastenec Šebestián Hněvkovský. Politicky nejvlivnějším vlastencem byl Josef Smola (1809-1867), nejprve městský lékař, v letech 1848-1851 a 1865-1866 purkmistr; ten významně zasáhl i do vzhledu města prosazením novostavby (místo obnovy vyhořelého) kostela sv. Jakuba. Do okruhu vlastenců lze jistě připočíst i početné místní písmáky³⁵ – Petr Neděle (zápisky 1797-1845), Jan Sedlický (1812-1839), Karel Hájek (léta 1800-1853), Jan Záruba (léta 1841-1857), učitel Florian Findejs (1836-1878) a první český historik města Antonín Hájek (do roku 1838), učitel Vilém Špaňhel (léta 1859-1880 – jde o mimořádně cenný materiál), ale také retrospektivní zápisky Františka Horáčka (1840-1885) a Františka Blažka (i období 1830-1884). Mimo písmácký okruh (ovšem pro námi sledované období) náleží dobově cenné, byť retrospektivní, zápisy učitele - historika Jana Václava Štefky (zachycuje i 2. pol. 19. století) a studie o období vlády Františka Josefa I. od Františka Nováka.³⁶

Užitečnou vymožeností roku 1848 v Poličce byla přeměna hlavní školy v zárodek nižší reálky. Reálná škola byla v roce 1861 prohlášena za ústav výhradně český, kterým zůstala i po roce 1872, kdy byla přeměněna v měšťanskou školu.

Politické události a vlastenecké činy. Volby do českého sněmu 1861 připoutaly pozornost veřejnosti opět k politickým otázkám. Polička se stala baštou mladočechů. Vypisovat politické zájmy a boje není předmětem této práce, ale jednalo se o každodenní realitu.

Roku 1862 se zúčastnil zpěvácký spolek „Kollár“ slavnostního odhalení pamětní desky na rodném domě K.H. Borovského v Borové.

Roku 1863 byl slavnostně svěcen prapor „Kolláru“ za přítomnosti Fr. Palackého a F.L. Riegra s chotí. Mimořádná událost, včetně stavění slavobrán, je popisována v dobových zprávách.

O rok později byla slavnostně dovezena hlavní oltářní socha sv. Jakuba od Václava Levého. Zadání sochy Levému bylo celonárodně chápáno jako významný vlastenecký počín.

Svěcení kostela sv. Jakuba v roce 1865 se stalo významnou církevní oslavou.³⁷ Obnovením kostela (zničeného za požáru roku 1845) došlo k dovršení největšího stavebního podniku té doby.

³³ Růžička-Krušina 1968, s.177-183,187. Stránský 1937.

³⁴ Růžička-Krušina 1968 s.170-176. Růžička 1966.

³⁵ Růžička-Krušina 1968, s.127, 263. Skřivánek 1984. Junková 2001 a 2007 /bibliografie/. Sedlický 1812. Findejs 1845. Víták 1880 /Findejs/. Špaňhel 1916. Horáček 1884. Blažek 1911.

Srovnání vlastenectví Hájka a Eiselta: Růžička 1964 (tamtéž s.79 zmiňuje Sommera 1837, který vycházel z Eiselta).

³⁶ Štefka I.-XV. Novák 1917.

³⁷ Krejčí 1865.

Současně bylo vzpomenu to i šestisté výročí založení města.

Válka prusko-rakouská v roce 1866 zasáhla i Poličku a Poličsko ubytováním a rekvizicemi Prusů ve dnech 10. července až 13. září. Pověstným se stalo neohrožené vystupování purkmistra Josefa Smoly. O útrapách města podrobně vypráví dobové zápisy.³⁸ Po odchodu Prusů přišel nový nezvaný host – cholera – která si vyžádala 80 obětí.

Prusko-rakouská válka přivedla v život o rok později Rakousko-uherskou říši. Císařský reskript z roku 1871 o uspořádání poměrů českého království k říši vyvolal i v Poličce velké naděje, které však byly zklamány.

Roku 1867 uspořádány slavnostní ohně a rakety s muzikou na kopci nad Poličkou při převozu české koruny z Vídně do Prahy

O rok později se konal na hradu Košumberku, za účasti poličské výpravy, zakázaný tábor lidu.

V roce 1874 byla u Přibyslavi zbudována Žižkova mohyla, na kterou byl dodán kvádr s nápisem „Vlastenečtí spolkové z Poličky“.

Roku 1875 se velkolepě vzpomínalo památky Husovy obrovskou hranicí, při které se zpíval chorál Kdož jsů Boží bojovníci, Kde domov můj a Hej slované. Z radnice vlál černý prapor a když se zjistilo, že je na něm vyší kalich, snímal jej jeden z četníků, kteří sem byli k asistenci vysláni ze Svitav.

V roce 1899 došlo v Poličce k jazykovým bouřím a obsazení města vojskem. Ačkoliv se jedná o časový horizont mimo náš zájem, jde o návaznost na memorandum císaře z roku 1879 od českých poslanců na říšské řadě, které požadovalo zavedení rovnoprávného postavení češtiny a němčiny na úřadech i středních školách. Tyto jazykové spory byly v ryze české Poličce vnímány tradičně velmi citlivě.³⁹

Spolky. Spolkový zákon z roku 1852 povoloval spolky jen po úředním schválení (k rozmachu došlo po politickém uvolnění v roce 1860 císařským diplomem o spolcích). Výčet spolků je obsáhlý, uvedme alespoň nejdůležitější v datech vzniku: literátský kůr (činný od 16. století, zrušený Josefem II., ale záhy obnovený), 1836 (předchází privilegium již 1734) Společnost střelců v Poličce a souběžně Sbor ostrostřelců, 1834 Spolek divadelních ochotníků (později nazvaný) „Tyl“, 1848 Veřejná čítárna slovanská, 1861 Zpěvácký spolek „Kollár“, 1866 Měšťanská beseda (pro šikanování ze strany úřadů změnila r. 1872 stanovy i název - na Besedu), 1870 Učitelský spolek „Budeč“, 1870 Tělocvičná jednota Sokol, 1870 Loterijní spolek „Jistota“, 1871 Spolek vojenských vysloužilců, 1872 Okresní hospodářský spolek, 1876 Dobrovolný sbor hasičský, 1879 Spolek pro vydržování školy mateřské, 1881 Musejní spolek „Palacký“, 1881 Dámský odbor spolku červeného kříže, 1884 Řemeslnická beseda, 1888 Spolek živností obchodních, 1888 Spolek paní a dívek na podporu chudé mládeže školní, 1889 Církevní a pohřební spolek spojených řemesel.⁴⁰

Pro společenský život mělo význam založení tiskárny a zahájení vydávání čtrnáctideníku Jitřenka v roce 1882.

Hudební a divadelní vystoupení a bály byly nedílnou součástí tehdejšího života, ale přesahují zaměření této práce. Připomenout je třeba i oblíbené nedělní vycházky do lázní v Liboháji. Pro

³⁸ Konečný 2000 /vč. jmenovitěho soupisu obětí cholery/

³⁹ Blažek 1911, díl 2., s.1043/převoz koruny/, s.1053 /naděje 1867/; Řeči 1863 /Kollár/; Špaňhel 1916, s.27-29 /Havlíčkovy oslavy 1862/, s.30 /slavobrány 1863/, s.46 tábor lidu 1868; Růžicka 1973, s.212 ad.

obecné dějiny: Čapka 1999, s. 454-554; Janák-Hledíková 1989, s.281 rok 1848, s.319 územní správa, s.347 samospráva, s.363 finanční správa, s.375 soudnictví, s.350: občané (s domovským právem) a přespólní

Blažek díl 2. zahrnuje události v Poličce v 19. stol.: lázně 1813-1845 vč.foto, s.906-911, události léta 1846-1857 s. 939-635, 1862-1864 s.1007-1013, 1867-1871 s.1043-1053, 1883 s.1057, 1884 s.1079.

Události 1899: Konečný 1999.

⁴⁰ Růžicka 1973, s.204-222; Štefka I, s.12; Stanovy 1897; Junková 2001 /stanovy a výroční zprávy spolků/. Podrobné informace o spolcích zde nejsou podávány z prostorových důvodů. Spolky se ovšem potýkaly i s nedostatkem zájmu, jak dokládají například zprávy o muzejním spolku a Sokolu! Ke společenskému životu též Eiselt 1833, s.50-51 a Hájek 1890, s.12

nedělní korzo na náměstí nemáme zatím pro 19. století podklady. Stejně tak církevní svátky včetně slavností Božího těla se stavěním čtyř oltářů na náměstí patří neodmyslitelně k dobové atmosféře města.

Ti druzí. Problémy s příslušníky jiných skupin v Poličce zdánlivě nebyly, neboť Polička byla většinově česká a katolická (minority se vyhýbaly konfrontaci a většinová společnost se necítila, až na výjimky, ohrožena).

Polička byla na počátku 19. století ryze katolickým městem, počet evangelíků pouze pomalu narůstal (1848: 42, 1870: 117, 1891: 173; modlitebna zřízena v měšťanském domě čp. 46 r. 1883 a kostel vystavěn až r. 1937).

V souvislosti s katolickou optikou vidění tradičních hodnot lze připomenout pokus o usazení první židovské rodiny v Poličce v roce 1850. Ačkoliv byl dům (čp. 179) řádně zakoupen, žádost o povolení k nastěhování byla obecní radou zamítnuta. Když posléze vjel majitel domu do města s naloženým povozem, srotilo se před jeho domem poličské měšťanstvo, zabránilo mu v nastěhování a nakonec musel v doprovodu četnictva odjet. Teprve po více než půl roce úředních tahanic proběhlo nastěhování. V roce 1869 žilo v Poličce 73 Židů (nejvíce v roce 1880: 91 osob).

Na počátku 19. století vstoupila do Poličky s úředníky němčina, ale etnických Němců bylo minimum (např. přistěhovalý svitavský obchodník Johann Lamatsch, jehož dceru si vzal J.N. Eiselt). Němců bylo v Poličce v roce 1870: 44, 1881: 16 a 1891: 20.⁴¹

Pokud bychom chtěli při našem bádání po dobové atmosféře zabrat širší oblast Poličska, poslouží nám k informaci obsáhlá literatura dobová i nynější.⁴²

Soupis vyobrazení ke III. kapitole:

48. Antonín Bohdanský: Pohled na Poličku od jihu (před požárem), asi 1875. Muzeum Polička G os 97.

49. Antonín Bohdanský: Požár města Poličky v roce 1845, asi 1866. Muzeum Polička

⁴¹ Konečný 2002, s.19-20 a 17; zde též podrobně o usazování židů a domech, které ve vnitřním městě zakoupili; Růžička 1964 /národnostní poměry/; Novák Jitřenka 1917, s.50

⁴² Junková-Junek 2004; Adámek a kol. 1905; Cupal 1908; Junek 1998; Konečný 2005

IV. ZADAVATELÉ

Kdo si zadával výrobu vyřezávaných vrat? Co jej vedlo ke snaze vyrovnat se sousedovi (nebo jej předstihnout)? Co se můžeme s odstupem času dozvědět o osobách, které svým rozhodnutím zanechaly stopu v tváři města?

Úřednictvo, honorace, měšťané.

Zajímavé informace nám přináší Jan Nepomuk Eiselt v německy psaných dějinách Poličky z roku 1833 ⁴³: „*Aby bylo možno načrtnout charakteristiku obyvatel, musí být ve třídách rozlišení úředníci, honorace a prostí občané.*

Prvně jmenovaní (většinou cizí) mají vyšší stupeň vzdělání; většinou absolvovali univerzitní anebo nejméně gymnaziální studium. Rozumí se samo sebou, že v obchodním a domácím životě spojují a rozvíjejí všechny přednosti, které jsou jejich vrstvě náležité.

Honorace, většinou obchodníci, se stýkají na svých častých cestách s různými vrstvami, a tím získávají správnější pohled na vnější svět. Pro častější styky a kontakty s lidmi se vzděláním a zkušenostmi nabývají uhlazenost a obratnost, která se jinak najde jen ve větších městech.

Prostý občan je pracovitý, činný, zaměstnán v zemědělství a řemeslu, dobromyslný, upřímný a otevřený, nábožný, pravý patriot, hrdý na svoje město a obecní majetek.

V soudobých dějinách Antonína Hájka zaznívá vlastenecký a staromilský tón ⁴⁴: „*Obyvatelé dle národnosti jsou všichni Čechové až na některého přistěhovalce německého. Úřadování však jest vesměs v německé řeči. ... Tuť arcí není divu, že mnohý řemeslnický vyučenec, navrátil se z ciziny do své otčiny, raději samé německé kozly dře, než by ke svým krajanům mateřským svým jazykem mluvil. Což teprve slečinky úřednické a měšťanské milostpaničky! K tomu však přistupuje to, že měšťané prozíravější na německý kancelářský pořádek hrubě nevraží. ... Ano od r. 1700 až do r. 1785 měla Polička svůj zlatý věk, potud spravovala a řídila se sama sebou. Všichni tehdejší radní byli byli poličští usedlí měšťané. Bez utiskování panovala jednota mezi představenými a ostatními měšťany, a svatá prostota kořenila ji. ... Než právě tento zdar, jakož i stýskání mnohých závistníků, toužení po všeobecné novotě, cizincův zisku žádostivost a vtírání – uváděly obecný duchod, nejvíce ale měšťanstvo, ponenáhla k pádu.*

Na úředníky a váženější osoby připadá 23 osob, ostatek jsou vesměs řemeslníci, obchodníci, rolníci atd.“

A jak vypadali? O podobě oděvu máme informace k roku 1833: „*Malou rozmanitost nabízí oděv mužů, naproti tomu se vyznamenává nádhera čepců měšťanek. O svátcích nabízejí pastvu pro oči stovky vysokých, zvláště vyráběných zlatých a stříbrných čepců s barevnými, třepotajícími se širokými stuhami. Žádnou zmínku nepotřebuje skutečnost, že šaty úředníků a honorace, zvláště ženského pohlaví, se musí přizpůsobovat vídeňským a pražským módním žurnálům.“* Politické změny v roce 1860 velmi přispěly k probuzení národního vědomí a záhy se projeví i v módě a fraky s cylindry byly nahrazeny čamarou a slovanským kloboukem se střapcem. ⁴⁵

Měšťané uvnitř hradeb, právovárečné domy.

Předchozí řádky však nezahrnují úplnou skladbu obyvatel. Pod Eiseltovým pojmem „prostí občané“ je třeba si představit měšťany. Ti se však dělili dále na majitele právovárečných (pivovárečných) domů, neprávovárečné měšťany uvnitř hradeb (většinou přízemní domky

⁴³ Eiselt 1833, s.48 /výše uvedený překlad z němčiny pořídila laskavě Gertruda Tamelová/

⁴⁴ Hájek 1890 /stav 1838/s. 9,10,45, s.18 /soudpis úředníků/

⁴⁵ o roku 1833: Eiselt 1833, s.49 /výše uvedený překlad z němčiny pořídila laskavě Gertruda Tamelová/; podrobně o přešití fraku na čamaru v r. 1861: Špaňhel 1916, s.17. Viz též sbírka portrétů G-os a fotografií H-f v Městském muzeu a galerii Polička.

v okružní ulici) a na předměstské měšťany – diferenciace zde byla dána jednak majetkem, ale také prestiží a pocitem příslušnosti k určité skupině. Cena právozářného domu byla v r. 1838 5.000-8.000 zl. vídeňské měny, nezářného 2.000-3.000 zl, domy chatrné v obou kategoriích za polovic ⁴⁶. Soupis právozářných domů je uveden v kapitole Klasicismus v Poliěe. Počátkem 60. let měla poliěská honorace své středisko v hostinci U Šlesingrů (později hotel Jílek čp. 184). „Měšťanská beseda“ založená r. 1866 měla své sídlo v domě nazvaném „V pivovare“ (čp. 18).⁴⁷

V předchozí kapitole v odstavci - Správní a majetkové změny – je pojednáno o sporu měšťanů s předměstskými, který vyústil ve vznik Osady města Poliěky uvnitř hradeb. Antipatie předměstských měšťanů k měšťanům uvnitř hradeb byla značná a trvala celé 19. století. Snaha předměstských vyrovnat se usedlým uvnitř hradeb mohla být velmi dobře vyjádřena i prestižními vraty.

Předchozí členění obyvatel patrně zahrnuje všechny možné zadavatele výroby vrat, ve skladbě obyvatel však byli i nájemníci, podruzi a sluhové.

V souvislosti se vztahy mezi jednotlivými skupinami obyvatel (a jejich prestiží) je zajímavý výrok, který vkládá v roce 1847 Teréza Nováková ⁴⁸ do úst jedné postavy románu Na Librově gruntě: „*Má to domek, jako já pazdernu – a já gruntovník mám bejt takovýho šeuca neboli krejčíře poddaným?*“ Jde o názor hospodáře z Nedvězího, který byl poddaným poliěské vrchnosti, ale zámožností na tom byl lépe než majitel domku v okružní ulici uvnitř hradeb.

Pokud shrneme předchozí: tak největší prestiž měly právozářné domy na náměstí, pak ostatní právozářné domy v hlavních ulicích, pak domy (domky v okružní ulici) uvnitř hradeb, pak výstavnější a zámožnější domy a zemědělské usedlosti na předměstí a nakonec chudší domky na předměstí (mluvit o chudinských domcích asi není zcela správné). Touhu po reprezentaci dokládá mimo jiné i tento příklad: otec J.V.J. Michla – měšťan z právozářného domu čp. 37 Riegrova ulice - zatoužil v 1. polovině 19. století po domu na náměstí čp. 185, ale zadlužil se a nakonec to vedlo k pádu celé rodiny.⁴⁹

Domovské právo. Dekret měšťanský.

Rok 1848 přinesl zásadní změny v politické správě, zavedl samosprávu, jejíž nejnižšími články se staly obce. Každá osoba musela patřit do svazku některé obce. Obecní zřízení rozeznávalo občany a přespólní. Mezi občany patřili obecní příslušníci – ti měli v obci domovské právo (průkaz se nazýval domovský list). Domovská příslušnost zaručovala právo pobytu v obci, zatímco cizí příslušníky mohla obec vypovědět, jestliže nevedli spořádaný život. Přespólní se nemohli účastnit obecních voleb. Volební právo bylo založeno na principu zastoupení jmění a placení daně.⁵⁰

Za měšťana mohl být přijat kdo měl domovské právo, složil předepsaný plat a slib – obdržel pak propůjčený dekret měšťanský.⁵¹

K dispozici jsou obecné studie o složitém vývoji měšťanské společnosti i studie o poliěském prostředí v 2. polovině 19. století.⁵²

⁴⁶ Hájek 1890, s.15 /ceny domů/, s.21 /dodávky dříví dle práva vářného/

⁴⁷ Špaňhel 1916, s. 35,44

⁴⁸ vydání 1948, s. 12

⁴⁹ Pouze na okraj pro badatele uvádím: v literatuře se uvádí, že solní kontrolor Vinařický zatoužil po výstavném domu čp. 160 na náměstí a koupil jej od obce vysoko nad cenu (za 8.000 místo 1.200 odhadu) – Hájek 1890 s. 47 však jako doklad špatného hospodaření uvádí za 8.000 ač odhadnut na 12.000 zl.

⁵⁰ Janák-Hledíková 1989, s.348,350 a Říšský zákon o domovském právu z r. 1863. Srovnej s: Konečný 2004, s.25 /nepovolení nastěhovat se bez přijetí do společenství obce/

⁵¹ Městské muzeum Poliěka: Kniha měšťanů /s přílohami 1881-1894/: Slib měšťanský, Dekret měšťanský, Plat za udělení práva domovského /75 zl./, Ustanovení o propůjčování práva měšťanského /plat pro syny měšťanů 10 zl, pro ostatní dle okolností 60 až 1.000 zl./

⁵² Město 1983 – jednotlivé studie; Hanzal 1987; Růžička 1973

Poličští řemeslníci.

Roku 1830 bylo v Poličce 616 domů s 3.590 obyvateli, mezi nimi 1 mlynář, 10 krupařů, 12 pekařů, 3 perníkáři, 20 páleníků kořalky, 1 sládek, 19 řezníků, 1 hřebenář, 4 jircháři, 7 kožešníků, 4 koželuzi, 4 mydláři, 2 rukavičkáři, 6 řemenářů, 6 sedlářů, **1 soustružník**, 54 ševci, 2 voskáči, asi 300 tkalců, 2 tkalci barchánu, 1 tkadlec květovaného vinutí, 1 provazník, 1 lnář, 3 barvíři, spolumajitelé mandlu, 27 krejčí, 1 knihař, 4 přízáci, 3 punčocháři, 2 bačkoráři, 2 kloboučníci, 1 kolovratník, **8 truhlářů**, 7 kolářů, **2 tesařští mistři** s 10 tovaryši, 7 bednářů, 2 sklenáři, **2 kameníci**, **2 zedniční mistři** se 17 tovaryši, 2 cihláři, 2 hrnčíři, 1 kominík, 3 cvokaři, 1 hodinář, 1 jehlář, **8 kovářů**, 1 kotlár, 2 nožíři, 3 ručnickáři, 1 platnýř, **4 zámečníci**, 2 pasíři, 1 malíř, obchodníků: 16 plátnem, 4 smíšeným zbožím, 2 loketním zbožím, 1 zdobným krojem, 1 lnem, 4 přízí, 3 ovocem. Téhož roku bylo ve městě 6 vináren, 12 krámů kořalečných a 10 hospod.⁵³

Roku 1835 byl v Poličce uváděn tento počet mistrů: 7 pekařů, 19 řezníků a hostinských, 5 bednářů, 2 kloboučníci, 5 kožešníků, **5 zámečníků**, **8 kovářů**, 25 krejčích, 33 obuvníků, **12 truhlářů**, 4 koláři, nožíř, **soustružník**, rukavičkář, hřebenář, **kameník**, knihař, puškař, hodinář, 10 obchodů s viktualiemi, 4 smíšené obchody, 8 obchodů plátnem, 7 bavlněným zbožím, kramář, podomní obchodník. Obchodem a řemesly se živilo 278 osob, z toho 206 mistrů, 49 tovaryšů a 23 učňů. Tkalců plátna bylo na 150.

Roku 1883 bylo 276 živností: 19 řezníků, 1 mlynář, 5 pekařů, 4 perníkáři a cukráři, 2 sýraři, 31 obuvník, 13 krejčí, 4 kožešníci, 1 mydlář, 2 rukavičkáři, 2 jircháři, 4 barvíři, 3 sedláři, 2 koželuzi, 3 provazníci, 1 kloboučník, 1 řemenář, 4 barchetníci, 2 holiči, **6 kovářů**, 2 koláři, **3 sklenáři**, **3 klempíři**, **2 soustružníci**, 2 bednáři, 1 cvokař, **4 zámečníci**, 4 nožíři, 1 hrnčíř, 3 knihaři, 1 varhanář, **4 truhláři**, 1 puškař, 2 hodináři, 1 kominík, **2 stavitelé**, **1 mistr zednický**, **2 mistři tesařští**, **2 kameníci**, 17 kupců, 7 obchodů střížním zbožím, 11 obchodů lnem, přízí a plátnem, 1 obchod kožemi, 2 obchody papírem a psacími potřebami, 2 obchody módním zbožím, 25 obchodů moukou a potravinami vůbec 3 koňari, 3 obchody hadrami, kostmi, kožkami, 2 povozníci,

1 cihelna, 1 výroba lepenky, 1 výroba sirek, 1 knihkupectví, 1 knihtiskárna, 1 lékárna, 1 jednatelství, 1 notářství, 2 advokacie, 1 pivovar, 41 vináren, výčepů kořalky a hospod. Mimo to zaměstnává se obyčejným tkalcovstvím jako vedlejší živností na 300 lidí.⁵⁴ Truhlářů tedy vykazováno roku 1830: 8, 1835: 12, 1883: 4.

O obchodnících pojednáno v předchozí kapitole v odstavci živnostenský řád. Jmenovitý soupis obchodníků roku 1862: Jiří Bouzar, Konstantin Thanabaur, Antonín Salaquarda, Eduard Čížek, Josef Bartuněk, Matěj Mohelský, Martin Faltis, Emanuel Vít, Fridrich Thanabaur, Julius Bartuněk.

Počty domů a obyvatel.

Roku 1788 napočteno 439 domů, roku 1840 již 642 domů s 3.807 obyvateli.

Roku 1826 celkem 3.506 obyvatel. Ve vnitřním městě: 1.497 obyvatel a to 384 rodin v 237 domech, na Horním předměstí (příměstí) 1.203 lidí v 233 staveních, na Dolním předměstí (podměstí) 773 obyvatel ve 127 stavení.

⁵³

Soupis hostinců (Vorlíček strojopis Poznámky o Poličce, 1978, kap. Závody, obchody, podkapitola Poličské hostince): čp. 16 hotel Bubnův, do 1894 nájemcem Jílek, 1894 koupil Klan, čp. 18 Pivovar zřízen 1865 po zrušení pivovaru, čp. 21 vinárna Lopouřova od 1887, čp. 43 U raka, též Škvárovna (dle škvaření sádla), 1896 hostinský Jan Tměj, čp. 56 U zeleného stromu – 1815 zmiňována hostinská, čp. 57 U Kurců, 1819 se hrálo divadlo, čp. 160 od 1812 v přízemí hospoda Panský dům, od 30. let U lva, 1884 koupěn obcí, čp. 184 hotel Jílek asi od 1894, čp. 233 Střelnice, čp. 20 Hpř. Tmějova restaurace, koupil 1896 od Štambery, do 1896 U bílého koně, pak U slunce, čp. 36-37 Dpř. Na růžku. V 19. stol. nálevny kořalek – u Witzů čp. 179, ostatní v obchodech čp. 47,44.

⁵⁴

Štefka VII, s.381-383 /1830, 1883/ Horáček 1884, f. 139b-140b /1831, 1883/; Sommer 1837 s.215 /1835, přetištěno: Od Trstenické stezky 1931-32, s.89-90/; Horáček 1884, f.130b /obchodníci 1862/ K řemeslům a živnostem též: Novák 1917, s.145,162,234,314.

Roku 1843: 3.923 obyvatel.

Roku 1857: celkem 4.178 obyvatel, město (m.): 237 domů a 1835 obyvatel, Hpř: 280 domů a 1474 obyvatel, Dpř. 150 domů a 868 obyvatel.

Roku 1869: celkem 4.414 obyvatel, m.: 234 domů a 1903 obyvatel, Hpř.: 282 domů a 1623 obyvatel, Dpř.: 147 domů a 888 obyvatel.

Roku 1880: celkem 4.632 obyvatel, m.: 231 domů a 1935 obyvatel, Hpř.: 285 domů a 1787 obyvatel, Dpř.: 145 domů a 910 obyvatel.

Roku 1890: 4.550 obyvatel.⁵⁵

Soupis 113 právorárečných domů: čp. 3-11, 16-27, 29, 30, 32-44, 46-49, 52-71, 73, 75, 85-91, 105, 107-111, 113, 114 (odprodáno 1881), 117, 153-165, 167-169, 173-186, 188, 190, 192, 193, 226.⁵⁶ Roku 1865 vystavěn na Dolním předměstí nový pivovar a opuštěn starý v čp. 15 a 18 ve městě.

Názvy ulic. Pro lepší orientaci v prostředí nám napomohou údaje z publikace Historický vývoj názvů ulic.⁵⁷

Dveře jako výraz reprezentace.

V dobové literatuře a zápiscích nebyl o zdobených dveřích zatím nalezen žádný zápis. Nepochybně měly reprezentační funkci – patrně za relativně málo peněz mohly napodobit bohatý právorárečný dům, když už nebylo možno stavět na patro.

K vratům se dochovalo několik dobových anekdot.⁵⁸

⁵⁵ Růžička-Krušina 1968, s.115; Konečný-Růžička Věnné město 2001, s.103; Štefka VII, s.381-383; Novák Jitřenka 1917 s.33

⁵⁶ Stanovy 1894, s.3, 13-14 /soupis majitelů/. Konečný 1995, s.33-37 /mapa města – tečkou vyznačeny právorárečné domy/

⁵⁷ Konečný 1998

⁵⁸ Štefka VII., Skutečné příběhy s.1,5, 7/II/ *Skutečné příběhy - anekdoty o vratech.*

„Václav Klimeš ml. se vracel pozdě z hospody. Bylo tma jako v ranci. Václav klopýtal do Komenského /dnes Šaffovy/ ulice. Před domem čís. 110 se zastavil, vytáhl z kapsy klíč, hmatá po klíčové dírce. Však co to? Zámku ne a ne se dohmatat. A vrata jsou podezřele drsná a hrubá. Rozevřel do kořán ospalé oči a pátrá po překážce. „Hrom do vás kluci! Ta rota mi zazdila vrata. Fuj!“ Soused Paclík měl před domem cihly, nachystané k jakési přestavbě. Těch použili přátelé Václavovi, aby mu dokázali, že si ho všímají. Chtěj nechtěj jal se Václav odrovnávat cihly, aby se dostal domů. Ilustrací k tomu jest terč ve střelnici.“ /nedochoval se/

„Soused Svoboda, obecně Pavílek zvaný, založil se s kýmsi, že se prodere mezerou pod vrata starého pivovaru /patrně čp. 15/, od země odstavajícimi, do nádvoří. Skutečně se o to pokusil. Tělnatý jsa, zatajil dech, aby snáze proklouzl. Avšak sotva půli těla protáhl, bylo mu vydechnouti, a Pavílek nemohl ani sem ani tam. Vrata jako by se do kyprého těla zařízla. Dusil se. Nezbyvalo, než vrata vysaditi a Pavílek vyprostiti z nebezpečné situace.“

Soupis vyobrazení ke IV. kapitole:

50. Portréty poličských měšťanů: Vincenc Tichý - druhý poličský poštovní mistr a výběrčí daní, na přelomu 30. a 40. let vystavěl dům čp. 57 (portrét z roku 1826). Muzeum Polička G os 18.
51. Johanna Nepomucena Tichá. Muzeum Polička G os 19.
52. Josef Václav Justin Michl, u lidu Drašar - kněz a národní buditel (portrét ze 40. let 19. století). Jeho otec, z domu čp. 37v Riegrově ulici, zatoužil po domě čp. 185 na náměstí, ale zadlužil se a byl to počátek finančního pádu rodiny. Muzeum Polička G os 32.
53. Ferdinand Thanabauer – obchodník a dobrodinec chudých za hladu roku 1847 (portrét z roku 1857). Majitel domu čp. 49. Muzeum Polička G os 38.
54. Zenonie Thanabauerová. Muzeum Polička G os 39.
55. Ostrostřelecký setník Johann Lamatsch (portrét z roku 1850). Obchodník a majitel domu čp. 55. Muzeum Polička G os 48.
56. Neznámý měšťan v čamaře (portrét z roku 1864). Muzeum Polička G os 40.
57. Neznámá měšťanka. Muzeum Polička G os 41.
58. Zasloužilý učitel Florián Findejs (podobizna pořizena nákladem učitelského sboru při jeho odchodu do výslužby roku 1878). Majitel domu čp. 31. Muzeum Polička G os 45.

PŘÍLOHA IV/1:

Poličská vrata. Soupis domů s vyřezávanými vraty a zařazení mezi právozárečné či nezározárečné či předměstské domy.

Vysvětlivky:

První jméno je majitel při požáru roku 1845⁵⁹ / druhé jméno je dle soupisu právozárečných domů roku 1876.⁶⁰

P = právozárečný dům

V = vyřezávaná vrata či dveře

čV = částečně vyřezávané

S = skládaná

+ = už zanikla

„truhlář“ = majitel byl truhlářem (někdy ve sledovaném rozpětí 40.-80. let 19. stol.)

- S+ čp. 1 děkanství
- S 2 radnice
- P,V 3 Jakub Šuster / Josef Šustr
- P 4 Vincenc Dlask / týž
- P 5 Jan Rippl / Anna Ripplová
- P,V+ 6 Eduard Neděle / Viktorie Filipová
- P,čV+ 7 Frant. Ehrenberger / Josef Bartůněk ml.
- P 8 Jan Zezula / Libor Záruba
- P,V 9 František Fajman / Leop. Faiman /a/ sirotci
- P 10 Jan Doubek / Jan Bien
- P,V 11 Karel Ehrenberger/ Kajetán Ehrenberger
- 12 Ignác Krejčí
- 13 Augustin Kozel
- 14 Matyáš Hnát
- 15 pivovar
- P 16 Josef Doubek / Jan Roušárek
- P 17 Anna Martinů (následuje opět 17)
- P 17 Josef Pihera, starosta / Jan Martinů
- P,S+ 18 Antonín Haberhauer / společnost právozárečných měšťanů
- P 19 Josef Doubek / Antonín Salaquarda
- P,V 20 Josef Raskovec / Konstantin Thanabaur (Thanabauer)
- P,čV+ 21 Magdalena Kozlová / Jindřich Tichý
- P,V+ 22 Josef Bien / Marek Fleischner
- P 23 neuveden / František Polívka
- P 24 Václav Blažek / Barbora Blažková
- P,S+ 25 František Briegl / Kateřina Bürgl /ová/
- P,S+ 26 Petr Haupt / Petr Christ
- P 27 Ferdinand Thanabauer / Josef Thanabaur
- S+ 28 městská obec

⁵⁹ Muzeum Polička: Seznam 1845, 14/2008

⁶⁰ Štefka VII., 1899, Majitelé právozárečných domů léta 1812, 1876, 1893 /nestránkováno/. Horáček, 1884, f. 160-171, Pořádek všech obyvatel od r. 1885 /včetně předměstí/.

- P 29 Jan Jeřábek / Marie Jeřábková
P,S+ 30 Jan Černý / František Holý
31 Florián Findejs
P,V+ 32 Václav Klimeš / týž
P,V 33 Anna Pachovská / Josef Krenner
P,V 34 Václav Lukáš / František Till st.
P 35 Vilém Černý / Josef Lichtag otec
P 36 Jan Záruba / Františka Bartůňková
P 37 František Zindulka / Jiří Zindulka
P 38 Václav Blažek / Albín Blažek
P 39 Jan Roušárek / Václav Štefka
P 40 Jan Šauer / týž
P,V 41 Josef Štefka / Barbora Smolová
P,V+ 42 Josef Dumec / Jan Radouš
P 43 Jan Mandlík / Jan Lichtag
P 44 Jan Nebuda / Václav Friedl
45 městská obec
P,čV 46 Anna Šlerková / Josef Šlerka
P,čV 47 Josef Novotný / Josef Novotný syn
P 48 Josef Smola / Barbora Smolová
P,V+ 49 Ferdinand Thanabauer / Josef Thanabaur
50 Antonín Jonák
poznámka: čp. 50 a 51 zbořena 1890-91, tato čp. použita u novostaveb v ulici U Masných krámů
51 Václav Kosina
P 52 Anna Martinů / Milšického sirotci
P,V 53 Jan Šlerka / Marie Makovská
P 54 Josef Háněl / František Haněl
P,V+ 55 Jan Lamač / Lev z Tannenhaimů
P,S+ 56 Jiří Bouzar / Eduard Čížek
P,V+ 57 Jan Moser (r. 1844 umírá předchozí majitel Čeněk Tichý) / Šimon Feldmann
P 58 Jan Faltys / Viktorie Faltysová
P 59 František Polívka / Terezie Müllerová
P,S+ 60 Jiří Bouzar / Jan Bouzar
P,S+ 61 Jan Dlouhý / Josef Dlouhý
P,V 62 Josef Hájek / Václav Mládek
P 63 Josef Jílek / M.Dr. Martin Mládek
P 64 Leopold Pícha / Václav Jeřábek
P 65 Václav Akerman / Ludvík Jehlička
P 66 Ignác Zákrejs / Františka Bartůňková
P 67 Josef Ehrenberger / Jan Kozel
P 68 Josef Polívka / Čeněk Andrlík
P,V 69 Vendelín Martinů/ Jan Mandlík
P,V 70 Josef Andrlík / Antonín Hank
P 71 Jan Faltys / Jan Kašparides
V+ 72 František Nehoda
P,V+ 73 Anna Schmid / Čeněk Schmied
74 Alžběta Plautová
P 75 Václav Mlynář / Josef Tamele
76 Dominik Straka
S+ 77 Václav Klusoň
78 Tomáš Eih

- 79 Jan Martinů
- V+ 80 Ignác Štefka
- S+ 81 Moric Tyll
- V 82 Antonín Kněz
- 83 Karel Sluka
- 84 chudobinec
- P 85 Tomáš Kotík / Rudolf Janele
- P 86 Andreas Steiner / Josef Kopecký
- P,S+ 87 Václav Kopecký / Josef Jílek otec
- P,V 88 Anna Tamelova / Jan Jeřábek
- P 89 Kateřina Kopřivová / Anna Šolová
- P 90 Václav Klimeš / Čeněk Klimeš
- P,V 91 Vincenc Bien / František Lichtag
- 92 František Sklenář
- 93 Andreas Steiner
- 94 František Čermák (napsáno Čerman)
- 95 škola
- 96 Jan Findeis
- 97 Kateřina Kotíková
- V+ 98 Florián Kastner
- 99 Václav Martinů
- 100 František Češka
- V 101 Ignác Groulík
- V+ 102 Josef Havlík
- 103 Jan Martinů
- 104 Jan Vorlíček
- P 105 Josef Čermák / Rudolf Čermák
- 106 Ferdinand Štefka
- P 107 Karel Hájek / Vojtěch Eduard Šaff
- P,S 108 Augustin Šauer / Karel Hlaváček
- P 109 Josef Paclík / Jan Paclík
- P,S 110 František Hledík / Václav Klimeš
- P 111 Jan Čermák / Anna Čermáková
- V 112 hlavní škola
- P 113 Václav Hylák / osada uvnitř hradeb - škola
- P 114 Jakub Schmidlar / Jan Šindlar
- V 115 Josef Kraus,
- 116 František Dlouhý
- P 117 Alois Briegl / Josef Nepaur
- V+ 118 Terezia (bez příjmení) / vrata uvádí Zákřejs, Kopřiva nemá/
- S+ 119 Josef Janele
- V 120 Karel Baiza
- 121 Josef Andrlík
- ?,S 122 Karel (bez příjmení)
- 123 Ignác Paclík
- 124 František Podhajský
- S+ 125 Leopold Vajnlich (někdy Weinlich)
- S+ 126 Adalbert Makovský
- 127 Florián Malec
- V+ 128 Augustin Černý
- 129 Jan Grincajzen

	130 Antonín Baiza
V+	131 Josef Ehrenberger
V+	132 Marie Sedliská
	133 Václav Mládek
	134 Jan Friedl
	135 František Černý
	136 Ignác Lukeš
V+	137 Josef Hlavsa
	138 Matěj Baiza
	139 Jan Martinů
	140 František Martinů
	141 Jakob Martinů
V+	142 Antonín Roušar
	143 Josef Grubner
	144 František Klimeš
	145 Karel Martinů
	146 Ignác Kastner
	147 Václav Smejkal
	148 Karel Martinů
V+	149 František Andrlík
	150 Josef Fiala
čV+	151 Adalbert Smejkal
	152 Josef Kotik
P,V	153 Josef Kretschner / Josef Sommer
P,V+	154 Antonín Kretschner / Václav Čermák
P,V+	155 Jan Verner / Josef Trojtler
P	156 Ignác (víc nic) / Jan Haupt
P	157 František Bartoš / František Bartošovský
P,V+	158 František Šlerka / František Till ml.
P	159 Josef Martinů / Jan Šauer
P,S+	160 František Findeis / M.Dr. Josef Tamele
P	161 Ignác Paclík / Václav Paclík
P	162 Josef Mlynář / Antonín Mlynář
P	163 Karel Faltys / Dominik Blažek
P,V+	164 Josef Štefka / týž
P	165 Jan Šauer / Josef Hank
	166 Ignác Tureček
P	167 Václav Tamele / František Mlynář
P,V+	168 František Lukšíček / Marie Lukšíčková
P	169 Ignác Antes / František Lorenc
	170 Josef Jílek
V	171 František Martinů
V+	172 František Eihl
P	173 Jan Záruba / Anna Zárubová
P,S	174 Petr Neděle / Josef Neděle
P	175 Jan Schmidt / Jan Koukal
P	176 neuveden / Jan Šlerka
P	177 Jan Andrlík / Jan Hegr
P	178 Josef Vitalský / Václav Jílek
P	179 Jan Sedliský / Josef Witz
P	180 František Mlynář / František Friedl

- P,V 181 František Urban / týž
 P 182 Matyáš Sláma / Josef Doležal
 P,V+ 183 Jan Podhajský / František Vít
 P,V 184 Antonín Pajkr / Antonín Schlesinger
 P 185 Antonín Michl / Justina Maděrová
 P 186 Josef Hledík / týž
 V 187 Jan Paclík
 P,V+,S 188 Karel Sander / Dr. Karel Sander
 189 Jan Martinů
 P,V+ 190 Josef Grubner / týž
 191 Václav Gerlich
 P,V+ 192 Jan Jukele / Jan Jakele
 P,V+ 193 František Krejčí / František L. Krejčí
 194 Maria Pavliš /ová/
 S+ 195 Jakub Urban
 196 Jan Doležal
 S+ 197 Jan Nykl
 198 Josef Štrikal
 199 Ignác Dlouhý
 200 Jan Martinů
 V+ 201 Ignác Slezák
 202 Josef Vornaj
 V+ 203 David Krejčí
 S+ 204 František Ehrenberger
 205 Josef (bez příjmení)
 206 František Slezák
 207 František (bez příjmení)
 S+ 208 Anna Kučerová
 209 Karel Sluka
 S+ 210 František Martinů
 S+ 211 Jan Šlerka
 S 212 Augustin Benoni
 213 Jan Aigel
 V+ 214 Matyáš Tamele
 V+ 215 Anna Doležalová
 216 Jan Martinů
 217 Marie Kunhartová
 218 Jan Tesař
 219 Jan Lukšíček
 220 Ignác Svěrák
 V+ 221 Jan Štefan
 222 Viktorie Nebudová
 223 Josef Dlouhý
 V+ 224 Jan Bednář
 225 Anna Baizová
 P!S 226 Václav Groulík / Jan Květenský
 227 Václav Baiza
 V 228 Josef Červený
 229 Jan Grincajzen
 230 bez jména i škody
 V+ 231 Josef Podhajský

- 232 Václav Bilder
- 233 střelnice
- V+ 234 Jan Červený
- S+ 235 Martin Kozel
- 236 kostel (pověžný)
- 237 Josef Neděle

Horní předměstí:

- V+ 10 Hpř.
- V 20 Hpř. 1852 Kajetán Ehrenbereger kupní smlouva
- V 22 Hpř.
- V 24 Hpř.
- V+ 78 Hpř.
- V 135 Hpř. 1861 František Tichý kupní smlouva
- S,S 154 Hpř.
- V+ 165 Hpř.
- V+ 254 Hpř.
- S+ 268 Hpř.
- S+ 272 Hpř.
- V+ 281 Hpř.

Dolní předměstí:

- V+ 4 Dpř.
- V 5 Dpř.
- V 10 Dpř.
- S 15 Dpř.
- V+ 18 Dpř.
- S+ 19 Dpř.
- V+ 20 Dpř.
- V+ 22 Dpř.
- S+ 35 Dpř.
- V+ 36 Dpř.
- S+ 39 Dpř.
- S+ 50 Dpř.
- V 99 Dpř.
- V 101 Dpř.
- V,S 122 Dpř. 1879 Jan Pospíšil
- V+ 124 Dpř.
- S+ 125 Dpř.
- S+ 126 Dpř.
- V 128 Dpř.
- S 147 Dpř.

V 2ks bez čp. (Líbal-Junek 1994, s. 35, 109)

celkem 84 V + 5 čV

z toho dochováno 34 V a 2 čV

z toho 37 V na právozárečných domech, 29 V na nezározárečných ve městě, 21 V na předměstí /součty nesouhlasí – mj. čp. 122 Dpř. má dvoje vyřezávané dveře, jako počet domů jde o 1/

V. TRUHLÁŘI

Truhláři patřili ke dřevozpracujícím řemeslům a v případě vrat měli blízko i k tesařům. Tesaři dělali zárubně, ale také hrubá vrata stodolová a někdy i obyčejné dveře ke komorám a podobně. Jakmile bylo třeba klížit, truhlářsky spojovat, načisto ohoblovat dřevo - zkrátka jemnější práce - byla výroba vrat a dveří v 19. století doménou truhlářů⁶¹; u interiérových dveří do obytných pokojů byla výroba truhlářem samozřejmostí. Výrobní sortiment truhlářů (někdy nazývaných stolaři) byl neobyčejně rozsáhlý a dveře byly jen nevelkou částí produkce. Dalšími výrobci dveří a vrat na venkově (nikoliv ve městech) byli tzv. fušeři,⁶² kteří se pohybovali mimo cechovní strukturu. Na jedné straně byli pronásledováni, ale na druhé straně pro nízkou cenu naopak zadavateli leckde žádáni.

Vývoj cechů, dřevozpracující řemesla a truhláři v Poličce.⁶³ Ačkoliv byly cechy v polovině 18. století již za zenitem svých možností ke zvyšování produkce a stát se rozhlížel po racionálnějších řešení, ještě celou polovinu 19. století byly základem pro výuku i provozování řemesel. Pokud ve městě nebylo dost řemeslníků stejného zaměření na vytvoření samostatného cechu, spojovali se do cechu devaterníků. V roce 1849 se v Poličce od devaterníků vydělil samostatný cech stolařský (tj. truhláři). Definitivní konec cechovního zřízení znamenal rok 1860, kdy vydáním živnostenského řádu byla řemesla prohlášena za svobodná a cechy byly nahrazeny živnostenskými společenstvími. Roku 1865 byli truhláři vřazeni do spolku pro potřebnosti domácností a staveb, roku 1875 se opět osamostatnili. Nový zákon o živnostenských společenstvech byl vydán roku 1883. C.k. hejtmanství ustanovilo pro veškeré živnostníky v Poličce a okolí po dohodě s průmyslovou komorou čtyři živnostenská společenstva se sídlem v Poličce, z nichž II. bylo „Společenstvo živností stavitelských, pak dřevo, papír a kovy zpracující“.⁶⁴

Tesařských mistrů bylo v Poličce málo: roku 1821 byl přijat František Faiman, 1855 František Tichý a 1874 František Gleich. Místních truhlářů bylo v Poličce vykazováno roku 1830 osm,

⁶¹ Štajnochr 2007, s.717 uvádí: „Výroba a konstrukce vrat a dveří však pro primo náležela oborům tesařským. ... Obory stavebního truhlářství se osamostatnily po roce 1860 se změnou cechovního systému na systém živnostenský. ... Vesničtí a někteří městští tesaři ovšem zůstali univerzálními výrobci dřevěných staveb, často včetně mobiliáře...“ V.Štajnochr však tuto svoji teorii nemá doloženu žádnými doklady. Teorii o výrobě vrat a dveří (převážně) truhláři dokládám v této kapitole srovnáním počtu tesařů a truhlářů v Poličce i dobovými příručkami pro řemeslníky. Stejný názor také uvádí Roček 2005, s. 96-98 /stránkování exempláře v poličském muzeu/.

Joendl 1840, s. 214: „O tesařských pracech“ - o dveřích nic neuvádí, s. 278 „Truhlářské práce: ...vrata a dvěře.“ s. 280 „Lepší vrata, plná i laťovaná dělá truhlář.“ Niklas-Šanda 1865, s. 199: „Mají-li býti vrata pouze z tesaného aneb třeba i z hoblovaného dříví a jen po jedné straně pobité, náležejí v obor práce tesařské; ostatní, ale vrata jakéhokoliv druhu spadají v práci truhlářskou a bývají vždycky sklizené, na zadní straně tvrdými svláky opatřené, z předu pak slabými hoblovanými prkny dle rozličných vzorů pobité.“ Niklas 1874, s. 312: „Truhlářská práce: hlavní vrata, zasklené dveře, dveře vnitřní, dveře k záchodům, dveře na půdu a ku sklepu.“ Pacold 1890, s. 62: „Výhotovení vrat a dveří patří do oboru prací truhlářských. Tesaři připadá zhotovení vrat velikých aneb i jednoduchých, hrubých dveří.“

⁶² Roček 2005, s. 136-137: „V letech 1789-1805 bylo odhaleno 23 fušerů ze 17 obcí. Díky raziím, které podnikal litomyšlský cech, se dozvídáme, jaké nářadí fušeři používali. Právem cechů bylo trestat tyto přečiny, a tak kromě nářadí zabavovali hotové výrobky a podávali stížnost magistrátu. Magistrát však v případě opravdu zručního fušera většinou doporučil provinilce k získání mistrovského práva. Truhláři je tak v několika případech přijali „na trpěnou“, bez práva brát do učení učně.“

Vavřínová 1933, s. 13: „Kolem r. 1800 byl v Němčicích u Litomyšle učitelem vysloužilý dělostřelec, který byl výborným truhlářem...“

⁶³ Štefka XII. 1899. Ebelová 2003. Roček 2005. SOkA Svitavy AM Poličky II., kt. 18, 20-23, III. kt. 40,50.

⁶⁴ Jitřenka 1883, s.35. Jitřenka 1886 s.137.

1835 dvanáct, 1849 čtrnáct, 1865 šestnáct, 1883 čtyři. Je patrné, že po uvolnění cechovních regulací v roce 1860, vzrostl počet truhlářů, ale posléze se zřejmě ukázalo, že nemají dostatek zakázek a jejich počet do dvaceti let poklesl. Nárůst zájemců byl patrně hlavně z méně majetných vrstev, neboť řada z nich nezískala měšťanské právo. Ovšem ani ve starším období truhláři nepatřili k nejmajetnější vrstvě, neboť z nám známých mistrů vlastnili patrový dům Václav Fixa čp. 116 a David Krejčí čp. 203, právovárečný dům Jan Kozel čp. 67, František Klimeš čp. 90 a Johann Haupt čp. 156.

V roce 1849⁶⁵ je přehled truhlářů tento: starší cechmistři František Bureš, František Kozel, přísežný mistr František Klimeš, mistři Václav Bajza, Václav Empenger, Vincenc Fixa, Johann Haupt, Vincenc Jílek, Jan Kozel, Josef Kozel, David Krejčí, Josef Telecký, Leopold Weinlich, Josef Vornaj a přespolní mistři Matěj Slezák z Telecího, Franz Schulz, Augustin Ehrenberger a Ignác Kohler z Radiměře, František Dostál z Borové, Josef Dražil z Kamence, Josef Drábek z Nedvězího, Josef Vosmek z Oldřiše a František Fajman z Mrhova.

Roku 1865⁶⁶ jsou uváděni: Josef Bukáček, Vincenc Fixa, Franz Fordinal, František Gerišer, Jan Haupt, Vincenc Hanus, Tomáš Hub, Antonín Jílek, Jan Jirků, František Klimeš, Jan Kozel, Ferdinand Machata, Antonín Svoboda, Jan Šlerka, Josef Telecký, Josef Vornaj a dalších dvacet mimopoličských truhlářů.

Vytvořit lze soupis⁶⁷ přijímání mistrů, který nás informuje o frekvenci a počtech přijímání: 1813 Matěj Bajza, 1816 František Kozel a Matěj Slezák z Telecího, 1817 František Popelka, 1818 Johann Jandl z Radiměře, 1821 Leopold Weinlich, 1823 David Krejčí, 1824 Jan Bednář z Nedvězího, 1825 František Šmatlán z Telecího, před 1828 Jan Čermák, 1828 František Klimeš a Franz Schulz z Radiměře, 1830 Pavel Břeň ze Širokého Dolu a Štěpán Jílek, 1833 František Sedliský a Josef Kozel, 1834 Augustin Ehrenbereger z Radiměře, 1835 Franz Hohler, 1836 Johann Haupt, 1838 František Dostál z Borové, 1839 Josef Dražil z Kamence a Johann Stelzig, 1840 Vincenc Jílek, 1841 Josef Drábek z Nedvězího, 1843 Josef Vosmek z Oldřiše a Josef Skornář, 1844 Wenzel Hillak, 1845 Franz Kurz, Václav Bajza, František Feiman z Mrhova, Václav Fixa, Václav Bajza, 1846 Václav Šulc, Leopold Weinlich ml., Josef Vornaj, před 1846 Ignác Puchar, před 1849 Vincenc Fixa, Jan Haupt, Jan Kozel, Josef Telecký, 1850 Hypolit Bureš, 1851 František Fixa, 1852 František Popelka ze Sádku a Josef Schauer z Modřece, 1853 František Jílek, Josef Trávníček z Telecího, Josef Lukas z Radiměře, František Procházka, Josef Dvořák (jinak Portl) z Oldřiše, 1854 Jan Andrlík, 1856 Josef Hartl z Pusté Rybné, 1857 Ferdinand Feltl ze Sádku, 1859 Jan Šlerka, František Kadlec z Radiměře, (následují již živnostníci) před 1865 Josef Bukáček, Franz Fordinal, Vincenc Hanus, Tomáš Hub, Jan Jirkův, Ferdinand Machata a dalších 15 mimopoličských, 1866 Antonín Svoboda, 1869 Antonín Jílek, před 1870 František Klimeš ml., 1870 František Gerišer.

K některým mistrům se podařilo dohledat zajímavé údaje. Vandrovní cesta je dobře zachycena u Františka Klimeše (1804-1870)⁶⁸, bydlíštěm v Poličce čp. 90, který pobýval v učení u mistra Františka Bureše od 21. června 1819 do 21. června 1821. Jako vandrovní tovaryš pracoval jeden rok v Krumlově, dva roky v Čáslavi, více jak rok v Praze a dva roky v blíže neuvedených městech, pobyl tedy na vandru déle než šest let. Jako mistrovský kus měl zhotovit stůl z tvrdého dřeva, truhlu a židli. Po posouzení kvality a složení poplatku 250 zl. byl roku 1828 přijat do cechu. Roku 1831 byl přijat za měšťana. Od roku 1845 je veden v čp. 144 v Pálené ulici. Po roce 1862 zhotovil část kostelních lavic. Byl dědem hudebního skladatele Bohuslava Martinů.

⁶⁵ Štefka XII. 1899, Cech stolařský-kniha památní, s.1-2, mistři cechu stolařského 1849 a mistři pozdější. Ebelová 2003, s. 92-94.

⁶⁶ Štefka XII. 1899, Seznam živnostníků spolku pro potřeby domácí a stavby 1865, s.1-2 stolaři.

⁶⁷ Viz předchozí tři poznámky.

⁶⁸ Ebelová 2003, s. 83.

František Sedliský se učil v letech 1803-1807 u svého otce Leopolda v čp. 132.⁶⁹ S ohledem na onemocnění otce neabsolvoval vandr, místo toho pracoval jako tovaryš v jeho dílně po dobu 26 let a roku 1833 mu bylo, v jeho 46 letech, uděleno mistrovské právo a též rok převzal otcovu dílnu včetně náradí. Jako mistrovský kus měl zhotovit stůl z tvrdého dřeva a skříň. Do cechovní pokladny složil 200 zl. Roku 1840 byl přijat za měšťana.

Johann Haupt (1807-1883)⁷⁰ pocházel z Květné, byl rodilým Němcem, ale jeho manželka Karolina byla Češka, sestra truhlářského mistra z Olešnice. Johann Haupt se vyučil ve Vídni a podnikl vandrovní cestu v délce 4,5 roku ve Vídni, Štýrském Hradci, Klagenfurtu a Crikvenici na jaderském pobřeží. Roku 1832 složil mistrovské zkoušky a byl přijat do cechu v Litomyšli a zároveň požádal o vyvázání z poddanství litomyšlského panství. Roku 1835 koupil v Poličce dům čp. 58 Hpř. (později jej prodal strýci spisovatelů Mrštíků z Jimramova) a požádal o přijetí do poličského cechu a o udělení domovského práva, což bylo zamítnuto s ohledem na to, že „*ve zdejších městě stačí dosavadní truhláři, kteří ne vždy mají práci po celý rok*“. Po odvolání ke krajskému úřadu v Chrudimi byl následující rok přijat jako truhlář a zároveň dostal povolení k obchodu s potravinami. Patrně velmi dobře prosperoval, neboť roku 1853 koupil na náměstí právovárečný dům čp. 156. Nejstarší syn se u něj vyučil truhlářem, ale záhy odjel do USA. Druhý syn koupil roku 1870 na náměstí další právovárečný dům čp. 58. Více truhlářů v rodině nepůsobilo, ale rod dodnes žije v Poličce.

O přijetí synů truhlářských mistrů za mistry máme tyto doklady: Josef Kozel, syn Františka, přijat 1833; František Sedliský, syn Leopolda, přijat 1833; Václav Bajza, syn Matěje, přijat 1845. Po více generací pracoval patrně rod Burešů: 1772 přijat Jakub, 1777 Matouš, v druhé generaci 1801 František a 1804 Jakub a přes generaci 1850 přijat Hypolit. Podobně u rodu Jílků: Štěpán přijat 1830, Vincenc 1840 a ve druhé generaci František 1853 a ve třetí Antonín 1869. Nejzajímavější je rod Weinlichů, který čeká na zpracování: měšťan a truhlář Jan Weinlich v roce 1741 zhotovoval rámy pro kostelní obrazy, František Weinlich v roce 1752 zhotovil rám pro obraz hlavního oltáře, z další generace je patrně Vojtěch přijatý do cechu roku 1762, z další František starší přijatý 1778, Dominik 1782, z další František Vajnlich mladší přijatý 1800, z další Leopold Weinlich starší přijatý 1821, z další Leopold z čp. 125 přijatý 1845. Jde tedy o šest generací v rozpětí dvou století.

Na přelomu 30. a 40. let bylo několik žádostí zamítnuto, jednou výslovně s ohledem na vysoký počet truhlářských mistrů ve městě a nedostatek práce pro všechny.⁷¹ Naopak v letech 1845 - 1846 bylo přijato 8 mistrů, nepochybně jako reakce na zvýšenou poptávku po požáru města.⁷²

Zajímavý je pokus o přiřazení autorů a datací u některých vrat.

Vincenc Tichý, druhý poštovní mistr v Poličce, zadal novostavbu domu čp. 57 (Palackého náměstí) včetně vrat před rokem 1830.

Vstupní dveře škol čp. 112 (Šaffova ulice - dnes muzeum) jsou z doby výstavby roku 1841.

V domě čp. 132 (Pálená ulice) zahájil v roce 1833 ve svých 46 letech činnost mistr Leopold Sedliský - klasicistní dveře (dochované na fotografii) jsou možná jeho dílo.

Roku 1845 obnovoval svůj vyhořelý dům čp. 203 (Nová ulice) truhlářský mistr David Krejčí - vrata (dochovaná na fotografii) budou nepochybně jeho prací.

Roku 1845 vlastnil dům čp. 224 (Nová ulice) truhlář Jan Bednář, vyřezávaná vrata (dochovaná na fotografii) by tedy byla jeho dílem. Dle způsobu řezby by mu bylo možno přiřadit i dveře z čp. 234 a 24 Hpř.

Roku 1813 vlastnil dům čp. 228 (Pálená ulice) Matěj Bajza (roku 1845 již ne), před rokem 1853 vlastnil dům František Bajza. Autorem vyřezávaných dveří mohl být Matěj Bajza nebo jeho syn

⁶⁹ Ebelová 2003, s. 84.

⁷⁰ Rodinný archiv – Pavel Haupt, Palackého náměstí 58, Polička.

⁷¹ Ebelová 2003 s. 84.

⁷² V důvodu nárůstu počtu truhlářů po r. 1845 se plně ztotožňuji s: Ebelová 2003 s. 90 a naopak nesouhlasím se zpochybněním v: Roček 2005 s. 111 /stránkování exempláře v poličském muzeu/.

Václav (pokud je dělal pro svého příbuzného Františka).

Po sejmutí slepé výplně vrat domu čp. 34 (Riegrova ulice) byla objevena uhlem provedená karikatura obličejů a nápis „Kozel Jobek bé“. Nepochybně půjde o narážku na mistra Josefa Kozla a pokud nápis je od jeho tovaryše, byl autorem vrat mistr Kozel. Autorsky příbuzná jsou vrata čp. 187 (Palackého náměstí).

Dle soupisů z roku 1845 a 1867 vlastnil dům čp. 32 (Riegrova ulice) Václav Klimeš. Pokud byl příbuzným, mohl zadat výrobu bohatě vyřezávaných vrat Františku Klimešovi.

V soupisu prací pro kostel z roku 1865 je uváděn truhlář Čeněk Fixa s dodávkou novogotických dveří do bytu pověžného a do sakristie a Jan Šlerka u dveří na kruchtě.

Plán fasády a vrat domu stavitele Veselského čp. 168 (Tyršova ulice) je z roku 1878 – vrata jsou opět doložena na fotografii.

Při opravě vrat čp. 171 (Tyršova ulice) byly sejmuty okopnice pod nimiž byl objeven tužkový nápis: „*Vincenc Kučera od Sv. Kateríny pomocník truhlářský. Josef Švejda pomocník truhlářský roku 1886 23.7.*“.

Dům čp. 49 (Riegrova ulice) vlastnil bohatý obchodník Ferdinand Thanabauer a po jeho úmrtí v roce 1867 jeho syn Josef. Vrata patří do velké skupiny výzdobou příbuzných a je tedy otázkou, zda Thanabauer byl první a ostatní ho napodobovali, nebo zda se Thanabauer inspiroval u sousedů.

Dům čp. 41 vlastnil v roce 1845 Josef Štefka, později Josef Smola (dosud není zřejmé, kdo zahájil novostavbu domu a zadal výrobu vrat).

Vybavení truhlářské dílny. U městských truhlářů s patrovým domem byla dílna vydělena od obytných místností. Truhláři vlastníci přízemní domek uvnitř města nebo na předměstí, také oddělovali provozování řemesla od obytných prostor. U venkovských truhlářů bylo běžné provozování truhlářské dílny přímo v jediné obytné světnici. V Poličce nemáme přesně dokumentované vybavení truhlářské dílny, a tak si vypomůžeme analogií ze vzdáleného Lišova⁷³: Dílna měla rozměr asi 6 x 12 m, ke dlouhé zadní stěně bez oken se stavěla polohotová práce, v prostoru, blíže této stěně, stály tři hoblice (ponky) samostatně pracujících starších tovaryšů, aby měli k dílu co nejblíže, za nimi tři hoblice mladších tovaryšů a učňů. Práce byla mladším svěřována podle jejich dovednosti a starší tovaryši na ně stále dohlíželi a kontrolovali jejich práci. U kamen, ve kterých se topilo hoblinami a odřezky, se dřevo nahřívalo, klížilo a dýhovalo. Klíž rychle zavadal „mrzl“ a mohl ztrácet lepivost, a proto se dbalo na to, aby nebyl průvan a řádně se zavíraly dveře. V rohu dílny stávaly utahováky „šraufboky“ - zpravidla jich bylo šest za sebou roztažených na délku několika metrů, aby se mohl najednou utáhnout i velký plát od skříně. Na dvou dalších stěnách byly „cajkrámy“ - uzavřené jednodveřové skříně s mnoha poličkami a přihrádkami pro různé potřeby. Někdy zde byly i palandy na dosušování dřeva. Dřevo prosychalo zpravidla 3 roky, někdy i 6 let.

Truhlářské nářadí.⁷⁴ Nejdůležitějším vybavením truhláře byly hoblíky. Velký „macek“ měl až 60 cm délky s šířkou želízka asi 6 cm a srovnával do roviny větší plochy. Menšími hoblíky se dřevo ohlazovalo načisto. Lištovníky, díky ozdobným tvarům želízek, vytvářely různé tvary profilů. Okrajník byl na kónické sejmutí okrajů výplní, svlakovník k úpravě svlakových drážek, žlábkovec či drážkovník na drážky. V každé dílně byla jedna velká dvouruční pila zvaná „basa“ - „hrát na basu“ byla první práce truhlářských učňů. Naopak jednoruční rámovou pilu s napínákem měl každý tovaryš vlastní. Pil bylo velké množství druhů a velikostí, důležitá byla svlakovka, užívaná k zářezům pro svlaky. Nechyběly ruční vrtáky, dláta a další nástroje (kružídlo, úhelník, pokosník, šroubovník, řezák, utahováky...). Kompletní vybavení venkovské truhlářské dílny ze Svratouchu (nedaleko Poličky) má Soubor lidových staveb Vysočina

⁷³ Hlubuček 1956, s.10-14

⁷⁴ Skramlík kol.1900, s. 2-12. Hlubuček 1956, s. 14-20. Roček 2005 s. 36-52, 155-156 inventář nářadí truhláře z Černíkovice v Orlických horách z r. 1824.

Hlinsko.⁷⁵ Tématu se věnuje dosti obsáhlá literatura a tak zde není nutno setrvávat déle.

Používaný materiál.⁷⁶ Průzkumem⁷⁷ bylo zjištěno, že u vrat čp. 181 jsou prkna stažená svlaky z jedle, slepé rámy v líci a lišty výplní ze smrku a mimořádně vysoká řezba výplní z lípy. Tato různorodost použitých dřev je ojedinělá, stejně jako užití lipového dřeva, což lze zdůvodnit výškou reliéfu a náročností řezby. Pro bohatě vyřezávanou výplň s nízkým reliéfem u vrat čp. 32 byla použita borovice⁷⁸ a pro jednoduchou řezbu v nízkém reliéfu u vrat čp. 149 byl použit smrk. A právě smrkové dřevo bylo patrně hlavním materiálem poličských řezbářů.

Řezbářská práce. Běžnou řezbářskou i soustružnickou práci byl schopen dodávat každý zkušenější truhlář. Zatímco se soustružníci vydělovali od truhlářů, specializace na řezbářskou práci je typická až pro pozdější 19. století a souvisí s rozvojem školství pro umělecká řemesla a s potřebou dekorativních prací u historizujících slohů. Řezby na poličských vratech nepochybně prováděli místní truhlářští mistři, absence dokladů nám však brání v podrobnějším komentáři.

Ceny dveří a vrat. Bohužel se doposud nepodařilo dohledat ceny vrat v Poličce, ani rozdíl cen mezi vraty s vyřezávanými výplněmi a vraty s obyčejným skladem prken. Pro porovnání ceny truhlářské práce s prací zámečnickou a lakýrnickou při výrobě vrat a dveří jsou instruktivní ceny, které jsou známy z Prahy z roku 1874.⁷⁹ Práce truhláře: vrata s rámem z měkkých fošen a výplněmi 12 zl., práce zámečnická: 4 dlouhé závěsy s kužely do kamene, 2 zástrčky, silný zapouštěcí zámek, železná klika a železné štíty celkem 13 zl., práce natěračská: hlavní vrata 3x olejovou barvou na dubový způsob 8 zl. Domovní vrata z dubových fošen byla trojnásobně drahá. Vrata stodolová z borových fošen zevně pobíjená 5 zl. Domovní dveře dvoukřídlé z borových fošen, s 6-8 výplněmi nebo kladenými prkny, beze vší řezbářské práce 8-11 zl. Další výrobky: dveře vnitřní dvoukřídlé smrkové s výplněmi a obložením ostění 14 zl., zasklené dveře s obložením ostění 10 zl., dvoukřídlé dveře na půdu se svlaky 3,5 zl., vnitřní čtyřkřídlé okno 4,5 zl. (totéž venkovní); kování dveří dle typu 3,5-7 zl., nátěr vnitřních dveří 3x bílou olejovou barvou dle typu 2-4 zl.

Datace vrat a dveří dendrochronologickou metodou. Datování dřevěných konstrukcí dendrochronologickou metodou⁸⁰ má v České republice vynikající výsledky. Metoda vychází z toho, že dřevní hmota (vyjádřená šířkou letokruhů) narůstá v jednotlivých letech odlišně - dle příznivého nebo nepříznivého klimatu. Při dostatečném množství letokruhů (alespoň 50-60) vznikne charakteristická křivka. Z datovaných trámů (letopočet na krovu, či spolehlivý údaj o vzniku stavby) byla vytvořena počítačová databáze dle jednotlivých dřevin (a regionů). Vložením digitálně zpracovaných dat z nedatovaného trámu do speciálního programu počítače (s databází) dojde (při optimální situaci) ke zjištění konkrétních roků. Pokud se na tesařsky hraněném trámu najde neopracovaná oblina kmene - je podkorní letokruh rokem smýcení stromu (smýcené kmeny se v kůře nechávaly obvykle 1-3 roky prosychat, truhlářsky opracovaná prkna

⁷⁵ Soubor lidových staveb Vysočina, Hlinsko, inventář Možděnice - truhlářská dílna /druhotná instalace z původního objektu ve Svatouchu čp.194/. Vyobrazení této dílny venkovské dílny z r. 1864 in: Štěpán 1991, s. 178-179

⁷⁶ O materiálu viz: Kubeš 1892. Antoš 1896. Šimůnková 2000.

⁷⁷ Kyncl 2008 a, b.

⁷⁸ Revizní průzkum dřeviny provedl J.Kyncl 26.11. 2008.

⁷⁹ Niklas - Šanda 1874, s. 312-317. Dále Pacold 1883, s. 408-412. Pacold 1887, s. 366-392 /včetně vyobrazení kování od Rotta/, 536-539, 569-574, 578-579

⁸⁰ Viz www.dendrochronologie.cz. Pro zájemce o téma uvádím literaturu necitovanou v použité literatuře: Kyncl, Josef: Dendrochronologické datování krovů, in: Vinař, J. (red.): Historické krovky II, s. 156-186, Grada, Praha 2005. Kyncl, J.-Kyncl, T.: Principy dendrochronologie, Živa 49 (6), s. 249-252, Praha 2002. Dále: Kyncl, Josef - Kyncl, Tomáš: Několik zkušeností s dendrochronologickým datováním dřeva z historických budov. Zprávy památkové péče, Praha 1995, 55(4):135-137. Kyncl, J.: Zásady pro odběr dendrochronologických vzorků. Zprávy památkové péče, Praha, 1998 58(4, suppl.): XL. Kyncl, J., Kyncl, T.: Možnosti dendrochronologického určení původu dřeva. Sborník 2006, 4:181-186. V literatuře zde: Kyncl 2008 a, b, c.

mohla však ve skladu ležet i déle). Odběr vzorků lze provést nedestruktivní metodou – nafotografováním (digitální přístroj s vysokým rozlišením – alespoň 5 Mp) čela trámu. Nebo destruktivně (pokud tomu nebrání památkové, statické či jiné důvody) – vývrtem (dutým vrtákem) směřujícím ke středu kmene (na vhodném místě trámu) nebo odběrem plátku dřeva z čela trámu.

V letech 2001-2008 provedli Tomáš a Josef Kynclovi dendrochronologické datování kolekce dveří⁸¹. Základním problémem je, že jen výjimečně lze nalézt oblinu podkorního letokruhu, neboť prkna jsou truhlářsky opracována na sraz – poslední nalezený letokruh tedy není rokem smýcení.

V roce 2008 zahájilo poličské muzeum s Josefem Kynclem⁸² dendrochronologické datování vybraných vrat⁸³. Na vhodném místě (nejlépe horní hrana svlakových dveří) byl proveden hladký výbrus vedoucí k odhalení letokruhů, které byly nafotografovány. Získanou řadu letokruhů pak J. Kyncl počítačově zpracoval. V Poličce byly využity datované dveře k vymezení přibližného rozptylu mezi posledním datovaným letokruhem (který není rokem smýcení stromu) a mezi faktickým vyrobením dveří.

Dendrochronologickou metodou nelze sice přesně datovat výrobu vrat a dveří, ale výsledek může odpovědět na řadu jiných otázek. V případě Poličky například, zda konkrétní poličská vrata vznikla ještě před požárem roku 1845, případně zda mohla vzniknout při přestavbě po požáru, či zda jsou až pozdějšího data⁸⁴.

Výsledky průzkumu jsou uvedeny v příloze V/2.

⁸¹ T.Kyncl: Karlštejn - vstupní vrata (r. 2001; dochovaný, ne však poslední letokruh: 1314), Koněprusy – dveře kovářny (r. 2007; podkorní letokruh 1832), dále dveře: sakristie sv. Víta v Praze, kostela v Komořanech, kostela v Němčičkách, kostela ve Štíplě, domu v Hradci Králové a domu na Malé Straně čp. 171. Bližší údaje u autora: kyncl@dendrochronologie.cz. J.Kyncl: dveře poutního kostela ve Žďáru n.Sázavou (r. 2003), soubor barokních kulis Božího hrobu-muzeum Rožnov p.R. (r.2006). Tato metoda byla již dříve použita k datování nizozemských deskových obrazů (viz www.dendrochronologie.cz). Nyní pak i u tuzemských obrazů – např. Kyncl 2008 c.

⁸² Ing. Josef Kyncl, znalec pro dendrochronologické datování a druhové určování dřeva, Brno josef.kyncl@volny.cz.

⁸³ Kyncl 2008 a, b.

⁸⁴ Například poslední zjištěný letokruh u vrat čp. 41 byl z roku 1850 – několik letokruhů k podkornímu letokruhu chybí, pak několik let dřevo muselo zrát – je tedy zřejmé, že vrata nemohla vzniknout již při popožárové opravě domu v roce 1845.

Soupis vyobrazení k V. kapitole:

59. Potvrzení mistrovského práva truhláři Davidu Krejčímu, z r. 1823. Přepis zde v příloze V/3. SOkA Litomyšl AM Polička kt. 8/2.
60. Potvrzení mistrovského práva truhláři Václavu Baizovi, z r. 1845. SOkA Litomyšl AM Polička kt. 8/2.
61. Spojená řemesla Polička. Kniha mistrů – zápisy o přijetí, zcela dole Václav Baiza. SOkA Litomyšl AM Polička kt. 8/1.

62. Johann Haupt (1807-1883), od roku 1836 truhlářský mistr v Poličce. Doposud jediný známý portrét poličského truhláře. Rodinný archiv Hauptů.
63. Karikatura truhlářského mistra Josefa Kozla nalezená pod výplní na vratech čp. 34 – patrně od tovaryšů. Připojen nápis „Kozel Jobek bé“. Autorem vrat mohl být mistr Kozel. Muzeum Polička.

64. Vrata domu čp. 34. Jejich lícová strana (svlaková konstrukce není v lici patrná) je co do vzhledu stejná, jako lícová strana vrat čp. 187 (rámová konstrukce), s ohledem na způsob zdobení mohlo jít o stejného autora a možná i stejnou dobu vzniku. Muzeum Polička H fa 1803.
65. Vrata domu čp. 203 truhlářského mistra Davida Krejčího, z doby přestavby po požáru roku 1845. Je pravděpodobné (jako i v následujících případech), že mistr si vlastní vrata vyráběl sám. Muzeum Polička H fa 1992.
66. Vrata domku čp. 224 truhlářského mistra Jana Bednáře. Muzeum Polička H fa 2001.
67. Dveře domku čp. 132 truhlářského mistra Leopolda Sedliského. Muzeum Polička H fa 1905.
68. Dveře domu čp. 228 patrně od mistra Matěje nebo jeho syna Václava Baizy.

69. Ukázka truhlářského náradí. Sax 1814, Taf. II
70. Truhlářské hoblíky: macek obr. 3 (na velké plochy), klopkář obr. 5 (na jemné ubírání povrchu), drážník obr. 7, římsovník obr. 13, kocour obr. 17 (na vybrání dřeva ze zářezů pro svlaky). Skramlík: Truhlářství, kol. 1900.
71. Truhlářské pily: rámová obr. 62, svlakovka obr. 55 (na zaříznutí šikmých stěn u svlaků).
72. Truhlářská dílna. Amerling 1857, III/17.

73. Ukázky postupu řezbářská práce. Obr. 335 „Žlábkování“, 333 „Okrouhlé růžice“, 331 „Postup řezby závitu s úponkovými lístky“, 334 „Čtvercové růžice“. Tadd 1907.

PŘÍLOHA V/1:

Truhlářští mistři v Poličce – s komentářem a uvedením pramenů:

literatura a prameny /citováno u osob v hranatých závorkách/:

Ebelová: Ebelová 2003 (soupis přijatých mistrů, soupis 1849, vandry)

Seznam měšťanů: Seznam měšťanů Poličky, muzeum Polička 14/97

Seznam 1845: Seznam majitelů domů a jejich pojištění při požáru 1845, muzeum Polička 15/08

SHP: Borský 2004 (s.31 účty truhlářských prací)

Štefka: Štefka XII 1899 (soupis mistrů 1849, mistři pozdější 1850-1859, živnostníci-stolaři 1865, mistři pozdější 1850-59)

Poznámka: přespolní jsou určováni dle výslovného soupisu 1849 a 1865, při přijímání uváděno odkud je, ale není zřejmé, zda tam působil.

Poznámka 2.: od levého okraje odskočená jména označují přespolní mistry

Jan Andrlík, přijat 1854 /Ebelová s. 94/, Štefka mistři pozdější: 1854 JA z Borové, soupis 1865 /Štefka/

Matěj **Bajza**, přijat 1813, do učení přijat 1804 /Ebelová s.93/, r. 1845 v čp. 138 /Seznam 1845/ poznámka: 1782 přijat Josef Bajz

poznámka: čp. 228 (dochovány dveře) vlastnil r. 1813 Matěj Baiza /nebo Matouš Baiza-dle slovníku jde o totéž hebrejské jméno-jedno z řeckého a jedno z latinského znění/-seznam měšťanů/, při požáru vlastnil Jos.Červený /Soupis 1845/, r. 1855 získal měšť. právo František Baiza z čp.228 (dům mohl vlastnit dříve-Jos.Červený je při přijetí za měšťana r.1853 veden v čp.234m); pokud šlo o příbuzného mohl být autorem dveří Matěj Bajza /kdy zemřel?/ nebo Václav

Václav **Bajza** syn Matěje B., přijat 1845 /Ebelová s.93 Wenzel/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová/, r. 1845 v čp. 227 /Seznam 1845/, r.1846 přijat za měšťana a bydlel v čp. 138 /Seznam měšťanů/, ohledně čp. 138 srovnej s Matějem B.

Jan **Bednář** z Nedvězího, přijat 1824 /Ebelová s.93/, 1840 přijat za měšťana Jan B. z čp. 224 /soupis měšťanů/, r.1845 vlastnil čp. 224 Jan B./Seznam 1845/, - ze zápisu není jasné, zda jde o tutéž osobu – dům měl vyřezávaná vrata!

Pavel Břeň /patrně ze Š.Dolu/, přijat 1830 /Ebelová s.93 Paul Breu/,
poznámka: 1792 přijat Pavel Brzen ze Š.Dolu /otec?/, /Ebelová/;
r. 1835 nepřijat Josef Břeň ze Š.Dolu /Ebelová s.84 Brzein/

Josef **Bukáček**, soupis 1865 /Štefka/, r. 1881 přijat za měšťana Josef B. z čp. 26 Dpř.

František **Bureš**, přijat 1801 /Ebelová s.93 Franz/, učil se u něj 1819-21 Klimeš /Ebelová s.83/, soupis 1849; starší cechmistr 1850, 1851 /Štefka, Ebelová/

Poznámka: Jakub Bureš přijat 1772, Matuš Bureš přijat 1777, Jakub Burš /Bureš/ přijat 1779

Jakub **Bureš**, přijat 1804 /Ebelová s.93/

Hypolit **Bureš**, přijat 1850 /Ebelová s.94 Hipolit, poznámka: správně Hypolit, dle slovníku domácky Polda, Polda domácky též Leopold/; Štefka mistři pozdější: 1850 Hypolit Bureš
TÝŽ Leopold Bureš, přijat 1850 /Ebelová s.93/

Jan **Čermák**, jako mistr zmiňován 1828 a 1834, 1833 cechmistr /Ebelová s.83, 84 Johann/, není veden mezi přijatými

František Dostál z Borové, přijat 1838 /Ebelová s.93 Franz/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová – zde u obou František/

Kašp. Dostál z Oldřiše, soupis 1865 /Štefka/

Josef Drábek z Nedvězího, přijat 1841 /Ebel. s.93/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová/

Josef Dráždil z Kamence, přijat 1839 /Ebelová s. 93 Dražil ze Starého Kamence, DJ: 1848-1873 St.Kamenec sloučen se Sádkiem/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová – oba Dráždil ze Sádku/, soupis 1865 /Štefka Dražil ze Sádku/, k r. 1840 /Ebelová s.84/

Josef Dvořák, jinak Portl, přijat 1853 /Ebelová s.94/, Štefka mistři pozdější: 1853 Jos.Dvořák z Oldřiše, soupis 1865 z Oldřiše /Štefka/

Augustin Ehrenberger z Radiměře, přijat 1834 /Ebelová s.93, DJ Radiměř německá obec/, soupis 1849 přespolní /Ebelová s.92/

Václav **Empenger** (z Voldřiše), přijat 1812 /Ebelová s.93/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92 chybně Emzenger, oba jej uvádí mezi poličskými mistry ne přespolními/

František Feiman z Mrhova, přijat 1845 /Ebelová s.93 Franz/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová – oba František Fajman, přespolní/

Ferdinand Feltl, přijat 1857 /Ebelová s.94 chybně Feltt/, Štefka mistři pozdější: 1857 FF ze Sádku, soupis 1865 JF ze Sádku /Štefka/

František **Fixa** /toto znění v seznamu měšťanů/, Fiksa /u Štefky/, přijat 1851 /Ebelová s.94 Fiks/, Štefka mistři pozdější: 1851 Fr.Fixa, r. 1841 přijat za měšťana Fr. Fixa z čp. 74 Hpř.-srovnej čp. s Vincencem F. /Seznam měšťanů/ - s ohledem na data přijetí za měšťana a mistra šlo spíše o otce?

Jan **Fixa**, přijat 1801 /Ebelová- Fix/, r.1801 přijat za měšťana JF z čp.240 Hpř. /Seznam měšťanů/

Václav **Fixa**, přijat 1845, /Ebelová s.93 Wenzel/, r.1845 přijat za měšťana Václ.F. Tischler z čp. 116 /Seznam měšťanů/

Vincenc **Fixa**, r. 1848 přijat za měšťana Čeněk Fixa Tischler z čp. 74 Hpř. /Seznam měšťanů/, soupis 1849 /Štefka Fiksa, Ebelová mylně Fikr, DJ: dle slovníku Vincenc též Čeněk, domácky Čenda, spojitost s Václavem neuváděna/, soupis 1865 /Štefka Fixa/, Čeněk Fixa – kostel 1862-65

část lavic, 1864 2 zповědnice, 1865 dveře bytu pověžného a sakristie /SHP/

Ferdinand Findejs z Limberka, soupis 1865 /Štefka/, jméno F. v Poličce běžné

?Fr. Fordinal, soupis 1865 /Štefka, špatně čitelné/, Št. neuvádí mezi přespolními, ale v
Poličce se mezi měšťany toto jméno vůbec neobjevuje, objevuje se v Pomezí

František **Gerišer**, přijat 1870 /Ebelová s.94 Geriser/, soupis 1865 /Štefka Fr.Gerišer/ DJ: přijat
1870, ale je to po zrušení cechů, není veden mezi měšťany /Seznam měšťanů/

Jan Gloser z Limberka, soupis 1865 /Štefka/

Vincenc **Hanus**, soupis 1865 /Štefka/, toto jméno se vůbec neobjevuje mezi měšťany

Johann **Haupt**, soupis 1849 /Štefka -Jan, Ebelová s.92 Johann/, soupis 1865 /Štefka/, cechmistr
1852, 1855 /Štefka/, 1857 formy na římsy pro kostel /SHP/, r. 1876 majitel čp. 156 Jan H.
/Soupis práv.domů 1876/; 1836 přijat za měšťana JH z čp.58Hpř, r. 1848 přijat za měšťana Jan H.
z čp. 180 Hpř. /Seznam měšťanů/

rodinný archiv Hauptů: Johann (1807-1883), z Květné (celý život psal jen německy, manželka
Češka), 1833 mistrovské právo v Litomyšli, popis vandrovní cesty, 1836 mistrem v Poličce (po
odvolání na kraji), 1835 kupuje v P. čp. 58 Hpř. (později prodává P.Mršíkovi), 1853 kupuje čp.
156, syn vyučen u něj ale odjíždí do USA, druhý syn koupil čp. 58 – r. 1870?, další podrobné
údaje a listiny, dochována podobenka

Josef Hartl, přijat 1856 /Ebelová s.93 Hertl, s.94 Hartl/, Štefka mistři pozdější: 1856 JH z
Pusté Rybné

Wenzel **Hillak**, přijat 1844 /Ebelová s.93/, toto jméno není mezi měšťany

Johann Heger z Modřece, soupis 1865 /Štefka – Jan/

Franz Hohler, přijat 1835 /Ebelová s.93/ – ?vazba na - Ignác Kohler/Fohler z Radiměře, soupis
1846 /Štefka uvádí Ignác Fohler, Ebelová s.92 Ignác Kohler/

Tom/áš/ **Hub**/ený?/ soupis 1865 /Štefka/, jméno není mezi měšťany

Jan Jandl z Radiměře, přijat 1818 /Ebelová s.93, uvádí Jan-ačkoliv Radiměř byla
německá obec, není zřejmé, zda tam i působil/, poznámka: 1781 přijat Josef J.z Nedvězího

Antonín **Jílek**, přijat 1869 /Ebelová s.94/, soupis 1865 /Štefka/ DJ: přijat 1869, ale je to po
zrušení cechů

František **Jílek**, přijat 1853 /Ebelová s.93/, r.1857 přijat za měšťana Fr.Jílek z čp. 216 Hpř.
/pozor- toto jméno bylo rozšířené, Seznam měšťanů/

Štěpán **Jílek**, přijat 1830 /Ebelová s.93 Stephan/

Vincenc **Jílek**, přijat 1840 /Ebelová s.93/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92/, r.1840 přijat za
měšťana Vincenc J. z čp. 39 Hpř. /Seznam měšťanů/

Jan **Jirků**/v?/, soupis 1865 /Štefka/, toto jméno není vůbec mezi měšťany

Franz Kadlec, přijat 1859 /Ebelová s.94/, Štefka mistři pozdější: 1859 FK patent. invalida z Radiměře

František **Klimeš**, přijat 1828 /Ebelová s.93 Franz/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92, oba František/, soupis 1865 /Štefka/, z čp. 90, vandr. cesta 1821-28 a zkouška /Ebelová s.83/, soupis 1865 /Štefka/, 1862 část kostelních lavic /SHP/, r. 1845 bydlel v čp. 144 /Seznam 1845/, byl dědečkem Bohuslava Martinů, výrobce nábytku ve věžní světnice, /Vzpomínky matky a sestry BM/

r.1831 přijat Fr.K. z čp. 176 za měšťana, r. 1834 přijat další Fr.K. bez uvedení čp., r.1872 přijat další Fr.K. z čp. 143 /Seznam měšťanů/

poznámka: r. 1845 a 1867 vlastnil dům čp. 32 Václav Klimeš /Seznam 1845 a právovárečné 1867/, pokud byl VK z přízně,mohl být autorem bohatých vrat čp. 32 Fr.Klimeš.

Václav K. přijat za měšťana r. 1834 bez uvedení čp., r. 1870 přijat další Václav K. a to z čp. 110 /Seznam měšťanů/

r. 1846 přijat za měšťana Čeněk Klimeš z čp. 90 a r. 1899 Ferdinand K. z čp.90 /Seznam měšťanů/

František **Klimeš ml.**, nar 1847, truhlář v čp. /údaje S.Konečný 2008/

František **Kozel**, přijat 1816 /Ebelová s.93 Franz/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92, oba František/ cechmistr 1828, 1833 /Ebelová s.83,84/ a 1849, 1850, 1851 /Štefka/, z čp. 2/151 /Ebelová s.84/-pozn.DJ může jít o předměstí, r.1845 neuváděn mezi majiteli domů města uvnitř hradeb /Seznam 1845/; r.1816 přijat za měšťana Franz Kosl z čp.138 /jde o FK?/; otec Josefa-viz

Jan **Kozel**, soupis 1849 /Štefka Jan, Ebelová Johann/, 1862-64 lavice do kostela, 1867 panské lavice /SHP/, 1865/Štefka/, cechmistr 1857,1858,1861-65 /Štefka/, r. 1846 přijat za měšťana Jan K. z čp. 78 a r. 1848 Jan K. z čp. 67 /Seznam měšťanů/

Josef **Kozel** /syn spolumistra/, přijat 1833 /Ebelová s.93/, žádost o zkoušky 1832-syn mistra Fr.Kozla /Ebelová s.84/, soupis 1849 /Štefka: Fr. Jan, Josef, Ebelová: Fr., Johann, Josef chybí/, r.1846 přijat za měšťana Josef K. z čp. 141 Dpř (nejasno, zda tento) /Seznam měšťanů/

David **Krejčí**, přijat 1823 /Ebelová s.93/, listina 1823 /Ebelová s.94 a xerox v muzeu/, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92/, 1845 plán domu čp.203 /Ebelová s.86/, 1852, 1855, 1857, 1858, 1861-65 cechmistr /Štefka/, r.1825 přijat měšťanem /Seznam měšťanů/

Franz **Kurz**, přijat 1845 /Ebelová s.93, 85/ otázkou zda přespolní? v Poličce málo frekventované jméno – r. 1848 přijat za měšťana Josef K. a 1855 Josef K. /Seznam měšťanů/

Josef Lukas, přijat 1853 /Ebelová s.94/, Štefka mistři pozdější: 1853 Josef Lukás z Radiměře

Ferdinand **Machata**, soupis 1865 /Štefka/, r. 1857 přijat za měšťana FM z čp. 45Dpř. Tischler /Seznam měšťanů/

Ferdinand Neudrt?/, soupis 1865 /Štefka/ patří k Modřeci? neuvedeno

Franz Petr z Limberka, soupis 1865 /Štefka- Fr./

Johann /Jan/ Petr, soupis 1865 /Štefka-Jan/ Štefka neuvádí poznámku „z Limberka“, ale druhý

Petr z Limberka byl; a v seznamu poličských měšťanů se žádný Petr nevyskytuje. Nevylučuje to však, že by v Poličce JP působil.

František **Popelka** /st./, přijat 1817 /Ebelová s.93 Franz/, r. 1842 přijat měšťanem FP z čp. 46 Hpř. (nevíme, zda tento)
poznámka: 1775 přijat Filip Popelka

František **Popelka**, přijat 1852 /Ebelová s.93,94/, Štefka mistři pozdější: 1852 Fr.P.ze Sádku, r. 1853 přijat měšťanem FP bez uvedení čp. (nevíme, zda je to tento), Štefka 1867 už toto jméno mezi truhláři neuvádí

František **Procházka**, přijat 1853 /Ebelová s.94/, Štefka mistři pozdější: neuvádí místo působení, pokud nepatří i k následujícímu z Oldřiše, r.1840 přijat za měšťana FP z čp. 59Dpř. (někdo z rodiny?)

Ignác **Puchar**, 1846 přijat za měšťana Tischler IP (bez čp.) /Seznam měšťanů/

František **Sedliský** - syn spolumistra Leopolda S., přijat 1833 /Ebelová s.93/, 1803-se učí u otce, 1833 dědí dílnu čp. 132, žádost o právo 1830 a 1833 /Ebelová s.84/, r.1840 přijat za měšťana FS z čp. 132 a r. 1843 /!/ přijat za měšťana FS z čp. 132 /Seznam měšťanů/, r. 1845 majitelkou čp. 132 M.Sedliská /Soupis 1845/

Leopold **Sedliský**, přijat 1780 /Ebelová s.92/, učení syna /Ebelová s.84/, vysoký věk! (+ 1833?)

Josef Schauer, přijat 1852 /Ebelová s. 94/, Štefka mistři pozdější: 1852 Jos.Sch. z Modřece, soupis 1865 J.Šauer z Modřece /Štefka/

Jan Schauer z Modřece, soupis 1865 /Štefka-Šauer/

Jan Schauer z Limberka, soupis 1865 /Štefka-Šauer/

Jan Šauer z Kamence, soupis 1865 /Štefka/

Fr. Schmid z Limberka, soupis 1865 /Štefka/

Franz Schulz z Radiměře, přijat 1828 /Ebelová s.93, bez bydliště/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová s.92/

Jan Sklenář z Oldřiše, soupis 1865 /Štefka/

? Josef Skornář, přijat 1843 /Ebelová s.93/, mezi měšťany neveden, /srovnej s Vornář?!/

Fr. Stod/?/ z Limberka, soupis 1865 /Štefka/

Matěj Slezák v Telecím, přijat 1816 /Ebelová s.93/, soupis 1849 přespolní /Štefka, Ebelová/

Johann **Stelzig**, přijat 1839 /Ebelová s.93/, toto jméno mezi měšťany uváděno není

Antonín **Svoboda**, přijat 1866 /Ebelová s.94/, soupis 1865 /Štefka/ přijat 1866, ale je to po

zrušení cechů, poznámka: 1861 přijat za měšťana Jindřich S. z čp. 35m (z přízně??)

Jan **Šlerka**, /Štefka mistři pozdější: 1859 Jan Šlerka/, soupis 1865 /Štefka/, práce na kostelních lavicích 1862, v bytě pověžného 1864, dveře, lavice, pult a skříň na kruchtě 1865, /SHP/, r. 1845 přijat za měšťana JŠ z čp. 211, r. 1867 JŠ z čp. 176 /Seznam měšťanů/ (je to tento Š.?)

František Šmatlán z Telecího, přijat 1825 /Ebelová s.93 Franz/

Josef **Štefka**, r.1881 přijat za měšťana JŠ, stolař z čp. 202 /Seznam měšťanů/, r. 1845 přijat za měšťana JŠ z čp.41, 1876 JŠ z čp. 164

Václav **Šulc**, přijat 1846 /Ebelová s.93 Wenzel/, poznámka: v Seznamu měšťanů pouze Aloiz Schulz, lékárník v čp. 188, od 1874.

Josef **Telecký**, soupis 1849 /Štefka, Ebelová s.92/, soupis 1865 /Štefka/
poznámka: 1805 přijat za měšťana Dominik T. z čp. 127 Dpř., 1823 přijat Filip T.

Josef Trávníček, přijat 1853 /Ebelová s.94/, Štefka mistři pozdější: Jos.Trávníček z
Telecího

Jan Tobiáš z Kamence, soupis 1865 JT z Kamence /Štefka/

Weinlichové: 1741? truhlář Jan Weinlich za rámy k obrazům /SHP s. 25-26/
1752 František Wailich, měšťan poličský a Fr.Pacák práce řezbářská na pro hlavní
oltář r. 1752 /SHP s. 9/
1762 přijat Vojtěch Vajnlich /Ebelová s.92/
1778 přijat František Vajnlich za cechmistra Vojtěcha Vajnlicha
1782 přijat Dominik Vajnlich
Franz **Vajnlich** ml., přijat 1800

Leopold **Vejnlich** /st./, přijat 1821 /Ebelová s.93/, zmiňován 1834 /Ebelová s.84/

Leopold **Weinlich** syn Leopolda Weinlicha, přijat 1846 /Ebelová s.93/, soupis 1849 /Štefka-
Weilich, Ebelová s.92 Weinlich/, r. 1845 LW majitel čp. 125 /Seznam 1845/
Poznámka: mezi měšťany pouze Čeněk W 1845 čp. 194 a Jan W 1816 čp. 16 Hpř.

Josef **Vornaj**, přijat 1846 /Ebelová s.93 Wornej/ =? Josef Wornář, 1843 žádost /Ebelová s.84/
soupis 1849 /Ebelová s.92/, = Josef Vornaj, soupis 1849 /Štefka/ a soupis 1865 /Štefka/, 1862
část kostelních lavic Jos.Vornaj /SHP/
r. 1842 přijat za měšťana JW z čp. 118 (jmenovec?, mistrem až 1846) /Soupis mistrů/
r. 1845 JW vlastníkem čp. 202 /Soupis 1845/ - čp. 202 vlastnil též Štefka

Josef Vosmek z Oldřiše , přijat 1843 /Ebelová s.93 Wosmek z Voldřiše/, soupis 1849 /Štefka,
Ebelová s.92/, přijat za venkovského mistra /Ebelová s.85/
poznámka: r.1843 přijat za měšťana JV z čp. 37Hpř (jmenovec?), r. 1809 přijat Pavel V, 1828
Tomáš V /Seznam měšťanů/

Fr. Votřel z Kamence, soupis 1865: FV z Kamence /Štefka/

František **Zahradecký**, přijat 1804 /Ebelová s.93/ , není veden mezi měšťany
poznámka: 1776 přijat Jan Z., 1766 přijat Matěj Z

František **Zahradník**, přijat 1802 /Ebelová s.93/, není veden mezi měšťany

PŘÍLOHA V/2:

Datace vrat a dveří v Poličce dendrochronologickou metodou (2008).

Dendrochronologické zpracování provedl Josef Kyncl⁸⁵, následující uměleckohistorické vymezení provedl David Junek.

Dveře datované dobou výstavby domu:⁸⁶

Dveře domu čp. 112 Šaffova ulice, Polička. Spolehlivě datované výstavbou objektu roku 1841. Datování nejmladšího letokruhu: 1832. Časový odstup je tedy 9 let.

Dveře hájenky čp. 289 Bukovina. Stavba datována na plán 1844, byla stavěna nákladem města Poličky. Datování nejmladšího letokruhu: 1834. Časový odstup je tedy 10 let.

Dveře zemědělské usedlosti čp. 3 Stráž. Stavba datována 1895. Dveře jsou interiérové, rámové. Datování nejmladšího letokruhu: 1880. Časový odstup je tedy 15 let – poněvadž se však jednalo o interiérové dveře, mohly být přemístěny a nemusí mít přímý vztah k datované zděné stavbě.

Dveře zemědělské usedlosti čp. 4 Široký Důl. Stavba datována 1881. Datování nejmladšího čitelného letokruhu: 1876 + 5-8 neměřitelných letokruhů tj. 1881- 1884 + prosychání 3-6? let tj. 1884 – 1890, vede k názoru, že dveře jsou mladší než stavba.

Dveře zemědělské usedlosti čp. 5 Široký Důl. Stavba datována 1885. Datování nejmladšího letokruhu: 1883. Časový odstup je tedy 2 roky, což je málo a může se jednat o podobnou anomálii jako u předchozího případu..

Poličská vrata a dveře - dendrochronologicky datovaný poslední letokruh:⁸⁷

1. Výplň z vrat domu čp. 32 Riegrova ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1842.
2. Vrata domu čp. 41 Riegrova ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1850. U objektu by bylo možno datovat krovy a pokračovat ve vyhledávání stavebních plánů.
3. Dveře domu čp. 101 Václavská ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1856.
4. Vrata domu čp. 181 Palackého nám. Datování nejmladšího letokruhu: 1829.
5. Dveře domu (hospody) čp. 20 Hpř. Masarykova ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1816. Dveře mají atypické závěsy.
6. Dveře domu čp. 24 Hpř. Husova ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1866. Zde byl pravděpodobně zjištěn podkorní letokruh (1866).
7. Dveře usedlosti čp. 135 Hpř. Družstevní ul. Datování nejmladšího letokruhu: 1843.

Dendrochronologická metoda je perspektivní, ale čeká nás ještě mnoho badatelské práce. Je třeba vytvořit finanční a organizační podmínky pro další průzkum. Nezbytné je zpracovat vždy obě křídla a dosáhnout co největšího počtu datovaných prken (např. u čp. 112 byla na

⁸⁵ Kyncl 2008 b.

⁸⁶ Junek 1998 – lokalizace zemědělských usedlostí včetně vyobrazení.

⁸⁷ Vyobrazení vrat in: Líbal-Junek 1994.

jednom křídle použita prkna s datací posledního dochovaného letokruhu: 1822 – 110 letokruhů, 1825 – 58 letokruhů, 1832 – 50 letokruhů, 1832 – 120 letokruhů). Datování prken na dolním okraji u země je většinou nemožné s ohledem na velké poškození stářím. Otázkou zůstává také délka doby skladování prken v truhlárně (tesař tak dlouho neskladoval). Výsledky dosažené v Poličce r. 2008 jsou velmi zajímavé.

Soupis vyobrazení k příloze V/2:

74. Josef Kyncl: Fotografická dokumentace sloužící pro počítačové vyhodnocení a dendrochronologické datování vrat – Polička čp. 41, čp. 181, čp. 20 Hpř., čp. 32, Široký Důl čp. 4. Kyncl 2008.
75. Josef Kyncl: synchronizace letokruhových řad pro vrata čp. 41.
76. Josef Kyncl: tabulka vyhodnocení vrat čp. 41.

PŘÍLOHA V/3:

Potvrzení o udělení mistrovského listu roku 1823.

Potvrzení o udělení mistrovského listu truhláři Davidu Krejčímu v Trhové Kamenici roku 1823 a o přijetí do poličského cechu.⁸⁸

My, přísežní starší cechmistři a všechny spolumistři poctivého řemesla od raicechu truhlářského v městys Trhový Kamenici Království českého, v kraji Chrudimským, panství Nasavrckského, známo činíme tímto listem vůbec přede všemi, obzvláště kde by toho potřeba ukazovala, že jest před nás /předstoupil/ v plnosti cechu poctivý mistr David Krejčí ze Dřevíkova u statku Frayhamru /Svobodné Hamry/, rozený z městys Trhový Kamenice, nás snažně žádaje, bychom jemu mistrovský list udělili, na jehožto žádost tuto v pravdě vysvědčujeme, že nad jmenovaný David Krejčí náležitým způsobem za mistra přijatý, v knihy mistrocechovní řádně vtělený jest byl, ano i také všechny své povinnosti dokonale zapravil, pročez žádáme, aby od jednoho každého za takového ve všem zachovalého mistra jmín a držaný byl, ano i také kdyby s vůlí cechu své řemeslo i také jinde provozovati oumysloval, jemu svobodný obchod se vždy popřál. Začez my v těch a takových nahodilostech se podobně odměniti neopomineme. Na potvrzení a ku větší podstatě toho jest náš starších vlastnoruční podpis a přitlačená cechovně užívající pečeť. Jenž se stalo v městys Trhový Kamenici dne 4. máje Anno 1823 roku.

Jan Šucz, inspektor, Jan Fousek, starší, Antonín Krejčí, druhý starší

Z rubu:

David Krejčí, rodilý z Dřevíkova, statku Freyhamru, dle proukázaného Meisterbriefu de dato 4. Maje z roku 1823 v společnost mistrovskou k počestnému cechu zdejšímu přivtělen jest, což se stalo za pana komisaře, tak též cechmistrův svrchu psaných 16. Augusti 1823.

⁸⁸ Ebelová 2003, s. 94. SOKA Svitavy, Spojená řemesla Polička, kt. 8/2, i.č.13.

VI. KONSTRUKCE DVEŘÍ A VRAT

Základní typy konstrukcí domovních vratových křídel ve 2. a 3. čtvrtině 19. století jsou tyto: svlaková, rámová a pro venkov prkenná. Pro konstrukci je lhostejno, zda jde o dveře dvou či jednokřídlé. Způsob zavěšení je samostatnou kapitolou a neodráží se podstatně v konstrukci. Různá slohová období mimo námi sledované 19. století (gotika - baroko, historizující slohy - moderna) mají jiné konstrukční postupy a terminologii. Nynější terminologie pro označování konstrukcí je dosud nejednotná.⁸⁹ Pro stanovení typologie v následujícím textu vycházím z dobových truhlářských a stavebních příruček.⁹⁰

Základními publikacemi pro truhlářskou práci jsou: Jöndl: Poučení o stavitelství pozemním (německy 1826, česky 1840), Niklas-Šanda: J.P. Jöndlovo poučení o stavitelství pozemním (1865 a 1874), Pacold: Stavitelský praktik (1883, 1887, asi 1910), Pacold: Konstrukce pozemního stavitelství – práce truhlářské (1890, 1900), Kubeš: Truhlářství stavební (1892). Mladší, ale využitelná truhlářská literatura je zastoupena Skramlíkem: Truhlářství stavební (kol.1900) a Dirlamem: Stavební truhlářství (1901). Existovala i řada drobnějších prací – například Saxova Bau – Technologie ... bay der Tischler (1814), kde jsou dvě mědirytiny rámových dveří a truhlářského nářadí, nebo Holzův vzorník: Architektonische Details für Baumaister, Tischler u. A. (1842). Naopak řada slibně znějících titulů nemá pro nás žádný význam – například Seebassovo Die Tischler - Kunst nach dem französischen Original (1801), nebo Poppeho Obširné naučení o řemeslech (1836).⁹¹

Svlaková konstrukce spočívá v sestavení desky z několika silných prken, která jsou spolu sklížená a někdy na styku opatřená perem do drážky, z rubu jsou do vodorovné drážky s rybinovým profilem zasunuty minimálně dva svlaky (u větších křídel třetí šikmý), které spolehlivě desku spojí. Křídlo se opatří kováním (závěsy, zámek apod.) a je po osazení do ostění plně funkční. Výhodou byla mimořádná pevnost a tím i ochrana vstupu do domu. V této podobě se však používalo pouze do obyčejných prostor – sklep, půda, chlévy.

Z barokního období přešla do 19. století plynule tradice zušlechťování pohledového líce. Pohledová strana byla pobíjena prkny v různém směru kladu (šikmo, svisle, vodorovně) nebo v kombinaci (na vodorovnou a svislou osu stromečkovitě či klasovitě; nebo v polokruhovém ukončení vějířovitě ve tvaru půlslunce či čtvrtsluncí). Druhou možností byla imitace rámové konstrukce, kdy rámy a výplně nebyly funkční, ale pouze dekorativní – slepé. Nejprimitivnější možností, spíše na venkově, byla řezba imitující rámy s výplněmi přímo do hladkého křídla svlakové konstrukce.

Dobová technologická literatura používala v roce 1840 pro tento typ vrat a dveří označení „*pažené dveře*“, v roce 1865 a 1887 „*dveře pobíjené*“ či „*pobíjené svlakové*.“ Pro dekorativní sklad

⁸⁹ Junek 1998, s. 42 /text/, s. 40, 48 /obr./, Junek 2004 Svorník s. 247-250 – své názory rozvádím ve výše uvedené kapitole. Škabrada 2003, s. 298-323 – blíže komentuji ve výše uvedené kapitole v odstavci Způsob zavěšování. Štajnochr 2007, s. 717-377 – domnívám se, že jde o akademickou konstrukci bez opory v dobové literatuře, navíc tato typologie je stěží použitelná v památkové praxi při popisu exemplářů v terénu.

⁹⁰ Joendl 1840, s. 280-281, Tab.V Fig. 160, 165, Tab. XII Fig. 322. Niklas-Šanda 1865, s. 131-136, 199-201.

⁹¹ Pacold 1887, s. 87, 309-310. Kubeš 1892, s. 24

⁹¹ Poppe 1837.

Následující titul není citován v použité literatuře: Seebas, Christian Ludwig: Die Tischler-Kunst nach dem französischen Original..., Leipzig 1801. Státní technická knihovna Praha M 34.

prken se používal termín „opeření dveří“⁹² nebo formulace „rozličně skládanými topinkami pobité jsou.“⁹³

Rámová konstrukce s výplněmi (sčepovaná konstrukce) se skládá z rámu z fošen, které jsou sčepované a sklížené a z výplní. Obvodový rám je v ploše křídla rozčleněn vodorovnými a svislými fošnami obdobně spojovanými (viz obrázek). U některých dveřních křídel, a často i vrat, se zasazují jen vodorovné příčky. Podle rozčlenění vychází počet výplní, které se vsazují do drážek v rámu. Zatímco u vrat v roce 1840 je, dle technologické literatury, svlaková konstrukce vcelku rovnocenná s rámovou (u interiérových dveří je rámová konstrukce téměř výhradní), již roku 1865 je rámová konstrukce označovaná za lepší druh a roku 1892 „se téměř veskrze užívá“, svlaková se pak používala ke kostelním dveřím s bohatým kováním.

Dobová terminologie pro označení rámu a výplní roku 1840 zněla: „z lišt a plůků“, roku 1865 „sčepované dvěře z obruby a náplní“, roku 1887 „ohledně konstrukce jsou dveře a vrata sčepované sestávající z rámu a výplní“.

Prkenná vrata (stodolová vrata, rámová konstrukce s pobitím) spočívají v rámové kostře (točna, zaběháč, ramenáč, úhlopříčná zápora⁹⁴), která je z vnější strany pobita prkny – tak zvaným opeřením (prkna mohou být kladena v různých směrech). Varianta spočívá v pobití prkny a nanesení náročnějšího skladu prken ve druhé vrstvě (Polička čp. 122 Dpř.) nebo dokonce v osazení falešných rámu s výplněmi (Pomezí čp. 87).

Užívání dobové terminologie – roku 1840 „jednoduchá sprostá vrata jako u stodol“ roku 1887 „vrata stodolová“, roku 1890 „vrata prkenná.“

Další konstrukce. Existovaly i další konstrukce, které byly méně obvyklé.

Žaluziové dveře (vrata). Jde o rámovou konstrukci, kde místo vložených výplní jsou do drážek vložena prkénka v různém směru skladu. Pro starší období 19. století tuto konstrukci neznám, poprvé je uvedena roku 1887: „dveře a vrata konstrukce žaluzové.“ Pozor – nezaměňovat se svakovými vraty v lici pobitými prkny kladenými na žaluziový způsob.

Křížové dveře – patří do skupiny rámové konstrukce s výplněmi – byly jednokřídlé se čtyřmi výplněmi (2 nahoře a 2 dole), takže rám (zasazený do obvodového rámu) měl tvar kříže. V naprosté většině byly interiérové. Dobový název zněl: „křížové dveře“.

Lat'ové dveře či vrata - v horní části nebo i v celé ploše byly latě kladeny v odstupu (a vznikaly tak mezery). Užívaly se tam, kde bylo třeba větrat (mezipatrové interiérové dveře) nebo odlehčit váhu vrat (vjezdy do selských usedlostí).

Kovové dveře – byly celokovové samonosné (a nepatří pochopitelně do truhlářského oboru).⁹⁵

Dveře pobité plechem – nejde o konstrukční skupinu, ale o způsob ochrany (někdy i o reprezentaci - často do kostelů) vstupních dveří. Časté jsou vnější krycí dveře krámu „dveřnice“ (obvykle svakové konstrukce pobité plechem, méně často celokovové). Co se týče provozu krámu, tak za krámovými dveřmi „dveřnicemi“ (které se otvíraly při provozu o 180° na fasádu) následovaly krámové prosklené dveře, které měly zajišťovat dostatek světla.

Zcela opomíjená jsou obyčejná vrata z průjezdu domu na dvůr - byla nezdobená

⁹² Pacold 1890, s. 64.

⁹³ Niklas 1865, s. 204.

⁹⁴ Pacold 1890, s. 64.

⁹⁵ Slavík 2006, s. 219-232.

a dochovala se pouze naprosto výjimečně (Polička čp. 174). Nepředstavují žádnou samostatnou konstrukční skupinu.

Vynechávám zde dveře určené do interiéru – ty přesahují rozsah této práce. V naprosté většině byly rámové konstrukce s výplněmi, případně s prosklením (tzv. „*skleněné dveře*“); svlakové mohly být použity u sklepů a při vstupu na půdu. Specifické postavení měly dveře tapetové a dvířka k topení.

Způsob zavěšování nemá zásadní vliv na konstrukci. Jiří Škabrada v monumentální publikaci *Konstrukce historických staveb* (2003) ⁹⁶ uvádí: „*U dveří a vrat existuje několik málo konstrukčních variant ... točnicová* ⁹⁷, *svlaková* ⁹⁸, *rámová* ⁹⁹, *kombinovaná* ¹⁰⁰“. Domnívám se, že točnice je způsobem zavěšení. Jöndl roku 1840 ¹⁰¹ popisuje zavěšení: „*Kování vrat. Zcela jednoduchá sprostá vrata jako u stodol atd. Točící sloup (točna) chodí dole čepem v pánvi. Nahoře na otáčecím se sloupu zařeže se čep a pro něj zazdí se železný hrdelní kruh se dvojitou kotvou.*“ Způsob zavěšení na točnu lze uplatnit u rámové konstrukce s pobitím i u svlakové konstrukce. Termín „rámová konstrukce s pobitím“ by odpovídal středověkým exemplářům, zatímco pro 19. a 20. století je odpovídající termín „stodolová vrata“ - přičemž jde v obou případech o totéž. Ještě na počátku 19. století bylo zavěšení na točnici běžné v městském prostředí i u svlakové konstrukce (Polička čp. 174 ad. nebo čp. 3 a 9, kde zavěšení bylo později upraveno na pásové závěsy); pro starší období lze zavěšení svlakových vrat na točnici názorně dokumentovat na polozděné usedlosti a krčmě v Sádce u Poličky čp. 33 (asi 1756). Při výrobě vrat svlakové konstrukce se uplatnění točnicového zavěšení projevilo zakomponováním masivního trámu na jednu svislou hranu křídla. Z uvedeného vyplývá, že zavěšení na točnici není vázáno na jediný typ konstrukce vratového křídla a tudíž točnice nemůže být chápána jako konstrukční typ. Je však nesporné, že točnicové zavěšení je typické pro rámovou konstrukci s pobitím a dále je nesporné, že terminologie pro středověké období by měla být více precizována.

V Poličce (u dveří domu čp. 20 Hpř.) je dochována zajímavá varianta zavěšení – křídla jsou svlakové konstrukce (bez masivního trámu - točnice - na boku) a nahoře a dole mají pásem ukotven masivní kovový kolík, který slouží k otáčení. ¹⁰² Je to další doklad toho, že točnice je způsob zavěšení, ne konstrukce.

Pokud předchozí vývody shrnu, domnívám se, že termín „točnicová konstrukce“ je pro 19. století neodpovídající a ve skutečnosti jde o zavěšení na točnici.

Části dveří – malý slovníček:

Klapačka, příraznice - svislá masivní lišta upevněná v lici na nepohyblivé křídlo – kryje spáru. Zpravidla je bohatě zdobená a má patku, dřík a hlavici.

Klika – viz kování.

⁹⁶ Škabrada 2003, s. 298-323. Škabrada 1999, s. 110-112. Škabrada 2004, s. 5-6.

⁹⁷ Zde se skutečně domnívám, že jde o způsob zavěšení, ne o konstrukci křídla – jak dále uvádím.

⁹⁸ Zde jsou uváděny svlakové dveře s hladkým lícem, bez zušlechtění druhou vrstvou.

⁹⁹ Charakteristika je odpovídající.

¹⁰⁰ V tomto případě jde, na základě dobové literatury jednoznačně o svlakovou konstrukci se zušlechtěným pohledovým lícem (což už není záležitost konstrukční povahy): Jöndl 1840, s. 280-281. Niklas-Šanda 1865, s. 204-205. Pacold 1887, s. 87.

¹⁰¹ Jöndl 1840, s. 288.

¹⁰² Dveře z čp. 20 Hpř. jsou z 1. poloviny 19. století. Večeř 1884, s. 30-31 uvádí podobný „závěs kolíkový“. Večeřova příručka je pro zámečníky, a proto vůbec nemluví o točnici – což byl truhlářský (tesařský) způsob zavěšení křídla. Zatímco závěs kolíkový je zámečnický (kovářský) způsob zavěšení.

Kování - závěsy, zástrčky, zámek, klika a štít (viz kapitola Dveřní kování).

Křídlo, vráteň - dveře a vrata mohou být jednou, dvou a vícekrídlá.

Nadsvětlík – prosklený osvětlovací a větrací otvor nad poutcem (v rámci portálu). Pojem „plný nadsvětlík“ se používá pro dřevěnou pevně osazenou (nepohyblivou a neprůhlednou) část nad dveřními křídly.

Náplň – viz výplň.

Okopnice – deska přisazená na nejspodnější pohledové části dveří. Chrání konstrukci dveří před nepřízní počasí (lze vyměnit).

Opeření – viz pobíjení.

Ostění (myšleno zpravidla kamenné) se skládá z částí: **práh, patník** (odrazník kol), **bočnice a nadpraží** (překlad). Závěsy křídel jsou upevněny přímo do kamenných bočnic. **Zárubeň** (myšlena zpravidla dřevěná) – mohla být s obložením či bez něj. Též **veřej** (futro).

Portálem myslíme architektonicky řešený vstup (jehož technickou součástí může být i ostění).

Patník – viz ostění.

Pažení – viz pobíjení.

Pobíjení, opeření – dekorativní zdobení pohledového líce svlakových křídel buď prkny v různém směru kladu, nebo slepými (nefunkčními) rámy s výplněmi. Též **pažení** - pažené dveře.

Portál – viz ostění.

Poutec – dřevěný profilovaný trámek osazený vodorovně do ostění a oddělující křídla od nasvětlíku (pokud dveře nemají nadsvětlík, chybí i poutec).

Práh – viz ostění.

Příraznice – viz klapačka.

Rám – základní součást rámové konstrukce křídla (viz výše).

Svlak – základní zpevňující prvek svlakové konstrukce křídla (viz výše).

Štít – viz kování.

Točnice, točna – prodloužený trám na svislé hraně křídla vrat přiléhající k bočnici ostění (viz konstrukce – prkenná vrata), který se dole otáčí v pánvi a nahoře v poutu. Tento typ závěsu ve středověkém období předcházel závěsům kovaným, ale zvláště na venkově přezíval hluboko do 19. století. Pojem „vrata s točnicí“ je třeba pro 19. století chápat jako způsob zavěšení, nikoliv jako konstrukci křídla (viz dobová technologická literatura).

Veřej - viz ostění.

Vráteň – viz křídlo.

Výplň, náplň – součást rámové konstrukce, nebo součást pobíjení (viz). Zpravidla nejzdobnější (vyřezávaná) část křídla.

Zámek – viz kování.

Zárubeň – viz ostění.

Závěsy – zavěšení křídel může být provedeno závěsy kovanými (viz kování), nebo na točnici u prkenných vrat (viz).

Soupis vyobrazení k VI. kapitole:

SVLAKOVÁ KONSTRUKCE:

77. Konstrukce vrat svlakových. Sesazená silná prkna byla sklížena a zpevněna svlakem „na rybinu“. Zářez pro svlak měl tvar rybího ocasu; toto řešení bylo pevnější než obyčejné přibití svlaku na povrch. Konstrukci dveří a vrat lze poznat pouze z rubu. Kresba D.Junek.
78. Ukázka konstrukčního řešení jednokřídlých svlakových dveří s pobíjením. Opderbecke, po 1900, s. 217.
79. Rub svlakových vrat (čp. 181). Dobře patrné jsou dlouhé závěsy a další části kování. Kresba S.Zindulková.
80. Vrata domu čp.181 – líc těchto vrat slepým nefunkčním rámem a výplněmi imituje „lepší“ rámovou konstrukci. Foto J.Hájek.
81. Rub svlakových dveří čp. 8 Široký Důl (1876). Pro venkov je charakteristický zásuvný trám, zajišťující dveře v noci. Kresba S.Zindulková.
82. Líc předchozích dveří.
83. Rub vrat usedlosti čp. 33 v Sádku (asi 1756). Svlaková konstrukce. Zajímavé je osazení křídla na točně a zapuštění svlaků do točny. Kresba S.Zindulková.
84. Líc předchozích vrat.
85. Dveře hostince čp. 20 Hpř. Svlakové konstrukce. Zajímavé je osazení na trny, aniž by byl použit charakteristický trám točny. Foto D.Junek.
86. Bohatě zdobený líc předchozích dveří. Foto J.Hájek.
87. Rub interiérových dveří svlakové konstrukce. Vchod do komory – srovnajte s obr. 97! Široký Důl čp. 8, 1876. Kresba S.Zindulková.
88. Líc předchozích dveří imituje rámovou konstrukci s výplněmi.
89. Krámcové oplechované dveře domu čp. 41. Ve dne byly otevřeny o 180° a sloužily k vyložení zboží. Vlastní dveře do rámu byly bohatě prosklené (u tohoto domu se dochovaly původní), poněvadž u některých obchodů už nebylo další okno. Muzeum Polička H fa 1811.
90. Krámcové oplechované dveře domu čp. 25 osazené v bohatě zdobeném, v Poličce výjimečném, portálu. Muzeum Polička H fa 1788.
91. Líc vrat čp. 34, které mají svlakovou konstrukci – jasný doklad snahy imitovat „lepší“ rámovou konstrukci. Srovnání s následujícím vyobrazením jasně dokládá, že konstrukce dveřního křídla nejde určovat při pohledu z líce, ale zásadně při pohledu z rubu. Kresba S.Zindulková.
92. Líc vrat čp. 187, které mají rámovou konstrukci. Kresba S.Zindulková.

RÁMOVÁ KONSTRUKCE:

93. Konstrukce vrat rámových. Ukázka sesazování rámu a výplní z dobové příručky pro truhláře. Viz literatura: Skramlík kol. 1900, s. 213.
94. Ukázka konstrukčního řešení dvoukřídlých rámových dveří s výplněmi. Opderbecke, po 1900, s. 229.

95. Rub rámových dveří (dům čp. 135 Hpř.). Patrné jsou křížové závěsy. Kresba S.Zindulková.
96. Dveře domu čp. 135 Hpř. - líc. Foto S.Konečný.
97. Rub a líc interiérových dveří rámové konstrukce. Tento typ byl někdy nazýván křížovou konstrukcí. Vchod do světnice – srovnejte s obr. 87! Široký Důl čp. 8, 1876. Kresba S.Zindulková.

RÁMOVÁ KONSTRUKCE S POBITÍM:

98. Rub vrat prkenných (rámová konstrukce s pobitím) - usedlost čp. 87 Pomezí. V pohledově pravém křídle je vložena branka pro pěší. Kresba S.Zindulková.
99. Líc vrat čp. 87 v Pomezí. U této bohaté usedlosti byl líc reprezentativně upraven slepými rámy a výplněmi s řezbami. Běžnější bylo obyčejné pobití prkny. Kresba S.Zindulková.
100. Rub vrat usedlosti čp. 71 v Sebranicích – Pohoře z roku 1869. Rámová konstrukce s pobitím. Kresba S.Zindulková.
101. Líc předchozích vrat. Kresba S.Zindulková.

DALŠÍ TYPY KONSTRUKCÍ:

102. Žaluziová konstrukce dveřního křídla. V Poličce ve sledovaném období nepoužito. Kresba D.Junek.

ČÁSTI DVEŘÍ - SLOVNÍČEK POJMŮ:

103. Líc: 1. křídlo, vráteň; 2. rám; 3. výplň, náplň (rám s výplní může být konstrukční povahy, nebo může jít o imitaci = pobíjení, opeření, pažení (nelze poznat z líce); 4. okopnice; 5. klapačka, příraznice (má patku, dřík a hlavici); 6. štít s klikou (kování = souhrnný název pro závěsy, zástrčky, zámek, kliku a štít); 7. poutec; 8. nadsvětlík; 9. ostění (zpravidla kamenné), zárubeň (zpravidla dřevěná), veřej, portál (architektonicky pojatý) – jejich části jsou: práh, patník (odrazník kol), bočnice a nadpraží (překlad); Rub: 10. svlak; 11. závěsy; 12. zámek.

PŘÍLOHA VI/1:

Dobová truhlářská a stavitelská literatura (chronologicky).

Jöndl, J.P. /Joendl Joseph Philip/: Poučení o stavitelství pozemním vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a vesnicích /přeložil J.N. Štěpánek/, Praha 1840.

Státní technická knihovna B 628. Pod stejnou signaturou německá verze z téhož roku: Unterricht in der Land-Baukunst... Příloha 30 kamenotiskových tabulí je v samostatném svazku /sign. STK B 628a/.

Poznámka: Jöndl vedl mj. stavbu zámku Kačina.

Komentář: O tesařských pracech, s. 214-215, o otesávání, o vazbách, ale o vratech nic.

Truhlářské práce, s. 277-278, stavebními pracemi se jmenují, jsou tyto: vrata a dvěře, okna...,

s. 280 Vrata. Lepší vrata, plná i laťovaná dělá truhlář buď dle volených aneb jemu daných výkresů. Dle velikosti, tvaru a chuti rozličná býti mohou. Plná vrata jsou buď zadlabana z lišt a plůků, aneb se jimi hladká silná slepá vrata paží /následuje popis/ U pažených vrat musí slepá křídla ze silných prken i polofošen dělana a tvrdě zastrčené příční lišty obdržeti /tj.svlaky/. Všechny hlubší díly od dílů ven čnicích ze silnějších prken jimi přefalcovány býti musejí. Pažení nepřibíjíme pouze zaklíženými dřevěnými hřebíky, nýbrž dobře zahnanými silnými železnými hřeby.

s. 281 Dvěře. Sprosté sklížené dvěře s tvrdými zastrčenými lištami /myšleno svlaky/ rozličné velikosti, jedno i dvoukřídelní, v kamenných veřejích bez obložení a na dřevěných s hladkým obložením /obložením je myšlen obklad veřejí ne křidel/.

Pažené dvěře s naddotčenými výminkami.

Jednokřídelní zasazované křížové dvěře s obložením a bez něho.

Laťové dvěře rozličných způsobů s jedním neb dvěma křídly, s obložením nebo bez něho, přijdou-li do kamenných veřejí.

Skládané (sstemované) pokojové; skleněné dvěře; dvířka k topení.

s. 288 Zámečnické a kovářské práce. Kování vrat. Zcela jednoduchá sprostá vrata jako u stodol atd. Točící sloup (točna) chodí dole čepem v pánvi. Nahoře na otáčecím se sloupu zařeže se čep a pro něj zazdí se železný hrdelní kruh s dvojitou kotvou.

s. 289 Lepší vrata obdrží dle své velikosti 2 i 3 podpírající kuželky a právě tolik dlouhých pantů, jednu hořejší a jednu spodnější zastrkovací závoru se skřipcem, krytý francouzský zámek s dvěma klikami a štítkem. Na venkovní straně 2 přitahovače neb kruhy. Za starých časů dávali klepadla, nyní zvonek lépe poslouží. Ještě dáváme uvnitř na každé křídlo hák a ku každé špaletě na nazdřeném oku visící rozpínací železný prut, aby se zavřená vrata ještě více upevnila, aneb ještě jednu příční zastrkovací závoru.

s.290 Kování dveří. /obdobný popis jako u vrat/ K lepším dveřím dáváme místo rovných hadí panty aneb křížové panty. Dvěře v pokoji 2 i 3 páry nasazených pantů /tj. zapuštěných/, zastrčený francouzský zámek /zadlabací/.

s. 299 Natíračské práce. Aby lépe vyhlížely a déle trvaly dáváme vrata, dvěře ... natíratí. Fermežový nátěr lépe vyhoví než křihovou barvou.

Niklas, Josef – Šanda, František: J.P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním, Praha 1865.

Státní technická knihovna B 905. Národní knihovna 54 E 2440

Komentář: O dveřích a vratech, s.131-134 Dvěře, s. 133 futro z práhu, dvou postranic a nadpraží sestává, s.135-136 Vrata, s. 135 z kamene patníky, aby projíždějící vozy nápravou nikdy stěny pilířů nebo vrátně porušiti nemohly..., s.199 Vrata – mají-li býti pouze z tesaného a nebo i z hoblovaného dříví a jen po jedné straně pobité, náležejí v obor práce tesařské, ostatní ale spadají v práci truhlářskou a bývají vždycky sklížené a na zadní straně tvrdými svlaky opatřené, z předu pak slabými hoblovanými prkny dle rozličných vzorů pobité. Lepší druh vrat shotovuje se ze silné

fošnové obruby, jejížto díly dohromady sčepované a sklížené, uvnitř k dosílení větší pevností novými skříženými obrubami proložené jsou, takže se prázdná místa vyplnití potřebují. Náplň do ní nasadíme..., s.200 Dvěře, s.204-205 dle rozličného sestrojení znamenitý počet. Jednokřídelní i dvoukřídelní mohou býti:

Dveře svlákové – sklížená nebo i nesklížená falcovní prkna, po obou stranách ohoblovaná, svláky dohromady spojená jsou a žádných obrub tedy nepotřebují.

Dvěře pobíjené – svlákové dveře na přední straně slabými, ohoblovanými a rozličně skládanými topinkami pobité jsou.

Sčepované dveře – které se dělají z obruby v koncích sčepované a sklížené a z náplně obrubou obejmuté a na drážku spojené. Že ale náplně za příčinou sesychání se jistou šířku překročiti nesmějí, prostor náplně na více dílů rozdělití a mezi ně kříže vložiti. Za tou příčinou nazýváme dveře jednokřídelní křížové.

Laťové dveře rozličných způsobů.

Tapetové dveře, Dvířka k topení, Skleněné dveře.

s. 204-205 Kování vrat a dveří – jednoduchá vrata u stodol – točna spočívá dole v pánvi, nahoře pak v železném oku. Lepší vrata, jejichž křídla dovnitř se otvírají, obdrží dle velikosti ke každé vrátni 2 i 3 závěsy obdrží. ... dveře v pokojích obdrží zapuštěný závěs, zapuštěný zámek s klikami a štíty,

s.367 O stavebních slozích /klasický-renesanční; baroko a klasicismus nic/

Niklas, Josef – Šanda, František: J.P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním, Praha 1874.

Státní technická knihovna B 1036. Národní knihovna 54 D 889k

Komentář: bez podstatnějších změn, s. 310-317 ceny prací truhláře a dalších řemesel: vrata z měkkých fošen a náplní 12 zl., dveře vnitřní dvoukřídle, smrkové s náplněmi, s deštěním 14 zl /!/, zasklené dveře s deštěním 10 zl., dvoukřídelní dveře na půdu se svláky 3,5 zl., vnitřní čtyřkřídle okno 4,5 zl (totéž venkovní), Práce zámečnická: 4 dlouhé závěsy s kužely do kamene, 2 zástrčky, silný zapouštěcí zámek, železná klika a železné štíty celkem 13 zl. /!/, kování dveří dle typu 3,5-7 zl., Práce natěračská: hlavní vrata 3x olejovou barvou na dubový způsob 8 zl., vnitřní dveře 3x bílou olejovou barvou dle typu 2-4 zl.

Šanda, František: Počátky stavitelství pro nižší reálky od místoředitele reálného gymnasia v Táboře, Praha 1868. Národní muzeum – knihovna 87 H 393 přívazek

Komentář: stejné ilustrace jako Šanda-Niklas 1865, text podobný-kratší, zařazený i německé termíny u jednotlivých pojmů, s. 2 a 92 O kráse stavení ...

Pacold, Jiří, profesor České vysoké školy technické: Stavitelský praktik, Praha 1883.

Národní muzeum-knihovna 103 H 229; České vysoké učení technické 000663637

Komentář: bez ilustrací, dveře a vrata s.113-114,191-192,408-412; text v 2. vydání je podstatně rozsáhlejší vydání 2. rozmnožené: 1887, Státní technická knihovna B 1741

Komentář: s.87: „Ohledně konstrukce jsou dveře a vrata svlákové, pobíjené, sčepované (sestavující z rámů a výplní) /skutečně výplní/ a tzv. žaluzové. Vrata stodolová, dvorní, kůlnová pozůstávají z kostry trámové anebo fošnové, kteráž jest prkny nebo latěmi na vnější straně svisle nebo šikmo pobita.“ uvedeny i rozměry, s.111 krámové, s.135 umístění v místnosti, s.268 rozpočty, s.273 práce truhlářské, s. 274 práce zámečnické-popis a ceny, s. 307 Dříví: před zpracováním nejméně 3 roky uschováno na suchém místě a vzduchu; s.309 venkovní dveře jsou buď dubové, modřínové neb borové, svláky nechť jsou z dubového nebo modřínového dřeva, u dveří přes 80 ctm jest i úhlopříčné svláky zapouštěti, rozpis materiálu, s. 310 sčepované práce ze vlysů (rámů) a výplní se skládají, střední část výplně „zrcadlo“; s.314 práce natěračské /popis postupu/, veškerá kování se natrou, jen mosaz se nenatírá, kámen se nejprve napustí vřelým lněným olejem, pak se olejovou barvou natírá, s. 367-392 kování na dveře vč. mosazných klik s cenami a vyobrazením katalog novorenes.klik od Rotta, s.536-538 tesařská práce /vrata ku stodolám z dubové zárubně, měkké kostry kteráž jest pobita hoblovanými prkny, dveřně obyčejná, hoblovaná se svláky-sklepní/; s.569-574 Práce truhlářská /ceny/ s rozdílem typu a materiálu: domovní dveře se 2 dveřními, z borových fošen, se soklem, dvojitou poklopkou, každé křídlo se 3-8 perovými náplněmi neb přes sebe kladenými úzkými prkny (po způsobu jalousí, beze vší řezbářské práce 8-11 zl.; tytéž dveře, ale z dubových fošen 30 zl.; domovní vrata z borových fošen 12-15 zl.; domovní vrata z dubových fošen 30-50 zl; vrata u kůlen na vozy z borových fošen na drážku, zevně pobíjené 5 zl.; s.537-539 uvádí slepé rozpočty, kde přesně vypočítává spotřebu materiálu na konkrétní vrata a dveře; s.578-579 práce zámečnická

vydání 3.: b.d. (dle záznamu na kartotéčním lístku: r. 1910), Národní muzeum-knihovna 70 d 209

Pacold, Jiří: Konstrukce pozemního stavitelství. Díl I. Práce tesařské, pokrývačské a truhlářské, Praha 1890 /1.vydání/.

Státní technická knihovna B 1637, B 1443. České vysoké učení technické 00069025

Komentář: v úvodu 1. vydání vypisuje a komentuje dosavadní literaturu. Vyobrazení a text je velmi podobný s následujícím vydáním. S.62 vyhotovení vrat i dveří patří do oboru prací truhlářských, tesaři připadají zhotovení jednoduchých a hrubých vrat a dveří a zárubní /pozor už r. 1890-nedokládá starší stav/, s.64 konstrukce vrat: vrata prkenná a laťová, oboje mají kostru fošnovou nebo trámovou-skládá se z točny, zaběháče, ramenáče, úhlopříčné zápory /viz obr./, opeření pozůstává z hoblovaných prken, vrata žaluzová mají kostru pod pravým úhlem se křížující a mezery vyplněné prkénky do drážek ve fošnách vsazených, vrata domovní jako dveře sestrojená, s.65 konstrukce dveří: laťové a prkenné (půdy...), žaluzové a pobíjené, zčepované – popis.
vydání 2.: 1900, Regionální muzeum Chrudim D 1270 /vyobrazení a č-n slovník/

Kubeš, Jan: Truhlářství stavební i nábytkové, Plzeň 1892. Národní knihovna 54 A 724

Komentář: důležitá práce, s.3 O dřevě vůbec, s.3 O kácení a sušení dřeva /měkké na vzduchu 3-4 roky/, s.6 Druhy dřev, s. 11 Nátěr olejový /podrobný popis/, s.19 Řezba, s.20 Vazby či spojení dřev s. 20 /nasucho nebo klížením, rozdíl od práce tesaře.../, s.22-28 Dveře a vrata, s. 23 „Co do konstrukce křídla dveřního rozeznává se dveře: Laťové a prkenné, svlakové a pobíjené, konečně čepované, jež z rámů a výplní složeny jsou. /skutečně výplní!/. Laťových užíváme v plotech, půdách ... dovoluji čilé větrání. Mají-li prosté dveře býti plné, dělají se z prken, jež se k sobě srazí a opět ku příčným latím přibijí.

Svlakové dveře: prkna dávají se někdy silná, ale přitom úzká, a spojí se spolu na zámek, drážku nebo lištu; mimo to zapustí se na rubu do nich na rybinu svlaky, k nimž každé prkno je přibito nebo přišroubováno. Takto sestrojené dveře slují svlakové; jejich vzezření jest jednoduché, vážné, ale pěkné; zejména, jsou-li na lícu zdobeny dlouhými bohatě rozvětvenými závěsami, užívá se jich hlavně v gotice pro kostelní vchody. Šířky své patrně nemění, neboť každé prkno sesychá se a bobtná do spáry.

/s.24/ **Pobíjené dveře:** sestávají se ze dvou vrstev drážkovaných prken, jež k sobě vrtulemi a hřeby připevněny jsou. Prkna se křížují obyčejně šikmo: na lícu jsou buď svislá, což nejlepší jest, šlehá-li na ně déšť, voda stéká po vlákně rovně dolů; aneb často bývají šikmo neb do vzorců seřadována. Prkna rubová jsou v prvním případě šikmá, ve druhém svislá se svlaky neb dlouhými neb křížovými závěsami. V nynějším čase jen zřídka se dělají.

Dveře čepované: této konstrukce se pro vnitřní i domovní dveře téměř veskrze užívá. Křídlo tu sestává z rámové kostry a výplní /skutečně výplní/ ... Rámy jsou v rozích na klínované čepy s pérem spojeny; podobně jsou i vodorovné příčky začepovány do rámů, kdežto příčky svisle vsazeny jsou do vodorovných částí jenom na poloviční čep. Výplň buď vždy z jediného prkna dělána, ne ze dvou klížena, sic praskne je-li ve dveřích z topené místnosti do chladné vedoucích. Postup výroby čepovaných dveří jest tento: /velmi podrobně/

/s.25/ Domovní dveře a vrata: /podrobný popis/

s. 53 Rozpočty truhlářských prací, s.54 režijní výlohy truhlářského mistra, s. 55-56 cena dveří

Tabulky: 1, 2 (svlaky, spoje), 14, 15, 16, 17, 28, 29, 49 (vzory NR dveří) pro náš účel nepotřebné/

Skramlík, Kl.: Truhlářství stavební a nábytkové. Příruční kniha praktického truhlářství pro potřebu škol i dělníků, I.L.Kober Praha, b.d. /kol. 1900?/. muzeum Chrudim C 2925

Komentář: s.2-12 hoblíky a nářadí a profily říms, s.208-221 konstrukce dveří, s.210 moderní konstrukce nesleduje přesně metodu, kterou zastávali staří mistři, s.213=obr.214 názorná konstrukce rámových dveří !/.

Dirlam, Martin, ředitel školy řemeslnické v Kolíně: Stavební truhlářství – na základě svých výkladů v kursech, nákladem Technologického průmyslového muzea a obchodní a živnostenské komory v Praze, 1901 /další vydání 1909/. Národní knihovna 54 D 1865.

Komentář: měřičství rovinné a prostorové, s.32-33 vlastnosti dřeva a spojení, s. 39-57 dveře a vrata, s.69-70 kování dveří.

VII. MOTIVY VÝZDOBY

Co se týče motivů použitých v řezbách na klasicistních dveřích a vratech, bude potřeba provést zevrubnější úvahu. Mnohé otázky dnes nejsme schopni zodpovědět, v řadě případů musíme vycházet z obecných společenských souvislostí (prestiž, řemeslnické zvyklosti).

Ornament (z latinského ozdoba)¹⁰³ znamená jednotlivý výzdobný motiv, na rozdíl od dekorace, tedy zdobného systému jako celku. Ornament již od antiky vtiskoval věci řád. Symboly jsou rostliny, zvířata, předměty, čísla, které mají v určitých kontextech svůj význam, který zasvěcený divák pozná. Běžné je to u obrazů a soch,¹⁰⁴ v uměleckém řemeslu se může jednat jen o převzetí v ornamentální podobě. Ikonografie je pak nauka o symbolech, námětech.¹⁰⁵

Původnost a přejímání. Nejvyšší úroveň provedení i správného užití motivu představuje vysoká architektura. U náročných staveb, prováděných vzdělanými knížecími a církevními stavebníky a nejvyšší městskou honorací, lze předpokládat znalost vzorníků vycházejících z antických předloh často francouzského původu i znalost původního významu motivu i potřebných stavebních či literárních antických souvislostí. Je to dáno vzdělaností, rozhledem a možnostmi stavebníka – obecně i životním stylem. Jako příklad můžeme uvést zámek Kačín nebo lednicko-valtický areál.

Druhý stupeň představuje kvalitní architektura měšťanská, šlechtická i církevní a to především v Praze, případně v Brně a Olomouci. Stavebníci se opírali o kvalitní a vzdělané projektanty, kteří znali nejvyšší dobovou produkci i dobové vzorníky.

Do třetího kvalitativního stupně můžeme zahrnout venkovská města, a to jak větší, například Jihlavu, tak menší, tedy i Poličku. Vždy se však jednalo o regionální centra (sídla panství a později okresu), která se z nedostatku rozhledu - a to i s ohledem na omezené cestování - považovala za centra a napodobovala stavby i detaily ze zemských hlavních měst a všechny dostupné vzory včetně oblíbených ilustrovaných časopisů a grafických alb s rozmanitými stavbami. Jak úroveň stavebníků, tak i projektantů a řemeslníků, byla lokální - málokdy znali původní smysl detailu i celku a nedokázali rozlišit kvalitu od průměru. „*Stačilo, když stavba vyhověla konvenčním nárokům na architektonickou krásu a posloužila svému účelu. Takový postoj byl pro venkovská města běžný a zůstává takový dodnes. ... Publicisté oceňovali stavby jako důstojné a jako okrasu města. Jejich styl pak charakterizovali jako moderní.*“¹⁰⁶ Můžeme předpokládat, že prvky byly přebírány na základě viděného, například z vandrovních cest tovaryšů, nikoliv na základě pochopení významu. Zcela specifickou roli zde hráli písmáci a „koumáci“ z řad řemeslníků.

Posledním stupněm byla produkce venkovských truhlářů a zedníků, kteří přebírali vzory z

¹⁰³ Nejkomplexněji se ornamentu věnovalo monografické číslo Umění a řemesla 3/1973 – viz jednotliví autoři: Černý, Muchka, Pospíšil, Schánilcová, Scheufler, Vydra. Nejnověji byl ornamentu věnován mezinárodní projekt Ornamental Prints – viz Vondráček 2007, a Ornamental Prints 2007, s. 53-71. Obsáhlý materiál (převážně mimo klasicistní období) je k dispozici na www.ornamentalprints.eu

¹⁰⁴ Boschio: Symbolographia, 1702. Henkel-Schöne: Emblemata, 1967. Picineli: Mundus symbolicus, 1670, 1729. Ripa: Iconologia, 1613, 1669. Viz též Panofsky 1981.

¹⁰⁵ Pro odbornou památkářskou veřejnost jsou nejdostupnější ikonografické slovníky: Becker 2000. Cooperová 1978, 1986, 1999. Hall 1991. Biedermann 1992. Royt-Šedinová, 1998.

¹⁰⁶ Švácha, Rostislav: Polička-moderní architektura, Polička 2007, s. 16.

lokálních center. Pěkným dokladem je kolekce dveří ze Širokého Dolu, kde se podařilo vysledovat přímé předlohy v Poličce. Některé prvky venkovští truhláři nepochopili, jiné však vytvořili zcela svébytně, přičemž čerpali ze vzorů lidového malovaného nábytku či štukové výzdoby štítů.

Zadavatel versus autor. Lze předpokládat, že v některých případech měl zadavatel jasnou představu a truhlář ji splnil. V jiných případech nechal zadavatel kompletní řešení na truhláři. Nu, a pak bylo jistě mnoho zakázek, které vznikly z diskuse zadavatele s autorem.

Symbol a výzdoba. Autor mohl postupovat podle svých vizuálních zkušeností, podle vzorkovníků určených pro řemeslníky,¹⁰⁷ ale i podle různých ilustrovaných starých tisků.¹⁰⁸ Mohl ale také nově kombinovat stávající motivy. Otázka invence¹⁰⁹ je jistě zajímavá, leč leckdy těžce řešitelná.¹¹⁰ Nepochybně byli autoři pracující spíše rutinně a pak autoři s mimořádnou invencí a zápallem pro řešení zakázky.

Z uvedeného je zřejmé, že někdy byly symboly na dveřích užívány „automaticky“ jako oblíbený výzdobný prvek a někdy mohly být užity s cíleným významem – to je však záležitost rozboru konkrétních vrat a to vždy s přihlédnutím k tomu, zda pocházejí z Prahy nebo z venkovského města.

V některých případech se symbol stal obětí nepochopení jeho významu a obětí dekorativní manipulace v ploše. Poněvadž se jedná o výzdobu dveří ve venkovském městě Poličce, nelze předpokládat složité spekulace očekávané například u vzdělaného aristokrata v lednicko-valtickém areálu, ani skrytou symboliku z obrazů renesančních a barokních mistrů živenou bohatou dobovou ikonografickou literaturou. Přesto je vhodné se k některým symbolům a ornamentům vrátit podrobněji. Vývoj symbolů v užitém umění je složitý a málo probádaný.¹¹¹

Velum – „klasicistní slunce“. Odborná literatura běžně používá termín „klasicistní slunce“,¹¹² což je charakteristický a nejoblíbenější výzdobný motiv klasicistních vrat a dveří. U barokních a některých klasicistních vrat můžeme v půlkruhovém ukončení vidět paprscitě řazená prkna připomínající půlslunce nebo dvojici čtvrtluncí – a zde je toto označení na místě. V případě klasicistních vrat a dveří se objevují motivy připomínající vějíře s výrazně projmutými a plastickými okraji mezi jednotlivými paprsky. Pokud se vrcholy paprsků dotýkají okrajů vnějšího rámu a vytváří čtvrtkruhový, kruhový, oválný i čtvercový útvar, jedná se o tzv. velum (případně velarium). Pokud se nedotýkají okraje a v ploše „plavou“ jde o výzdobný prvek, kdy řezbář nepochopil původní smysl.

Římské velum byla velká dělená plachta s volným středem, natahovaná na lanech nad amfiteátr jako ochrana proti slunci. Látka se pochopitelně prověšovala a vytvářela charakteristické průhyby mezi oporami. Mohlo se jednat i o ozdobnou záclonu v soukromých domech, a to i ve svislé stěně – například v půlkruhovém větracím otvoru nade dveřmi. Velum známe nejenom z antických textů, ale i z mozaik. Klasicismus napodobující antiku s oblibou

¹⁰⁷ Beauvallet 1804. Holz 1842. Borovský 1897. Sbírky předloh UPM Praha – viz prameny.

¹⁰⁸ Z architektonických traktátů s množstvím ilustrací antických památek, včetně dekorativních detailů je nutno jmenovat: Palladio 1570, 1958 a Vignola 1954; naopak bez vyobrazení detailů jsou klasická díla Albertiho 1550, 1956 a Vitruvia 1979. Pro běžného řemeslníka i na venkově byly běžně dostupné ilustrované staré tisky – např. Mattioli 1596 (herbář s množstvím roset), nebo Melantrichova bible s dekorativními pásy u dřevořezů (např. Kniha zjevení, edice 1549). O užívání herbáře při výrobě skříní viz: Vavřínová 1933, s. 13

¹⁰⁹ Úzce propojená je nepochybně řezbářská výzdoba dveří a nábytku – některé ornamenty zjevně migrují – viz např. Schmitz 1923, s. 26, 53, 54 (srovnej Polička čp. 32), 55, 64, 65, 158, 159, 167, 225.

¹¹⁰ Ačkoliv následující údaj je ahistorický, může mít vypovídací hodnotu: „Obrazy říkám to, co nedovedu vyjádřit slovy. Nemohu vysvětlit své obrazy. Symboly žijí svým vlastním životem. Přesáhnou svého tvůrce a stanou se neuchopitelnými.“ Zbyšek Sion ve sbírce moderního umění poličské galerie, Polička 2000, s. 2.

¹¹¹ Instrukční je zejména výklad pro jednotlivé etapy u Huygha 1961, 1969.

¹¹² Např. Herout, 2002, tab. VI/12.

používal iluzivní malby vela na stropě i na svislé stěně (půlkruh).¹¹³ Pěkné příklady ukazují interiéry vídeňské Albertiny. Časté jsou půlkruhové štukové „vějíře“ nad okny klasicistních fasád – opět se ve skutečnosti jedná o velum. Ze vzorkovníků i realizovaných staveb patrně přešlo velum do nábytkového umění i na dveře a vrata a to ve většině případů jen jako dekorativní prvek.

„Klasicistní slunce“ nemá tedy ve skutečnosti s běžným ikonografickým motivem slunce co do činění. Slunce¹¹⁴ mělo v gotice, renesanci i baroku podobu kruhu převážně s lidskou tváří, ze kterého vybíhaly silné a krátké paprsky nebo naopak tenké mimořádně dlouhé, hustě řazené, paprsky. Slunce v této podobě na klasicistních vratech neznám. S oblibou se zde však objevují i mnohoolisté růžice (viz dále), které se od „slunce“ liší v tom, že linie mezi paprsky je vykroužená vně obrazce, takže připomíná okvětní lístky. Na jedné dveřích se často kombinuje „slunce“ a růžice. Další zvláštní variantou je rotující velum (např. v Praze, v Poličce nedoloženo) - ve své podstatě je neklasiccké a patrně se jedná o pozůstatky dynamických barokních tendencí v dekoru (srovnej též s rotující růžicí).

Růžice (roseta) je patrně nejoblíbenějším výzdobným motivem od antiky až do konce 19. století. Z antických staveb byly rosety (především v podhledech překladů a v kazetových klenbách) s oblibou přejímány v renesanci, baroku, klasicismu i novorenesanci.

Růže - květina s ušlechtilým květem - byla oblíbená v antice (mj. symbol znovuzrození¹¹⁵), velmi široký rejstřík měla v křesťanské ikonografii, ale velké užití našla i ve středověkých erbech a pro běžný život sloužila jako symbol mlčenlivosti – proto se objevuje i na zpovědnících, ba i v hostincích, aby se udrželo v tajnosti, co zde bylo řečeno. Užití na dveřích má nepochybně pouze dekorativní účel a odkaz na oblíbený antický motiv.

Růžice (čelní pohled na stylizovaný květ růže) získala již v antice tři základní podoby, které postupovaly přes obrodu v renesanci až do klasicismu. Klasická růžice měla obvykle pět okvětních lístků a vzor v plané růži. Mnohoolistá růžice¹¹⁶ je tématem na samostatnou botanickou studii, ale již antická literatura mluví o stolisté růži a navíc pivoňka i mnoho dalších květů bylo ještě v renesanci nazýváno růžičkou. V některých případech nejde ani o růži. Rotující růžice je známá již z římských stavebních památek a opět přes renesanci vstupuje až do klasicismu. Otázka rotace - pohybu - v dekorativním umění je rovněž obsáhlé a náročné téma.

Lilie – vznešený květ uctíváný již od starověkých civilizací. V dobových vzornících¹¹⁷ i v Poličce jsou oblíbené čtyři lilie komponované diagonálně do čtvercové výplně.

Palmeta (tedy palmový list) – je oblíbená už od dob Egypta a Mezopotámie. Antika i klasicismus s ní pracují v mnoha variantách.

Akant – dekorativní list bodláku je jeden z nejoblíbenějších antických motivů (mj. hlavice korintských sloupů). Uplatňoval se ve všech slohových obdobích.

¹¹³ Martin b.d. Obr. 12, 14, V.

¹¹⁴ Graphis 1962. Tschinkel 1939.

¹¹⁵ Roseta na Předním východě představovala květ ze stromu života. Tvarově mohla prolínat s vyobrazením slunce – obzvláště rotující roseta, představující cokoliv v pohybu (např. slunce). Dle prostředí, ve kterém se vyskytovala, mohla mít symbolický, nebo naopak jen dekorativní význam. Za tuto konzultaci děkuji prof. Janu Bouzkovi z FF UK Praha.

¹¹⁶ Velice složitý vývoj symbolu a velká šíře využití neumožňuje na tomto prostoru detailní výklad. Mnohoolisté růžice jsou doloženy v Mezopotámii (Black 1999), na Krétě (Strong 1970, obr. 15, 18), na zlatém sarkofágu Filipa Makedonského (Durando 1997, s. 58). O přejímání antických vzorů v renesanci publikoval mj. Konečný L. 1982, s. 85-87, Kovář 1958, obr. 15, 17, 23, 26, 34, 47 a Uhde 1903 (pozoruhodné řezby v průčelích měšťanských domů).

¹¹⁷ Holz 1842.

Listy – velká rozmanitost užití na poličských dveřích: dubový list s žaludem, list rozvinutý, stylizované listy v koutě výplní, listy na klapače, klapačka s vinnými listy, klapačka v podobě kmínku stromu s ponechanými pahýly osekáných větví a ovinutých listy.

Věnc – povinně označoval hostince. V obyčejné podobě mohl být z větví či ze slámy, v noblesnější mohl být namalován na vývěsním štítu nebo i proveden v řezbě vrat. V Poličce známe dva - věnc z vinných listů s hrozny a věnc z kombinovaných listů.

Rozviliny - tj. úponky a listy v různé kombinaci – jeden z nejoblíbenějších antických, renesančních, klasicistních a novorenesančních ornamentů.

Lev – jeden z nejoblíbenějších a nejstarších symbolů síly a ochrany – soupis ikonografických významů zde ani nelze podat. Lví hlava byla v antice běžně užívána jako chrlič chrámových střech, ale v bronzu a s kruhem v tlamě i jako madlo na dveřích.¹¹⁸ V klasicismu se pak kromě bronzových objevují i litinové lví hlavy a v některých případech i levnější dřevořezby.

Hvězda – opět jeden z nejoblíbenějších symbolů užívaných od starověkých kultur¹¹⁹ až po současnost.

Kosočtverec je magický symbol plodnosti provázející lidstvo od prvních projevů výtvarného umění.¹²⁰ Nelze s jistotou říci, zda na římských chrámových stavbách měl již jen dekorativní funkci, pro klasicistní období je to nepochybné. Přitažlivost antických vzorů učinila z kosočtverce obvyklou výzdobu nábytku, dveří i fasád - objevoval se ve štíhlé podobě (na nábytku a malbách často bohatě dekorován¹²¹) nebo častěji v širší variantě. Neměl by se zaměňovat se čtvercem postaveným na vrcholu.

Kanelování (žlábkování) výplní i klapaček je rovněž nenáročná, oblíbená a účinná výzdobná metoda. Své počátky má v kanelování dřívků antických sloupů, v renesanci pak v kanelovaných zbrojích.

Mřížování patří k dalším oblíbeným výzdobným prvkům na okopnicích.

Tzv. **diamant** je útvar v okopnici či výplních, který připomíná opracovaný kvádr renesanční fasády.

Další motivy. Obecný geometrický dekor – vycházející převážně z rostlinných vzorů nebo základních geometrických tvarů – se používal na doplňkových plochách. V českém a moravském prostředí existovala řada dalších motivů, na které reaguji v příloze VII/1.

Hladké výplně. Zajímavé jsou hladké výplně některých vrat, které dovedou navodit nečekané napětí (čp. 6). Některé hladké výplně jsou oživeny vystupujícími ovály. Některá vratová a dveřní křídla jsou komponována pouze z hladkých výplní. Zde jsou dvě cesty možných odpovědí. V případě poličských dveří lze většinu hladkých výplní přiřadit mladšímu novorenesančnímu období. Existují však i výjimky, které lze přiřadit do klasicistního slohového cítění (čp. 46). Hladká výplň je nedílně spjata s klasicismem – je důstojná a uměřená – i u nejnáročněji provedených staveb se může vedle sebe objevit zdobená a hladká výplň (u Albertiho a Vitruvia připomeňme alespoň vzory portálů, kde jsou dveře s hladkými výplněmi). Na druhou stranu

¹¹⁸ Piranesi 1804, T. IV.

¹¹⁹ Black 1999.

¹²⁰ Huyghe 1969, s. 14. Black 1999.

¹²¹ Schmitz 1923, s. 150 (lavice).

nelze popřít, že v prostředí venkovských měst byla bohatost a množství tvarů dekoru chápána jako honosnost, a proto zadavatelé i výrobci mohli toto řešení upřednostňovat.

Tordování klapaček. Zvláštní útvar v Poličce představují vlnité (hadovité) klapačky – bezpečně vycházejí z velkého zjednodušení tordovaných klapaček a sloupů – míra zjednodušení šroubovitého stáčení sloupu mohla být dána i klasicistní snahou zbavit se barokní dynamiky a plastičnosti původního tordování.

Kompozice. Kromě jednoduchého použití jediného a jasného motivu na celé ploše výplně, mohlo být použito i složitější kompozice. V Poličce oblíbenou kompozicí je čtverec do nějž je vložen olištovaný čtverec stojící na vrcholu, jeho střed vyplňuje mnoholistá růžice a koutové trojúhelníky jsou většinou zdobeny stylizovanými rozvilinami. Tato kompozice je známá již z římských památek a renesance. Další možností je čtvercová výplň s vloženým kanelovaným kruhem, do nějž je vložen hladký čtverec postavený na vrchol. Kontrast hladké a kanelované plochy a kontrast čtverce a kruhu vytváří pohledové napětí. Zcela ve středu je nevelká, ale silně plastická růžice.

Již zmíněna byla kompozice čtvercové výplně, již diagonálně protínají čtyři liliové květy spojené stopkami ve středu. Pozoruhodnou kompozici představuje výplň dveří čp. 228 (Pálená ulice) – čtyři samostatné listové motivy s úponky jsou spojeny do tvaru svastiky a vytvářejí dynamický rotující motiv. Mladší řezbářské příručky doporučují kombinovat a násobit jednoduché motivy – zde máme názorný příklad řezbářské invence.

Rotace – pohyb. Iluzivní vyjádření pohybu v ornamentu se objevuje již v krétském umění a těžko můžeme určit, zda inspirací byl vír nebo rotace hrnčířského kruhu či kola vozu. Každopádně - v římském umění se rotující mnoholistá roseta i kotouč objevují často. Některé rosety mají náročnou podobu.¹²² Klasicistní rotující rosety mají nepochybně inspiraci v antickém umění.

¹²² Řezby horních výplní poličských vrat domu čp. 32 (Líbal-Junek 1994, s. 71); zde je zajímavé srovnání se vzorem parket zámku v Berlíně (Schmitz 1923, s. 24) – je pochopitelné, že poličský truhlář neznal interiéry zámku, ale patrně byly k dispozici obdobné vzorníky.

Soupis vyobrazení k VII. kapitole:

- 104. Titulní list jedné z mnoha předlohových knih (které se však obtížně vyhledávají). Beauvallet 1804.
- 105. Ukázka řezbářských motivů uplatněných u nábytku (i u dveří), Berlín 1790-1800. Schmitz 1923, s. 54, 64.
- 106. Ukázka parket – zámek Kačina (jde pouze o dekorativní motiv, zcela popírající původní význam). Velum se ovšem hojně vyskytuje i na intarzovaném nábytku.

VELUM:

- 107. Římské velum – plachta nad amfiteátre. Ilustrace převzata, jako srovnávací materiál, in: Tarnowski: Gladiátoři, Amfora Praha 1993, s. 25.
- 108. Velum doložené na mozaice z Herculanea. Foto T.Lébr.
- 109. Iluzivní velum – návrh nástropní malby (J. Adam, Paříž 1777). Martin, po 1920, s. 20.
- 110. Velum. Nástropní malba v německé reálce v Kroměříži iluzivně představuje textilní závěs uzavírající do nebe otevřený prostor. Vnější a vnitřní „kovový“ kruh je spojen „kovovými“ tyčemi, mezi nimiž se „textil“ vlastní vahou prověšuje. Pozdní (1877), ale názorná ukázka. Foto muzeum Kroměříž.
- 111. Nástropní velum v pražském Rudolfinu. Fotoarchiv České filharmonie.
- 112. Velum. Praha – Jungmannovo náměstí čp. 20. Štukový reliéf imituje motiv textilního závěsu v půlkruhovém otvoru nad oknem. Foto D.Junek.
- 113. Dveře školy čp. 112 (1841). Řezba ukázkově imituje motiv antického závěsu (vela).
- 114. Vrata domu čp. 115. Názorná ukázka vela v pravoúhlém rámu. Dveře byly později rozšířeny – jak je patrné z vloženého dílu.
- 115. Dveře domu čp. 131 - ukázka vela - „klasicistního slunce“ volně „plovoucího“ v ploše (příklad nepochopení původního smyslu výzdobného prvku). V další výplni jsou mnoholyté rotující růžice. Muzeum Polička H fa 1903.
- 116. Dveře malostranského domu čp. 36/108 v ulici U Lužického semináře názorně ukazují nepochopení významu vela – to volně „plave“ v ploše a navíc se svým plastickým pojetím blíží růžicím v ostatních výplních. Jde o jasný doklad ornamentalismu a zároveň jde o jeden z mnoha příkladů, kdy dva původně jasné motivy se přibližují či prolínají. Foto D.Junek.
- 117. Vrata monumentálního pražského činžovního domu Platýz na Národní třídě 37/416. S ohledem na kvalitní architekturu zaráží „lehkovážné“ nakládání s původním obsahovým pojmem vela a s jeho použitím jako pouhého dekorativního prvku. Foto D.Junek.
- 118. Vrata kostela sv. Mikuláše v Lounech. Doklad nepochopení původního smyslu vela. Jde o ornamentální úpravu a využití oblíbeného motivu. Foto D.Junek.

SLUNCE:

- 119. Sluneční piktogramy starověkých kultur. Graphis 1962, s. 111. Obr. 119-2. Sluneční kotouč mezopotámského boha slunce Šamaše. Black s. 188.
- 120. Ikonograficky obvyklá podoba slunce. Picinelli 1670, s. 10.
- 121. Poličská vrata z domu čp. 41 – příklad motivu na pomezí vela a slunce.
- 122. Poličská vrata neznámého čp. (druhotně nalezená v čp. 33, Muzeum Polička H fa 2017), zde lze hovořit o motivu slunce (u jiných pak čtvrtslunce), neboť vzniká paprscitý motiv a na konci nejsou průhyby a výkroje typické pro velum

RŮŽICE:

- 123. Ukázka růžice na krétské nádobě z Knóssu, kolem r. 1450 př.n.l. - důležité je spojení s dvoubřítými sekerami (mj. lunární symbol). Pro klasicismus 18. a 19. století byly ovšem podstatné předlohy řecké a nikoliv krétské. Strong 1970, obr. 15.
- 124. Ukázka růžic na krétském sarkofágu z Hagia Triady, kolem r. 1400 př.n.l. - spojitost se znovuzrozením je nepochybná. Strong 1970, obr. 17.
- 125. Keramická růžice z asyrského chrámu bohyně Ištar (9. stol. př.n.l.) mohla nahrazovat její symbol hvězdu. Početná jsou zobrazení náramku s tímto motivem, vyskytují se pouze u bohů a králů. Black 1999, s. 180, 215.
- 126. Ukázka antické růžice, mnoholisté růžice a rotující růžice – Palladio 1958, s. 250, 296, 308.
- 127. Varianty růžic, tamtéž s. 352.
- 128. Renesanční růžice v klenbě kostela sv. Petra a Pavla v Čáslavi. Renesanční a barokní štukové rosety mohly být inspiračním vzorem truhlářů. Foto D.Junek.
- 129. Ukázky květů růží a „růžiček“ ze starých tisků, relativně běžně dostupných i ve venkovských městech, jako další možný inspirační vzor. Mattioliho herbář 1596.
- 130. Ukázky rozet z předlohové knihy. Pein 1812, bez č. str.
- 131. Ukázky roset z poličských vrat – čp. 70, 33, 69, 11.

LILIE:

- 132. Kompozice 4 lilií ve vzorové knize. Holz 1842, Fig. 64.
- 133. Ukázky lilií z poličských dveří čp. 136 Dpř.

PALMETA:

- 134. Ukázka rustikální palmety z poličských dveří čp. 20 Hpř.

AKANT:

- 135. Ukázka akantu z poličských vrat čp. 3.

LISTY:

- 136. Ukázka listů z poličských vrat čp. 184, 181, 91, 153.

VĚNCE:

- 137. Ukázka věnců z poličských vrat čp. 184 a 20 Hpř.

ROZVILINY:

- 138. Ukázka antických rozvilin (jeden z nepřeberného množství vzorů). Palladio 1958, s. 346.
- 139. Ukázka rozvilin v poličských vrat čp. 3.

LVÍ HLAVY:

- 140. Ukázka bronzové lví hlavy ze dveří v Herculaneu. Piranesi 1804, T. IV/47.

- 141. Ukázky lvích hlav z poličských vrat čp. 32 a 184.
- 142. Netradiční a značně rustikální provedení lva na poličských dveřích čp. 20 Hpř.

HVĚZDA:

- 143. Mezopotámská hvězda. Black 1999, s. 87.
- 144. Hvězdy na poličských dveřích čp. 20 Hpř., 101.

KOSOČTVEREC:

- 145. Kosočtverec jako mezopotámský symbol plodnosti. Black 1999, s. 42, 171.
- 146. Kosočtverec jako součást římské chrámové architektury. Palladio 1958, s. 41.
- 147. Kosočtverce jako součást výzdoby klasicistního nábytku. Berlín 1790-1800. Schmitz 1923, s. 150.
- 148. Kosočtverce na poličských dveřích čp. 53.
- 149. Čtverec postavený na vrcholu. Polička čp. 33.

KANELOVÁNÍ:

- 150. Ukázka kanelování - dveře čp. 22 Dpř.

MŘÍŽOVÁNÍ:

- 151. Ukázka mřížování na okopnici – čp. 46.

DIAMANT:

- 152. Ukázka diamantu – čp. 115.

TORDOVÁNÍ:

- 153. Ukázka redukováného tordování klapačky – čp. 62, 98, 184, 187, 11.

PŘÍLOHA VII/1:

Srovnání výzdoby poličských vrat s vraty z jiných lokalit.

Podrobná srovnávací studie by si vyžádala samostatnou práci. Následující příloha je z prostorových důvodů pouze stručná a orientační. Pro daný účel je nejsnadnější vizuální přístup dělicí dveře a vrata dle typu výzdoby, nikoliv dle jednotlivých ornamentálních motivů či jiných kritérií. Poličská vrata a dveře v zásadě obsahují všechny dále uvedené skupiny. Naopak, v žádném jiném městě se nepodařilo doložit také množství variant a bohatství tvarů, jak je tomu v Poličce. A právě dokumentace prováděná národními památkovými ústavy, regionálním muzeem, studenty či místními nadšenci, může přinést množství nového materiálu a napomoci k evidenci a ochraně těchto opomíjených dokladů uměleckého řemesla a výtvarného cítění našich předků.

Vrata a dveře s lícem dekorativně skládaným z prken. Velmi početná skupina. Exempláře se mohou vyskytovat jak na oficiálních zakázkách (Josefov apod.), tak v městské produkci (kde nebyly prostředky nebo zájem na vyřezávané kusy), tak masivně na venkovských usedlostech (kde skladba líce dveří mohla reagovat na skladbu prkenných štítů).

Vrata a dveře s lícem, v němž se uplatňují ve vrcholu čtvrtslunce (či půslunce) nebo celá plocha vytváří motiv slunce. Nejpočetnější skupina klasicistních vrat a dveří, vycházející z barokní tradice. Varianta celoplošných sluncí byla doložena v Českých Budějovicích i širším regionu.

Vrata a dveře s lícem s hladkými výplněmi. Toto členění (ať už jde o čtvercové nebo obdélné výplně) může být (dle užití a souvislosti s fasádou) monumentální, ale jeho uplatnění může vycházet ze dvou zcela protikladných postojů – aristokrat dokázal ocenit hladkou plochu, chudý zadavatel zase ušetřil (ale současně toto členění bylo chápáno jako honosnější a modernější, než líc z dekorativně skládaných prken).

Vrata a dveře s lícem s nenáročnou výzdobou, kde se uplatňuje kanelování, koso-čtverce a podobně. Tyto exempláře bohužel často zanikají, neboť doplácí na svoji nenápadnost.

Vrata a dveře s lícem, kde se uplatňuje charakteristické klasicistní tvarosloví – feston, stuha, nevelká plastická roseta. Jde o stylově čisté, ale poněkud akademické práce. Patrně převládaly v ranném období a ve významnějších centrech. Pokud nedošlo ke zmnožení prvků či rustikalizaci, lze předpokládat, že pro zadavatele nebyly dostatečně honosné a reprezentativní – to by

vysvětlovalo obrovské množství exemplářů a variant následujících skupin.

Vrata a dveře v jejichž líci je uplatněn motiv vela („klasicistního slunce“). Velum je nejtypičtější motiv pro klasicistní vrata a dveře – nabízelo velké množství variant. Objevuje se na celém našem území, zvláště hojně je v Praze (s ohledem na její velikost) a v Josefově (s ohledem na dobu vzniku města). V klasické podobě (kdy se dotýká cípy okrajů rámu) mohlo být velum čtvrkruhové, půlkruhové, eliptické, čtvercové i obdélné. Pokud se objevuje rotující, lze to chápat jako neklasický princip - přežitek barokního dynamismu.

Existují varianty, kdy okraje nemají tvar charakteristický pro velum a jde o výtvarné ztvárnění truhlářem, který neznal nebo nerespektoval původní smysl (a tedy ani tvar). Velké množství řezeb je na pomezí vela a rosety (kdy je potřeba sledovat detailní provedení, ale řezbáři šlo zjevně o celkový dojem a podobnými „maličkostmi“ se nezabýval). Dále existuje velké množství exemplářů, kde je použit motiv mnoholisté rosety či mnoholisté rotující rosety – opět jde o typicky klasicistní tvar, který však nelze slučovat s velem. Existuje však řada přechodných variant.

Zde popisovaná skupina zahrnuje vrata a dveře, kde na každém křídle je jeden velký (ústřední) motiv vela – vizuálně jde o čisté a monumentální provedení (nezahrnuji zde exempláře, kde se opakuje motiv vela ve více výplních – viz další skupina).

Vrata a dveře v jejichž líci je množství dekorativních řezeb a jejichž hlavní účinek spočívá právě v honosnosti a bohatosti výzdoby. Veliké bohatství příkladů uvádím v obrazové příloze pouze v úzkém výběru. Lidové prostředí je samostatnou kapitolou a zde mu pozornost věnována nebude ¹²³.

¹²³ Srovnejte poličské předlohy a zlidovělé realizace v nedalekém Širokém Dolu čp. 8 a 102. In Junek 1998, s. 60-61, 64-65.

Soupis vyobrazení příloze VII/1:

LÍC DEKORATIVNĚ SKLÁDANÝ Z PRKEN:

- 154. Josefov – hospital, vrata s lícem skládaným z prken. Foto D.Junek.
- 155. Polička čp. 268 Hpř., vrata svlakové konstrukce s lícem skládaným z prken v žaluziovém skladu – nezaměňovat se žaluziovou konstrukcí – viz. kapitola Konstrukce. Muzeum Polička H fa 2054.

ČTVRTSLUNCE ad.:

- 156. Úlehle (u Strakonic) čp. 4, v horní polovině vyskládáno půslunce. Foto J.Vařeka.
- 157. Polička čp. 9, srovnávací materiál k předchozímu snímku - v horní části velum (s charakteristickými okraji) – nezaměňovat se čtvrtsluncem (či půsluncem). Foto J.Kopřiva.
- 158. Telč, náměstí čp. 40 – celoplošný sklad vytvářející slunce. Foto M.Soukupová.
- 159. České Budějovice, Česká čp. 20 – jeden z více obdobných exemplářů. Foto M.Soukupová.

HLADKÉ VÝPLNĚ:

- 160. Železnice (u Jičína), radnice čp. 1 (1826?), ukázka hladkých výplní v líci. Foto P.Peštová.

/KANELOVÁNÍ, KOSOČTVERCE ad.:/

- 161. Praha – Staré Město, Týnská 8/631 (1828?), nenáročná výzdoba s kanelováním a kosočtvercem. Foto NPÚ Praha.

/FESTONY ad.:/

- 162. Praha – Staré Město, Bartolomějská 11/291 (pol. 19. stol.?), těžiště výzdoby je ve festonu, stuze a rosetě – viz detail. Foto NPÚ Praha.
- 163. Praha – Staré Město, Dlouhá 28/710 (1851?), charakteristické rosety ve středu výplní působí uměřeně a důstojně. Foto NPÚ Praha.
- 164. Nové Město na Moravě, náměstí čp. 10 (1815), spolu s dalšími dvěma ukázkami dokládá pronikání slohu do venkovských měst. Foto D.Junek.
- 165. Tovačov čp. 342. Foto D.Junek.
- 166. Sušice, náměstí. Foto D.Junek.
- 167. Golčův Jeníkov – kostel sv. Františka (1829), uměřená výzdoba odpovídá důstojnosti místa. Detail mnoholisté rosety. Detail vela (volně „plovoucího“) s bronzovou lví hlavou (a bronzovou klikou se štítem). Detaily názorně ukazují zdánlivě nevelký rozdíl mezi velem a rosetou. Noblesní provedení odpovídá rozhledu a možnostem zadavatele (hrabě Herberstein). Foto S.Konečný.

VELUM:

168. Josefův, čp. 67, naprosto typická ukázka správného užití vela. V Josefově byla s oblibou vkládána branka pro pěší. Foto D.Junek.
169. Bystřice u Kadaně čp. 14, ukázka jednokřídlých dveří. Foto J.Vařeka.
170. Praha – Staré Město, Liliová 7/951 (1827). Foto NPÚ Praha.
171. Kačina – zámecké dveře. Kresba P.Staňková.
172. Praha – Staré město, Vejvodova 8/443 (1840), v horních výplních se objevuje rotující kruhové velum – nezaměňovat s rotující rosetou (která má ven vykroužené konce lístků). Foto NPÚ Praha.
173. Praha – Staré Město, Masná 21/686 (1828?), rotující vela mají neklasicistní charakter, ale objevují se i na dalších objektech. Foto NPÚ Praha.
174. Praha – Staré Město, Liliová 4/250, hustota paprsků se již vzdaluje velu a blíží slunci – doklad prolínání symbolů. Foto NPÚ Praha.
175. Praha – Staré Město, Rytířská 7/531 (1818?), členění a okraje elipsy se vzdálily původnímu smyslu vela a vycházejí spíše z tradičního pojetí slunce. Foto NPÚ Praha.
176. Louny – kostel sv. Mikuláše, členění a okraje elipsy se zcela vzdálily původnímu smyslu vela a vycházejí spíše z oblíbeného řezbářského motivu střídajícího konvexní a konkávní plochy. Foto D.Junek.
177. Praha – Staré Město, V Kotcích 20/965 (1835), unikátní dynamicky pojaté velum, které je zcela odtrženo od původního funkčního významu. Doklad snahy zaujmout neobvyklým řešením (odkaz na ohlasy barokního dynamismu v klasicistním období). Inspirací mohla být, ve středu sepnutá, záclona v průvanu. Foto NPÚ Praha.

HONOSNÁ VÝZDOBA:

178. Železnice (u Jičína), nám. Svobody čp. 206 (1826), bohatě zdobená vrata, v horní výplni motiv gryfa. Foto P.Peštová.
179. Kutná Hora, Žižkova 13/2, ukázka extrémně plastické řezby. Foto P.Peštová.
180. Varnsdorf čp. 402 (po 1830), ukázka mimořádně mělké řezby. Foto D.Junek.
181. České Budějovice, Česká 44, jedna z nepřeborných variant výzdoby dveří a vrat, které by při podrobném průzkumu dosáhly několika stovek. Foto M.Soukupová.
182. Jindřichův Hradec, Panská 98, jedna z mnoha variant výzdoby, kdy ze středu relativně prázdné výplně vystupuje mimořádně plastický motiv. Foto M.Soukupová.
183. Plzeň, čp. 305, ukázka extrémně vyzvětšované klasicistního motivu použitého na dveřním křídle – zde vázy. In. Kovář 1956.
184. Velká Bystřice (u Olomouce) čp. 7, rustikální, ale mimořádně honosné dveře s mořskou pannou, gryfem a lvem. Kresba L.Bečák.
185. Velký Týnec (u Olomouce) čp. 116. Kresba L.Bečák.
186. Praha – Staré Město, Dlouhá 6/612 (po 1830), netradiční kompoziční řešení, s ojedinělou figurální výzdobou. Foto NPÚ Praha.
187. Praha - Staré město, Národní třída 37/416 – činžovní dům Platýz (1822), luxusně provedená dubová vrata s početnými bronzovými aplikacemi. Foto NPÚ Praha.
188. Praha - Staré město, Uhlý trh 11/416 – činžovní dům Platýz, zadní křídlo (1829), luxusně provedená dubová vrata s početnými bronzovými aplikacemi. Foto NPÚ Praha.

VIII. BAREVNOST VRAT A FASÁD

Barevnost je spolu s ornamentem hlavním výrazovým prostředkem dveří i fasád, proměňovala se spolu s jednotlivými slohovými etapami. Změna barevnosti při obnově nátěrů mohla, a často přímo chtěla, razantně změnit vzhled a vnímání objektu. Toto řešení je mimořádně esteticky účinné a přitom levné, protože pro dosažení změny (modernosti) nebylo třeba měnit dekor na fasádě nebo vyměnit vrata. Dnešní stav barevnosti v naprosté většině neodpovídá původnímu stavu – ten lze zjistit pouze restaurátorským průzkumem nebo z dobových vyobrazení či zpráv.

Jak uvádí Petr Macek ¹²⁴: „Lze konstatovat, že vrata byla, jak se zdá, na sklonku 18. století a zejména v 1. polovině 19. století spíše jednobarevná, a to zejména ve hnědých, okrových a zelených odstínech. Lze usuzovat, že vrata nemusela mít barvy odpovídající reálným objektům na nich zobrazeným. Například takzvané „sluncové“ motivy mohly být případně i zelené, stejně jako některé figurální prvky. Natírány byly i kliky, štíty zámků, závěsy a podobně. Zde se pak užívala barva, která byla s železnými prvky spojována velice dlouho. Jednalo se zvláště o černou, zelenou či někdy modrozelenou.

V období klasicismu výrazná barevnost ustupuje a postupně se začínají dokonce prosazovat monochromní nátěry celých průčelí, a to nejčastěji v odstínech okrové, šedé, nebo zelené barvy. Některé nálezy naznačují spojitost řešení barevnosti celého průčelí včetně dřevěných prvků, které se potom barevně z celku výrazně nevydělovaly. Ve mnoha případech, snad ve většině tomu bylo jinak, protože poměrně dlouho přežívala barevnost barokní. Máme doklady o tom, že jednoduše barevně pojaté fasády (převážně světle okrové až lomeně bílé) byly právě dřevěnými prvky výrazně barevně obohaceny (v tomto případě jasná zeleň), což nebyla libovůle, ale záměr architekta, či přesněji dobový výtvarný názor.“

Barevnost vrat a dveří v Poličce. Barevnost vlastních vrat nutně souvisela s výrazem celého průčelí, kde právě reprezentativní vrata vytvářela jeden z nejvýraznějších prvků.

Vrata z tvrdého dřeva (v Poličce patrně pouze barokní radniční) byla často ponechána v přírodní podobě bez krycích nátěrů a byla pouze konzervována. Všechna ostatní vrata v Poličce byla z měkkého dřeva a měla krycí fermežové nátěry.

Restaurátorský průzkum vrat, prováděný Radanou Hamsíkovou a poličským muzeem v letech 1993-1997, přinesl skromné, ale cenné výsledky.¹²⁵ Mechanické sondy (na zjištění přibližného počtu barevných vrstev) proběhly u 29 vrat (přitom jenom ve městě uvnitř hradeb bylo 240 domů – tedy původně zhruba tolik barokních a klasicistních vrat a dveří), vzorky barevných vrstev byly odebrány u 13 exemplářů a jen u 7 kusů se dochovalo takové množství barevných vrstev, které by umožňovalo předpoklad dochování nejstarší vrstvy. Vrata byla zjevně v minulosti při

¹²⁴ Macek 1996, s.1-7.

¹²⁵ Hamsíková-Junek 1994. Hamsíková 1997.

opravách louhována, čímž byly zcela odstraněny původní vrstvy.

Shrnutí barevnosti od nejstarších vrstev:

čp. 32 bohatě vyřezávaná vrata (dochováno pouze torzo): okr, světlehnědá, hnědá tmavší, světlehnědá, světlehnědá

čp. 33 vrata s rotující vícelistou rosetou (nyní vysazena): okr, tmavěhnědá, okr, okr zlatý, červenohnědá

čp. 34 bohatě vyřezávaná vrata (nyní vysazena): fládrování, šedá, tmavěvínová, okrová, červenohnědá

čp. 101 vyřezávané dveře (nyní vysazeny): zelená, hnědá, modrá, modrozelená, okr, okr

čp. 112 Šaffova ulice, dveře s velem na bývalé škole: zelená, hnědá, okr, okr, okr, hnědá, hnědá

čp. 228 Pálená ulice, bohatě vyřezávané dveře: okr světlý, okr tmavší, okr světlý, hnědá, zelená, zelená

čp. 400 Hpř. Družstevní ulice, bohatě vyřezávaná vrata, do roku 1926 v domě čp. 20 Palackého náměstí; barva rámu: okr, červenohnědá, tmavohnědá, okr, zelená, červená, červená, modrá

čp. 400 Hpř. barva výplní: okr, světlehnědá, tmavohnědá, 0, zelená, hnědá, okr, slonová kost. Cenné bylo zjištění, že nátěry počínající zelenou barvou jsou po roce 1926 (s ohledem na shodnou barevnost na dveřích čp. 400 Hpř).

V roce 2008 bylo pokračováno v průzkumech barevnosti vrat ve spolupráci poličského muzea a technologické laboratoře Národního památkového ústavu – ústřední pracoviště Praha.¹²⁶

Předchozí průzkum vrat čp. 41 byl v lici negativní, nový průzkum se soustředil na rub vrat a to i s částečným sejmutím kování. Předpoklad byl, že barevnost vrat byla stejná z líce a rubu – to se nepotvrdilo. Podařilo se zjistit dostatečné množství vrstev (celkem 7, nejmladší ze 60. let 20. stol.); nejstarší vrstva byla černá a tudíž ji nelze ztotožnit s barevností líce. Následovala olivově zelená, šedá, bílá, okrová, béžová a nejmladší: bílá.

Průzkum poličských klasicistních dveří a vrat bezpečně doložil časté užívání okrové, světlehnědé, tmavěhnědé, méně tmavě zelené, ojediněle červenohnědé, šedé a fládrování. Mikroskopické průřezy barevných vrstev dokládají, že barevnost vrat nebyla vždy při dalších nátěrech mechanicky kopírována. Dvoubarevné řešení u nejstarších vrstev se nepodařilo prokázat.

Technologie nátěrů. K cenným informacím patří technologická literatura 19. století a vzpomínky poličského lakýrníka Josefa Lipenského¹²⁷: „*Pro povrchovou úpravu dřevěných domovních vrat se v minulosti používaly pouze kvalitní fermežové barvy. Řemeslníci si barvu vyráběli sami třením těstovité směsi pigmentu s kvalitní lněnou fermeží. Ta vznikala tak, že v tírni vylišovali lněné semeno na olej a lakýrník jej vařil za přidávání sušidel. Základní nátěr byl proveden lněnou fermeží zabarvenou světlým okrem (nejlevnější). Po zaschnutí se plocha přebrousila, oprášila, větší díry, spoje a skuliny se přetmelily hustým fermežovým tmelem (horská křída s fermeží). Po obroušení tmelové plochy (hodně se prášilo) následoval druhý fermežový nátěr v patřičném tónu. Po zaschnutí a opětném lehkém přebroušení se nanášel konečný krycí nátěr přiměřené hustoty. Všechny nátěry se ředily pouze lněnou fermeží. Při vhodném umístění vrat (strana ulice odvrácená od slunce) mohl nátěr kvalitními fermežovými barvami vydržet až okolo 30 let. Fermežové nátěry vlivem počasí získaly časem charakteristický hedvábný pololesk. Úplně nové nátěry (tedy při předávání zakázky) byly lesklé. Postup obnovy byl následující: pokud nebyl starý nátěr příliš poškozený nebo strupatý, stačilo seškrábnout odlupující se nátěry a obrousit. Pokud byla na starých vratech velká vrstva staré, rozpraskané barvy bylo nutno ji odstranit louhem sodným (silná žiravina, ale proniká i do zákrutů bohatých řezb). Nátěr zmýdelnil, dobře se pak opláchl proudem vody. Potom se zneutralizoval zředěným octem, aby případný zbytek nezmýdelňoval novou barvu.*“

¹²⁶ Lesniaková 2008.

¹²⁷ Lipenský 1993, s. 1-6.

Pigmenty¹²⁸ jsou barevné sloučeniny nerozpustné v pojivech (na rozdíl od barviv, která jsou rozpustná). Z přírodních pigmentů se používaly především okry, které mají různé zbarvení podle místa naleziště a následné úpravy. Získávaly se kopáním suroviny (speciální jily), rozmělněním na co nejjemnější prášek, plavením a dle potřeby tepelnou úpravou. Nejvyšší kvalita byla okry francouzské, tzv. zlatý. Pálením pigmentů se získávala tmavší červenohnědá zbarvení. Tzv. hlínka kasselská (umbra kolínská) vznikala právě pálením okry. Hnědý pigment byl získáván také zpracováním hnědé uhlí (hněd' kolínská) nebo se vyráběl uměle chemicky. Často se hnědá míchala z červené a černé nebo i za přidání okry. Zelený pigment mohl být přírodní (kadaňská zeleň – hlínka, horská zeleň - usazeniny s měďnatými výluhy, z okolí Banské Bystrice) nebo umělý - například svinibrodská zeleň (ta byla od roku 1814 vyráběna ve Schweinfurtu, byla „krásně“ zelená, ale později pro svoji jedovatost opuštěna), brunšvická zeleň, nebo zeleň chromová (směs pařížské modři a chromové žlutí).

Barevnost fasád v Poličce.¹²⁹ Průzkumy barevných vrstev (nátěrů) fasád v Poličce proběhly příliš pozdě a většina fasád už byla novodobých. Nepodařilo se tak objasnit otázku, zda v jedné době byly domy v jedné ulici spíše stejnobarevné nebo zda se lišily; v tom nám mohou napomoci pouze dobové grafiky a fotografie. Pro rok 1866 můžeme dokumentovat dlouhou frontu průčelí čp. 3 - 44 (ulice Masarykova, náměstí a ulice Riegrova) a víme, že tmavé byly domy čp. 6, 7, 16, 17, 21, 22, 23, 26, 27, 30, 32, 33 a 41. Z grafiky pochopitelně nelze zjistit, zda světlé domy byly stejně barevné.

Z barev fasádních nátěrů byly nejoblíbenější: bílá (čistě vápno), okrová (vápno s příměsí okrových hlinokových pigmentů v různé intenzitě) a světle modrá. Šmolka – rozemleté kobaltové sklo bylo velmi častým barvivem, oblíbeným pro svou stálost na světle i vzduchu. Přidáním malého množství do vápna dodalo bílému tónu brilantní studeně bílý odstín, přidáním většího množství šmolky se docílovalo různě sytých světle modrých tónů. Vyskytovaly se i nátěry světle zelené (vápno se zelenými hlinkami) či růžové.

Monochromnost fasád (jednotlivý nátěr bez ohledu na plastické články) byla nejobvyklejší a dvoubarevné fasády byly spíše výjimkou (čp. 41). Zjistit barevnost fasád a dveří v souběžné časové etapě se podařilo pouze u čp. 112, intenzivní průzkumy probíhaly i u čp. 41. Datovat nátěry fasád se podařilo zatím pouze u škol čp. 112.

Další zajímavou otázkou je četnost obnovování nátěrů. Přístup mohl být diametrálně odlišný. Nátěry v Poličce u čp. 91 a škol čp. 112 byly nepočtené. Naopak domek čp. 19 Dpř. ve Vrchlického ulici měl minimálně 20 vrstev. Domek čp. 152 Dpř. v Eimově ulici v Poličce dokládá každoroční natírání. Bylo to nepochybně dáno velikostí plochy, potřebou stavění lešení a tím cenou.

Dům čp. 41 Riegrova ulice je památkově chráněný – z hlediska dochovalosti průčelí i doložení původní klasicistní barevnosti je nepochybně nejvzácnější v celé Poličce. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší - veškeré plochy (vč. pilastrů a kónických šambrán) vyjma obdélníků pod okny a portálů: vápenný penetrační nátěr, slonová kost tmavší (bledá šedobéžová), slonová kost (světle béžová), okr tmavší, šedomodrá, okr tmavý, okr tmavý, hráškově zelená, šedomodrá světlá, vápenná mezivrstva, okr žlutý. Obdélníky se štuky pod okny, portál vrat i krámu: vápenný penetrační nátěr, světle šedomodrá, světle hnědá, okr světlý, okr světlý, tmavší modrá na bílé mezivrstvě, šedomodrá, narůžovělá, okr světlý, bílá.

Dům čp. 91 Šaffova ulice (fasáda čeká na obnovu). Dům byl ve všech dochovaných vrstvách jednobarevný, bez ohledu na liseny a šambrány. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší: růžová (na tuto vrstvu provedeno zmenšení okenních otvorů, omítnutí háků od okenic a osazení oken v lici fasády – nelze vyloučit souvislost s opravami po požáru města roku 1845), bílá, světlý okr, 5x šmolkově modrá, bledě zelená, okrová (tento poslední nátěr byl proveden

¹²⁸ Šimůnková-Bayerová 1999.

¹²⁹ Hamsíková-Junek 1996. Hamsíková 1994.

dlouho před rokem 1955).

Škola čp. 112 Šaffova ulice – novostavba byla dokončena v roce 1841, nejstarší barevná vrstva fasády byla bílá – tomu odpovídá zelená barva dveří (a oken?). V roce 1845 město vyhořelo a školy byly částečně poškozeny – to mohl být impuls k nátěru fasády, který je v druhé dochované vrstvě okrový, tomuto, či následnému, období by odpovídala hnědá barva dveří (a oken?). Rekonstrukce budovy, včetně navrstvení novorenesanční fasády a výměny oken do ulice, proběhla v roce 1890 – na dveřích nalezená studená okrová by mohla odpovídat této době. Fasáda byla béžová se zelinkavými římsami, šambránami a nárožní bosáží. V 50. letech 20. století byly dveře vysazeny a odloženy na půdu, což zachránilo jejich nátěry. V rámci rekonstrukce celé budovy byl roku 2006 původní vstup obnoven a dveře konzervovány a navraceny. Nedošlo při tom k žádným konstrukčním úpravám a nátěr byl aplikován na stávající vrstvy. Barevný tón dveří, oken i interiérových dveří lze charakterizovat jako studený okr nebo imitaci dubu (bez fládrování).

Domek čp. 19 Dpř. Vrchlického ulice - byl ve všech asi 20 dochovaných vrstvách jednobarevný. Pro průzkum barevnosti šlo o velmi cenný objekt; fasáda však byla otlučena při nedávné rekonstrukci. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší: bílá (stejně jako jinde mohlo jít o penetrační nátěr omítky), šmolkově modrá asi 12x, okr světlý, bílá, šedá tmavší, šedá světlejší, bílá. Pískovcový podokenní parapet (který v nejstarších vrstvách odpovídal barvě oken a patrně i vrat) - fermežové barvy: žlutá tmavě, šedomodrá, šedá tmavě, zelená středně; fasádní barvy: bílá, šedá, bílá.

Soupis vyobrazení k VIII. kapitole:

189. Mikroskopický detail řezu barevnými nátěrovými vrstvami dveří čp. 112. Srovnajte s textem – kapitola Barevnost. Všechny mikroskopické snímky: Hamsíková 1994.
190. Mikroskopický detail řezu barevnými nátěrovými vrstvami portálu čp. 101. Poněvadž se dveře natíraly současně s portálem, může portál vypovídat o barevnosti dveří, na kterých se nedochoval dostatečný počet originálních nátěrových vrstev. V tomto případě tvoří výjimku černá barva, kterou můžeme vztáhnout patrně pouze na portál (doloženo i u dalších exemplářů). Odběr vzorku v r. 1994 je cenný tím, že portál dnes již neexistuje.
191. Mikroskopický detail řezu barevnými nátěrovými vrstvami vrat čp. 33.
192. Vrata domu čp. 69 – novodobě byla použita pro klasicismus charakteristická okrová barevnost. Fotografie zachycuje zdařilou repliku vrat z roku 1999.
193. Vrata domu čp. 20 - novodobě byla použita pro klasicismus charakteristická hnědá barva.
194. Vrata domu čp. 3 – novodobě byla použita pro klasicismus charakteristická zelená barva.
195. Vrata domu čp. 128 Dpř. – novodobě byla použita dvoubarevná kombinace. Na základě jiných příkladů lze uvažovat o tom, že oblíbená a často dochovaná dvoubarevnost (cihlová a okrová) může mít své počátky teprve ve 20. letech 20. století, jako ohlas na typickou barevnost národního slohu.
196. Průzkum barevnosti fasády domu čp. 41. Jedna z patnácti restaurátorských sond s dvanácti barevnými vrstvami. Srovnajte s textem – kapitola Barevnost. Foto R.Hamsíková.
197. Ukázka další sondy. Sonda zároveň dokládá velkou míru zanesení detailů původního štukového dekoru.
198. Pokus o rekonstrukci původní klasicistní barevnosti domu čp. 41. Barevnost fasády byla určena přesně, stejně jako rozvržení barevně odlišených ploch. Nepodařilo se však zjistit barevnost vrat, dveří, okenních rámců a křídel. Skica D.Junek.

PŘÍLOHA VIII/1:

Barevnost poličských vrat – restaurátorské průzkumy.

Klasicistní vrata domu čp. 32 Riegrova ulice ¹³⁰, bohatě vyřezávané, zničené asi v 70. letech 20. století, v muzeu zapůjčeny dochované výplně. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

podkladová bílá

1. okr (původní?)
2. světlehnědá + nečistota
podkladová bílá
3. hnědá tmavší

podkladová

4. světlehnědá (červenohnědá)
5. světlehnědá (červenohnědá)
6. tmavá-velmi tenká + nečistota

Klasicistní vrata domu čp. 33 Riegrova ulice ¹³¹ „sluncový motiv“, památkově chráněna, vysazena a od roku 1996 uložena v domě majitele p. Witze čp. 179 Tyršova. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

1. okrová (snad původní)

bílá mezivrstva

2. tmavěhnědá
3. okr

bílá mezivrstva

4. okr zlatý
5. červenohnědá (vagonově) – zalévá krakely

Klasicistní vrata domu čp. 34 Riegrova ulice ¹³², bohatě vyřezávaná, vysazena a od roku 1996

¹³⁰ Hamsíková-Junek 1994, s.1, vzorek č.1

¹³¹ Hamsíková-Junek 1994, s.1, vzorek č.2

¹³² Hamsíková-Junek 1994, s.1, vzorek č.3

uložena v domě majitele p. Witze čp. 179 Tyršova. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

1. transparentní žlutá – patrně napouštěcí fermež
2. bílá vrstva – patrně křídový tmel
3. fládrování

bílá mezivrstva

4. šedá

bílá mezivrstva

5. tmavěvínově červená
6. okrová
7. červenohnědá

Klasicistní vrata domu čp. 41 Riegrova ulice ¹³³, bohatě vyřezávaná. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

1. okr-zlomek

bílá /mezivrstva?/

2. okr – patrně součást fládrování z 50. let 20. století

laková vrstva

Rub vrat – byl zkoumán až v r. 2008 (nejstarší: černá)

U krámcových bezpečnostních dveří se nepodařilo zjistit více vrstev, než nynější fládrování.

U domu se dochovala i autentická fasáda, na níž byly provedeny sondy na barevnost.

Klasicistní portál dveří domu čp. 101 Václavská ulice ¹³⁴, zničen v roce 1994, dveře v muzeu. Na dveřích zjištěna jen hnědá a okr. Posloupnost barevných vrstev portálu od nejstarší:

1. zelená tmavší
2. hnědá
3. modrá
4. modrozelená
5. černá
6. okr tmavší
7. okr

Klasicistní dveře škol (nyní objekt muzea) čp. 112 Šaffova ulice ¹³⁵, „sluncový motiv“, z roku 1841. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

1. zelená tmavě
2. hnědá tmavší
3. okrová světlejší
4. okrová

dvě bílé mezivrstvy

5. studená okrová
6. světle hnědá
7. světle hnědá

Novostavba škol byla dokončena v roce 1841. V 50. letech 20. století byly dveře vysazeny a odloženy na půdu (což jim zachránilo nátěry). V rámci rekonstrukce celé budovy byl roku 2006 původní vstup obnoven a dveře konzervovány a navraceny. Byl prováděn i zevrubný výzkum barevnosti oken a interiérových dveří, ale s mizivými výsledky. ¹³⁶

¹³³ Hamsíková-Junek 1994, s.1, vzorek č.4

¹³⁴ Hamsíková-Junek 1994, s.2, vzorek č.7

¹³⁵ Hamsíková-Junek 1994, s.2, vzorek č.8

¹³⁶ Hamsíková 2002, nestránkováno-poslední s. textu: na 2 dveřích pod novodobými nátěry torza tmavohnědé a smetanové; na vnitřních oknech základová fermež, smetanová, okr zlatý, novodobé nátěry, na venkovních

Klasicistní dveře domu čp. 228 Pálená ulice ¹³⁷, bohatě vyřezávané, roku 1999 restaurovány. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší: základová světlá

1. okrová – světle žlutá
- bílá mezivrstva ze 2 nátěrů
2. okrová tmavší
3. okrová světlejší
4. hnědá
5. zelená tmavší
6. zelená světlejší (dlouhou dobu už nenatírány)

Klasicistní vrata domu čp. 400 Hpř. Družstevní ulice ¹³⁸, bohatě vyřezávaná, do roku 1926 v domě čp. 20 Palackého náměstí. Posloupnost barevných vrstev od nejstarší:

rám vrat:	výplně vrat:
1. okr	okr
běžová – mezivrstva?	
2. červenohnědá	světlehnědá/?/
běžová – podkladové vrstvy ?	
3. tmavohnědá	tmavohnědá
4. okr (žlutý)	0
5. fragment zelené	fragment zelené
6. červenohnědá	světle hnědá
7. vínově červená	okr
8. světle tyrkysově modrá	slonová kost

Vrata byla v roce 1926 přestěhována na jiný objekt, kde byly novorenesanční náplňové dveře – byl proveden průzkum rámu i náplně těchto dveří a shodoval se přesně s nátěry vrat až po zelený nátěr (včetně); z toho lze vyvodit, že vrstvy 1-4 jsou starší. Některé vrstvy se vlivem krakelování překrývají a pořadí lze obtížně potvrdit.

oknech nepatrné torzo okru přímo na dřevě (nelze prokázat, že je původní). Ačkoliv průzkum probíhal pečlivě a cíleně, nepodařilo se získat dostatečné množství vrstev a dostatečné množství vzorků.

¹³⁷ Hamsíková-Junek 1994, s.4, vzorek č.11

¹³⁸ Hamsíková-Junek 1994, s.5, vzorek č.12, 13

IX. DVEŘNÍ KOVÁNÍ - KLIKY A DALŠÍ PŘÍSLUŠENSTVÍ

Klikám a kování se doposud nejpodrobněji věnoval Zdeněk Dušek¹³⁹: „Dveřní kování, zejména kliky a klepadla, byly v minulosti důležitým detailem, který nebylo možno přehlédnout. Kov měl ve stavebnictví vždy příležitost uplatnit vytříbený smysl k rozvinutí užitečnosti a krásy. Doba klasicismu a empíru na přelomu 18. a 19. století je počátkem neobyčejného rozvoje slévárenství, jež postupně zatlačilo méně produktivní rukodělnou práci. Litina byla ideálním materiálem splňujícím požadavky hromadné výroby a typizace kovového detailu. Odlitky zpracované s neobyčejným citem pro materiál a čistotu slohového projevu odpovídaly vkusu architektů a byly dokonalou vizitkou majitele domu. Ozdobná část odlitku je často propracována do nejmenších podrobností, jež bohužel často unikají pozornosti pod letitým nánosem barev a špíny. Pro tuto epochu byl přitažlivým vzorem svět antiky. Opakují se nejrůznější variace zvířecích a rybích hlav, těl, ptačího pařátu, zvířecího spáru i lidské ruky. Dobová záliba v symetrii umístila ozdobné kliky a kování na obě poloviny dveří, nepoužívaná strana však postrádá zámkový mechanismus.“¹⁴⁰

Dveřní kování.¹⁴¹

Závěsy a závěsníky. Na těchto částech se mohou dveře otáčet. Sestávají ze dvou částí – část, která je připevněna na dveře a s nimi se pohybuje se nazývá závěs (německy Band, odtud pant), část, která je připevněna do zárubně a je nehybná se nazývá závěsník či kužel (hovorově hák).

Závěs dlouhý je tvořen pásem, který je opatřen otvory pro přibití nebo přišroubování na dveře a je ukončen okem k navlečení na trn kuželu. Používal se na dveřích svlakových; u dveří rámových s náplněmi jej bylo třeba osazovat na vodorovnou příčku rámu. Dlouhý závěs je u poličských klasicistních vrat nejběžnější. Tento typ byl výhodný u svlakové konstrukce křídla, neboť sloužil k jejímu zpevnění. Závěsy se vyráběly na kovadlině z jednoho kusu železa postupným vytahováním. Dost ojedinelé jsou litinové – například v poličském kostele sv. Jakuba z roku 1865.

Závěs křížový se skládá ze dvou pásů křížem na sebe položených a je výhodný hlavně u dveří rámových s výplněmi.

Závěs esovitý je výhodný především pro rámové dveře s výplněmi a jeho rozmach začíná na renesančních interiérových dveřích (na masivních vstupních vratech ztrácí své výhody).

¹³⁹ Dušek 1974. Dušek 1980. Dušek 1998.

¹⁴⁰ Dušek 1980, s. 291-292.

¹⁴¹ Terminologie převzata z: Večeř 1884; tak činí i Ebel 2004. O zámcích podrobně Rasl-Mohr 1984.

Vertikální esovité rozvedení umožňuje uchycení ve více bodech na rámu.

Závěs zapuštěný. Výše uvedené závěsy jsou vnější – tedy patrné (a podle účelu a potřeby více či málo zdobené). Dalším typem závěsů jsou závěsy zapuštěné, které se však ve sledovaném klasicistním období na vstupních dveřích a vratech v Poličce nepoužívaly. Jsou známy již z katalogů konce 18. století – nejprve u interiérových dveří a postupně i u vstupních.

Závěs kolíkový – navazuje na princip točnice, dole se otáčí kovový čep (na křídle) v lůžku a nahoře kovový čep v poutu. V daném období se užíval hlavně u stodolových vrat. Na venkově dlouho přežíval starý princip točnice, kdy krajní trám kostry křídla přesahoval nahoru a dolů a byl upraven v dolní a horní čep.

Zvláštní skupinu tvoří krámcové bezpečnostní (venkovní dveře), které měly závěsník na lícové straně portálu a křídla dveří se pak otevírala o 180° ven na fasádu.

Zástrčka. Byla potřebná nahoře a dole u dvoukřídlých dveří či vrat k zabránění otevření křídla, které nebylo průchozí.

Vzpěrací hák. Používal se pouze u dvoukřídlých vrat (výjimečně i dvoukřídlých dveří) k většímu zabezpečení neprůchozího křídla (především proti násilnému rozrazení vrat, pokud zástrčka nebyla považována za dostatečnou). Kovaná dlouhá tyč byla na jednom konci opatřena okem, ve kterém bylo pohyblivé oko s trnem zapuštěným do zdi; na druhém konci byl hák určený k zaháknutí do oka připevněného z rubu na nepohyblivém křídle.

Zámky. Patří k nejdůležitějším částem kování, kterým se opatřují dveře. Vývoj zámků a jejich typy v 19. století nelze na tomto omezeném prostoru podrobně popsat; existuje k tomu speciální literatura.

Skříňový (krabicový) zámek se zvedací západkou. Krabicový zámek se nasazuje z rubu dvevního křídla. Z horní části vystupuje obyčejná klika, jejímž zmáčknutím se zdvihne západka z protikusu (nazývanému hák) osazeného v protějším křídle dveří. Pod západkou je závorka ovládaná samostatně klíčem (zapadá také do protikusu), na dně krabice může být noční závorka (zástrčka znemožní otevření dveří zvenku) - pak se zámek nazývá „s trojnásobným závěrem“. Na lícové straně dveří může být libovolná klika – většinou se u vstupních dveří kladl důraz na reprezentaci.

Skříňový (krabicový) zámek se střelkou. Klika vystupuje z čela krabice a jejím pohybem se střelka posouvá do boku. Jinak odpovídá předchozímu.

Vložený (zapuštěný) zámek. Je zadlabán do síly dvevního křídla a není ani z jedné strany pohledově patrný. Jeho konstrukce je dále vylepšena o to, že klíčem lze ovládat i střelku klikového mechanismu. Jak uvádí příručka z roku 1884: „*obyčejné zámky se do vkusně zařízených místností nehodí, užívá se raději vložených. Ku vratům užívané zámky skříňové podmiňují dlouhé klíče a z příčiny té ustupují v novější době zámkům vloženým.*“ To lze sledovat i v Poličce, kde klasicistní vrata mají zámky krabicové a novorenesanční vrata z konce 19. století již zámky zapuštěné.

Kliky a štíty. Jak pěkně uvádí Miroslav Holub: „*Klika u dveří je ruka, kterou nám podává dům, když vstupujeme.*“¹⁴² Klika je skutečně součástí domu, které se bezprostředně dotýkáme, když chceme vstoupit. Stejně jako dveře jsou malou - ale významnou - součástí fasády, tak je klika malou součástí dveří, ale taktéž často bohatě zdobenou a přitahující pozornost kolemjdoucích. Kliky mohly být bohatě zdobené i prosté, mohly být zhotovené kováři, ale mohly být i sériovým výrobkem sléváren. U krabicových zámků byly vnitřní kliky zcela prosté a konstrukčně odlišné od klik venkovních.

Klika mohla mít samostatnou (zpravidla litinovou kruhovou a zdobenou) podložku, a pak ostění klíčové dírky (štítek klíčový) bylo samostatným kusem, přes který byla nasazena zdobená krytka. Druhou možností byl jednoduchý štít zahrnující otvor pro kliku a klíčovou díрку. Výtvarných variant bylo velké množství a materiálově se opět jednalo buď o zámečnickou práci, nebo o bronzový či litinový odlitek.

¹⁴² Holub 1978, s. 52.

Držadlo dveřní (madlo, přituha). Slouží ke snadnějšímu přitažení vrat a dveří při zavírání, časté je symetrické užití na obou křídlech. Nejjednodušším držadlem je knoflík (s podložkou), který prostupuje dveřmi a je na druhé straně přitažen šroubem. U náročnějších vrat mohla být použita lví hlava s kruhem v tlamě.

Zvonek sloužil k oznámení, že někdo chce vstoupit do domu. Již příručka z roku 1840 uvádí: „za starých časů se užívala klepadla, nyní však zvonek“. Zvonek mohl mít více podob.

Dekoratивní výzdoba líce křidel (například lví hlavy) nepatřila k nezbytnému vybavení, pokud kruhy neměly funkci klepátka či držadla, ale šlo o výzdobný prvek.

Kováři, zámečníci a litinové produkty.

Kovářská práce. Kováři a zámečníci k sobě měli vždy blízko a podle různých časových období i lokálních možností, například na venkově, často kovář odváděl i zámečnickou práci. V okolí Poličky ve Vříšti, Líšné, Křižánkách, Milovech, Štěpánově, pracovaly zkouňovací výhně (hamry), kde se vyrábělo svářkové (kujné) železo jako surovina pro kováře a zámečníky. U uvedených hutí fungoval i zámečnický provoz, zaměřený mj. na ozdobné mříže, ale mohl se věnovat i výrobě kování na dveře. Pásové závěsy vrat byly vyráběny z pásového železa ve zkouňovací výhni, finální práci prováděl kovář, ale mohl ji provádět i zámečník.

Zámečnická práce. Zámečnictví prošlo v průběhu 19. století významnou proměnou od uznávaného řemesla k průmyslové výrobě. Jak uvádí Riegrův slovník z roku 1872¹⁴³: „Zámečnictví jest řemeslo, obírající se hlavně děláním zámků a příslušných k nim klíčů. Nástroje, jichž k tomu potřebuje, jsou v podstatě tytéž, jako u kováře, jenom ovšem poměrně drobnější a jemnější. Avšak právě tato hlavní práce zámečnická upadá nyní pořád více, jelikož zámků a klíčů shodovují se teď ponejvíce v továrnách ve velkém množství a velmi lacině. Zámečnickům připadá tím za hlavnější, co jindy bývalo vedlejší, totiž zvláště práce všeliké při dveřích a oknech v nových stavbách, tak zvané zámečnictví stavitelské“. Užívaný materiál prošel také proměnou – zatímco ještě v renesanci zámečník při potřebě tenkého plechu si jej musel vykovat sám, v 17. století už měl k dispozici plech válcovaný. V 19. století známe řadu klasicistních plechových klikových štítů rozmanitých kompozic, které mohli vyrábět zámečníci, ale i kováři, či naopak mohly pocházet z velkovýroby. S postupující dobou nakupovali zámečníci dveřní kování u obchodníků a upouštěli od vlastní výroby, která byla dražší. V Praze roku 1827 (a pak 1835, 1855) vyšel Hölzelův *Neueste Schlosserbuch* ...,¹⁴⁴ tedy Nejnovější kniha pro zámečníky - důkladné představení nejnovějších a nejlepších zámečnických výrobků podle nejmodernějšího vídeňského, pařížského a londýnského vkusu. O kování dveří včetně cen jsme podrobně pojednali v předchozích kapitolách.

Litinové produkty. Litina je pro 19. století charakteristickým materiálem ve stavebnictví i uměleckém řemesle. Pro nás nejzajímavějším výrobkem jsou pochopitelně litinové kliky. Poličské muzeum vlastní ojedinělý nabídkový vzorkovník litiny, který obsahuje více jak 20 klik – bohužel chybí titulní list s určením slévárny a datace.¹⁴⁵

Blanenská umělecká litina¹⁴⁶ je ve svém oboru pojmem. Rozhodující obrat ve vývoji blanenských železáren a sléváren nastal roku 1810 za hraběte Hugo Františka Salma. V roce 1835 byl zřízen vlastní výtvarný ateliér, ale řada vzorů byla dodávána i ze zahraničí. Vzájemně prokazatelná migrace modelů je dnes obtížně identifikovatelná. Kolem poloviny 19. století měly blanenské železářny na 500 používaných modelů. Vynikající úroveň dosáhli modeláři, a řemeslnou zručnost prokazovali formíři a slévači. Povolání modelářů vykonávali pravděpodobně specializovaní stolaři. V produkci uměleckého zboží, ale i drobnějších předmětů se zřetelně projevovala módnost historizujících stylů (po empiru novogotika, novorenesance, druhé rokoko). Produkce dosáhla takové úrovně, že podnik patřil v habsburské monarchii mezi

¹⁴³ Rieger 1872, díl 10., s. 240.

¹⁴⁴ Hölzel 1827, 1835, 1855.

¹⁴⁵ Muzeum Polička 14/2008.

¹⁴⁶ Grolich 1991, s. 18-19, 20-43.

pět nejvýznamnějších výrobců (Blansko, Hořovice, Nový Jáchymov, Mariazell, Dvůr ve Svatém Slověnsku). Vývoz dosahoval až do New Yorku, Ruska, na blízký východ a do Singapur. V roce 1856 byla ve Vídni otevřena prodejna a bylo konstatováno, že litina se plně vyrovná i anglické; další prodejny byly v Brně a Hamburku. Vyráběly se především díly strojů, stavební součásti například i kolonád, dále rozměrné sochy, ale i náhrobní kříže a běžné druhy stavební litiny (zábradlí, kliky atd.) a drobné předměty. Moravské Blansko není od Poličky příliš vzdáleno a proto nelze vyloučit, že řada klik v Poličce má tento původ. Problémem je, že ani po podrobném prostudování podnikového archivu se nepodařilo mezi dochovanými nabídkovými vzorkovníky nalézt soubor klik. Obrovská produkce i věhlas blanenské slévárny patrně předurčuje naše snahy zaměřit se v pátrání po původu litinových poličských klik právě tam.

Další slévárny. Nejvýznamnějším železářským podnikem v Čechách na počátku 19. století byly Hořovice (okres Beroun) v režii hrabat Vrbnů, které z větší části produkovaly pro Prahu. Dále je třeba uvést železářny na křivoklátském panství Fürstenbergů - Nový Jáchymov a Novou Huť u Nižboru; na Plzeňsku metternichovské železářny v Plasech, na českomoravském pomezí ditrichštejnské železářny v Ransku a Polničce, které zaměstnávaly v polovině 19. století 2000 dělníků. Z menších připomeňme Ronov nad Doubravou, na Moravě Kadov, Štěpánov nad Svratkou, dále Adamov, na severní Moravě a ve Slezsku Vítkovice, Těšín a Třinec.

V druhé polovině 19. století se do Poličky mohly dostávat litinové výrobky z nejbližších sléváren v Kadově, Štěpánově, Ronově n. Doubravou, Ransku a Polničce – Starém Ransku – nemůžeme ovšem potvrdit, zda tyto slévárny měly ve své nabídce i kliky.

Soupis vyobrazení k IX. kapitole:

199. Litinová klika vrat čp. 20. Muzeum Polička H fa 1968.
200. Litinová klika vrat čp. 33. Muzeum Polička H fa 1802.
201. Litinová klika vrat čp. 181. Muzeum Polička H fa 1960.
202. Litinová klika novorenesančních dveří čp. 76 Dpř. Muzeum Polička H fa 2105.
203. Litinová klika ze sbírek poličského muzea – stejná je na novorenesančních vratech čp. 4. Muzeum Polička H fa 1752. Obr. 203-2. Litinová klika čp. 182.
204. Litinová klika vrat čp. 41 (a ukázka bez ozdobné krytky klíčové dírky). Kresby S.Zindulková.
205. Litinová klika vrat čp. 91.
206. Litinová klika s kovářsky provedeným štítem čp. 69.
207. Kovářsky provedená klika čp. 112.
208. Kovářsky provedená klika čp. 15 Dpř.
209. Ukázky klik ze vzorkovníku litinových výrobků, bez titulu - nedatováno, bez lokality. Muzeum Polička 14/2008.
210. Patitul předlohouvé knihy pro zámečníky (a slévárny). Hölzel /1827/, 1855.
211. Ukázky krabicových zámků. Hölzel 1855.
212. Ukázky zadlabacím zámků pro interiérové dveře. Hölzel 1855.
213. Ukázky klikových štítů a oliv – v mosazném provedení dochovány u interiérových dveří čp. 112 v Poličce (z r. 1841). Hölzel /1827/, 1855.
214. Ukázky pantů a zástrčí. Hölzel 1855.
215. Ukázky klikových štítů, krytek klíčových dírek a klik. Hölzel 1855.
216. Ukázka krabicového zámku ze zámečnické příručky. Večeř 1884, obr. 112.
217. Ukázka dlouhého závěsu. Večeř 1884, obr. 56.
218. Ukázka osazení „pánve“ a „oka“ pro zavěšení vrat na točnici. Niklas – Šanda 1865, s. 136.
219. Ukázka krabicového zámku z domu čp. 181. Foto Z.Holomý.

X. PORTÁLY A KAMENICKÉ DÍLO ¹⁴⁷

Druhy hornin a zdrojové lokality. Okolím Poličky probíhá od severozápadu na jihovýchod geologická hranice, která odděluje horniny usazené (opuky a pískovce) od vyvřelých (granity a granodiority) a přeměněných (ruly a svory). Převážná část podloží města je tvořena opukami, na Dolním předměstí (směrem ke Kamenci) pak přeměněnými rulami a vyvřelými granodiority. Již v 18. století se opuka nazývala „bílý kámen“ a granodiorit „černý kámen“, z čehož vznikly i místní názvy Bílý a Černý potok. Opuka byla oblíbeným stavebním kamenem pro svoji dobrou zpracovatelnost a dostupnost – byly z ní stavěny městské domy od středověku až do 30. let 20. století; rovněž gotická věž a barokní budova radnice je z tohoto materiálu. Opuka na mnoha lokalitách obsahuje pískovcové komponenty (Květná), nicméně nedosahuje kvality čistého pískovce. Opuka (a přechodné formy) se používala i na portály, stejně jako tvrdá rula. Ruly byly nazývány v 2. polovině 19. století hrubozrnnou žulou. Rozsáhlý výzkum v roce 2006 doložil lokality těžby pro poličské portály v 2. polovině 19. století.

Opuka (slínovec) pocházela z většího množství drobných lomů: na Dolním předměstí v Poličce, v Květné, Jedlové, Pomezí a Širokém Dolu a řada z nich dnes není ani patrná. Kvalitní **pískovec** (použitý především na stavbu kostela sv. Jakuba) byl dovážen z Budislavi. Tvrdý **granit** pochází z polesí Královec mezi Borovou a Zderazí – jeho červená varieta je použita na soklu kostela sv. Jakuba (po 1853) a na některých portálech. **Ortorula** je na poličských portálech známá ve dvou varietách – jemnozrnná ortorula (použitá na kašny na náměstí - 1841? a portál čp. 19) je z nejasného zdroje západně od města a hrubozrnná biotitická ortorula (s výraznými „oky“) byla těžena v okolí Sněžného (dříve Německého) asi 17 km západně od Poličky. Písemné účty o stavbě kostela sv. Jakuba dokládají pro léta 1861-1863 výrobu i dovoz schodů, pilířů pod kruchtu, ploten a dalších kusů kameníkem Filipem Šimaichlem z Německého.¹⁴⁸ Zajímavé je, že kámen nebyl zřejmě získáván z lomu, ale z kamenných polí na úbočí Buchtova kopce. Můžeme předpokládat, že kostelní zakázka rozproudila zájem o tento materiál i na portály, které jsou jinak nedatovatelné. Ze stejného materiálu byly velké plotny na chodnících náměstí (1881-1884) i kamenné kříže v Poličce (1869-1905).

Kameníci. Cech zednický, tesařský a kamenický, později zvaný stavitelský, zanikl v roce 1860 na základě centrálních regulací a změnil se ve společenstvo stavební, které se řídilo

¹⁴⁷ Vondrovic-Junek 2006.

¹⁴⁸ Štefka VIII, 1899, složka III. Náklady na stavbu kostela, s. 23.

živnostenským řádem. Zápisy uvádějí přístup kamenických mistrů: roku 1845 Jan Aigl, 1856 Jan Bohumil, 1859 Václav Hegr, 1860 František Šmíd a kamenických tovaryšů: 1854 Josef Aigl a 1854 Josef Švihel.¹⁴⁹ Dodávky ovšem mohly být, jak je výše uvedeno, i od mimopoličských kameníků.

Kamenné portály. Portál je definován jako architektonické či plastické orámování otvoru dveří nebo vrat. Hned v úvodu je třeba konstatovat, že poličské klasicistní portály byly velice strohé, ryze účelové (vhodnější by bylo označení ostění). V oblastech s dostatkem pískovce vznikaly v 19. století, zvláště v maloměstském a venkovském prostředí, portály bohatě kamenicky zdobené. V Poličce lze strohost portálů vysvětlit dvěma důvody: použitá tvrdá rula se vzpírá bohaté kamenické práci (opuka je zase málo odolná) a zároveň pro bohatý dekor na vratech byl nenápadný portál považován za přiměřený či vhodnější. Zdobený byl pouze portál krámu čp. 25 a vjezd čp. 57 (nedochován). Portál vjezdu (s odrazníky) se odlišoval od portálu vchodu a od vchodu do krámu (v portálu venkovní panty pro krámcové dveře otvírané ven na fasádu). Kromě kamenných portálů se výjimečně vyskytovala i ostění dřevěná, která u méně zámožných domků profilováním napodobovala kamenné portály - nátěr pak zakryl náhražkový materiál. Další úspornou metodou u méně zámožných domků v okružních ulicích bylo vyznačení portálu pouze v omítce, zpravidla jen zdůrazněním krycích desek postranic a případně klenáku.

Barevnost portálů. Zajímavá je otázka původní povrchové úpravy kamenných portálů. V odborných publikacích známá, širokou veřejností však s nedůvěrou přijímaná, je skutečnost, že kámen se neuplatňoval svojí strukturou a barvou, ale byl zásadně natírán (s výjimkou ušlechtilých mramorů). V gotickém, renesančním, barokním a částečně klasicistním období byl dostupný kámen (zpravidla pískovec) chápán jako konstrukční prostředek, který bylo nutno zušlechtit. Teprve historizující slohy a purismus 19. století zavelel „očistit na kámen, přiznat stáří“. Celé generace vnímají tedy památky v jiné, než původní podobě. Například i poličský mariánský obelisk byl původně natřen. Průzkum velkého množství poličských klasicistních portálů bezpečně doložil, že kámen byl natírán fermežovými barvami současně s vraty či dveřmi. V některých případech byla k nátěru kamene použita fasádní barva (například čp. 41); u zděných omítaných portálů se užívala fasádní barva. Pokud byl povrch kamene příliš hrubý, nelze vyloučit tenkou štukovou vrstvu pod nátěrem. Jak však dokládají dobové fotografie, hladké portály zůstávaly bez nanesení profilovaných štukových rámců.

Portál (ostění) vychází z principu svislé podpory a vodorovného břemene a můžeme jej členit na patníky, postranice, nadpraží a práh.¹⁵⁰

Patníky (odrazníky) u vrat sloužily k ochraně portálu i křídel vrat před poškozením vyčnívajícím nábojem (osou) kola vozu, neboť nedovolily kolu najíždět natěsno. Zásadně jsou z tvrdého kamene (ortoruly či granitu). Nejčastější jsou kuželovité (s různou mírou strmosti či baňatosti) či jehlancovité. Vlastní odrazník byl vytesán v jednom kusu s patkou portálu a tvořil tak základnu pro postranici a zároveň na něj navazovaly soklové desky – vznikl tak konstrukčně logický útvar. Portály dveří jsou pochopitelně bez odrazníků - někdy mají patku z tvrdé horniny, jindy postranice nasedá přímo na práh.

Postranice má tektonickou funkci a fakticky nese překlad (nikoliv zdivo, které je neseno odlehčovacím klenebním pasem). V Poličce na ni většinou přímo nasedá překlad, pouze v některých případech je vložena pilířová hlavice, či spíše profilovaná krycí deska.

Nadpraží (překlad) může být přímé (pochopitelně z jednoho kusu) – pak je portál pravoúhlý - v klasicismu oblíbený, dalo by se říci moderní - nebo může být překlad polokruhový (málo častý) či segmentový (ze dvou kusů). Portály s velmi plochým segmentem jsou nepochybně časově nejmladší – až z přelomu 19. a 20. století - a patří spíše novorenesančnímu období a uplatňují se i jako moderní prvek s ponecháním starších klasicistních vrat (tyto překlady bývaly někdy i z jednoho kusu). Postranice a překlad jsou v 39 dochovaných exemplářích z opuky (z toho

¹⁴⁹ Štefka XII, 1899, Zedníci, tesaři a kameníci, s. 1.

¹⁵⁰ Niklas-Šanda 1865, s. 135-136.

26 jich má odrazníky či patníky z ortonul) a v 29 exemplářích z ortonul. Počet portálů byl však větší, takže výčet nelze brát jako úplný.

Práh byl v naprosté většině z ortonul (36 ks a dále z granitů 8 ks; výjimečný je dřevěný práh vjezdu u domku čp. 212).

Na portál navazovala další kamenická výbava domu, především sokl obložený pískovcovými deskami (ojediněle ortonulovými). Předložené schody před vchody se v Poličce objevují zcela výjimečně (u radnice, kostela a fary). Dodnes se však dochoval soubor devíti rulových nárožníků, chránících rohy domů před povozy. Ve 30. letech 19. století byly na náměstí i v ulicích běžné kamenné lavičky před každým domem, na konci století již vymizely.

Soupis vyobrazení k X. kapitole:

- 220. Geologická mapa okolí Poličky s vyznačením zdrojových lokalit. Vondrovic 2006, s.4.
- 221. Varianty ortonul použitých na portálech. Vondrovic 2006, s. 12.
- 222. Ilustrace k instruktivnímu popisu osazování patníků. Niklas – Šanda, 1865, s. 135.
- 223. Odrazník („utopený“ v dlažbě) čp. 19. Muzeum Polička H fa 2631/17
- 224. Odrazník čp. 35. Muzeum Polička H fa 2631/27.
- 225. Odrazník čp. 108. Muzeum Polička H fa 2631/52.
- 226. Odrazník čp. 21. Obvyklá původní výška byla 55cm, průměr dolního okraje kuželu 44cm, horní plošina pro bočnici 25x28cm. Muzeum Polička H fa 2631/20.
- 227. Odrazník čp. 41. Muzeum Polička H fa 2631/30.
- 228. Odrazník čp. 34. Muzeum Polička H fa 2631/53.
- 229. Odrazník čp. 58. Muzeum Polička H fa 2631/38.
- 230. Odrazník čp. 176. Muzeum Polička H fa 2631/77.
- 231. Odrazník čp. 225. Muzeum Polička H fa 2631/103.
- 232. Odrazník čp. 15. Obvyklá původní výška byla 68cm, dolní základna 54x45cm, horní plošina pro bočnici 31x24cm. Muzeum Polička H fa 2631/13.
- 233. Odrazník čp. 213. Muzeum Polička H fa 2631/100.
- 234. Odrazník čp. 11. Muzeum Polička H fa 2631/12.
- 235. Detail portálu čp. 187. Celkový vzhled portálů je patrný v katalogu vrat (zde je představeno i jejich tvarové bohatství). Muzeum Polička H fa 2631/91.
- 236. Detail portálu čp. 11. Muzeum Polička H fa 2631/10.
- 237. Detail portálu čp. 21. Muzeum Polička H fa 2631/21.
- 238. Detail portálu čp. 19. Muzeum Polička H fa 2631/18.

XI. PAMÁTKOVÝ ZÁJEM

Je pochopitelné, že každý nastupující nový sloh, aby byl nový a moderní, se musí odlišovat od předchozího a zpravidla také starý sloh kritizuje a odmítá. Klasicismus odmítal přezdobenost a hravost rokoka a přinášel výtvarné i mravní ideály řecké antiky. Novogotika a romantismus odmítaly klasické cizí vzory¹⁵¹ a hleděly do národní středověké minulosti. Od poloviny 19. století klasicismus ustupuje novogotice a novorenesanci v centrech, od počátku poslední čtvrtiny století pak i na venkově. Nemoderní klasicistní fasády i vrata jsou nahrazovány módními. V Poličce tomu bylo poněkud jinak. Vyřezávaná klasicistní vrata byla honosná, bytelná a relativně nová, takže spořivý a konzervativní majitel zapudil mámivé myšlenky o novotě. V případě čp. 11 osadil sice v průčelí novorenesanční vrata, ale stará klasicistní zvětšil vloženými výplněmi a použil do vjezdu z boční ulice; díky tomu se dochovala dodnes, zatímco novorenesanční podlehla dalším změnám vkusu. Obdobně i vrata z čp. 20 byla přemístěna na předměstský dům čp. 400 Hpř., čímž se dochovala dodnes. Jinak tomu bylo u barokních i klasicistních vrat s lícem ze skládaných prken, která ve velkém ustupovala novorenesančním vratům a dveřím s prosvětlovacím oknem a zdobenou mříží.

První uměleckohistorické pojednání o klasicismu, po dlouhé době odmítání, je z roku 1908 od Karla Chytila a z roku 1922 od Zdeňka Wirtha a Antonína Matějčka. V edici Soupis památek uměleckých a historických, vydávané po jednotlivých okresech se občas objeví i empirová vrata, o to více však překvapí, že Wirthův soupis okresu poličského z roku 1906 nereprodukuje ani nezmiňuje jediná vyřezávaná vrata. Je to možná tím, že soupisy zahrnovaly památky do počátku 19. století a poličská vrata byla „mladá“ 30 až 60 let.

¹⁵¹

Haněl 1897, s. 24: „Byť i rokok nedospěl k takovému významu jako předtím barok, musíme mu přeci přikládati mnohem větší důležitost než tzv. slohu císařskému (empírovému). Umělecký zámečník vyčerpal se tehdy nadobro, jeho práce zápasila s naprostým úpadkem. Činěny sice hlavně v slohu císařském ještě jakés takés pokusy, dáti jemu nátěr klasicismu; vybrakován kde jaký meandr, feston, nepěkně provedené listy vavřínové a články architektonické; marná však byla veškerá námaha; a byť i v stavitelství a hlavně uměleckém truhlářství a kovolitectví sloh císařský se mohl vykáhati jakýmsi výsledky. ... Co se týče 1. pol. našeho století nutno přiznati, že jsme tu vlastně žádného slohu neměli, teprve v 2. polovici vzrůstají se práce slohové. Umělecké zámečnictví dosáhlo brzo úspěchů.“

Též Oehm 1901, s. 229.

Odlišná situace nastala na počátku 20. let 20. století. Významný pražský urbanista arch. Vladimír Zákrejs se spolupodílel na skvělém regulačním plánu nové čtvrti v Poličce. Svůj záměr publikoval v místním čtrnáctideníku Jitřenka a součástí byl i soupis památek ve starém městě (což nepřekvapí neboť Zákrejs byl členem Klubu za starou Prahu a památkovým otázkám se věnoval): „*Ojedinelé památky stavební ve městě, horním a dolním předměstí. ... Riegrova ulice. Domovní vrata s ostěním a zvonkem na domě č. 32 (V domě tom jsou první visuté schody v Poličce. Dům stavěl Václav Klimeš, klempíř). Domovní vrata na domě č. 33. Domovní vrata s ostěním na domě č. 34 /doporučuji čtenářům zajít na místo a podívat se na dnešní stav/. ... Památky v soupisu uvedené bud'těž ofotografovány a šetřeno jich při všech stavebních úpravách. Pro uvarování se nějakých sporů v budoucnosti doporučuji přehlédnutí soupisu státním památkovým úřadem a pravidelnou roční revisi*“.¹⁵²

V roce 1942 uspořádalo muzeum, pod záštitou Kroužku rodáků města Poličky v Praze, výstavu Polička v obraze a fotografii: „*Pro výstavu získáno bylo 63 obrazů originálů našeho města, mnoho fotografií, z nichž nejzajímavější byla kolekce fotografií starých poličských vrat pořízených panem Janem Kopřivou*“. Ještě též rok muzeum získalo do svých sbírek uvedenou kolekci 93 fotografií. Jednalo se výhradně o klasicistní vrata a soubor důsledně kopíruje Zákrejsův soupis. Díky Janu Kopřivovi se zachovala podoba řady později zaniklých exemplářů. Zvláštní - a zcela zapomenutou - kapitolu v historii města představuje Návrh úpravy hlavního náměstí města Poličky z roku 1945-1946. Autorem byl známý pražský funkcionalistický architekt Ladislav Machoň. Poličské náměstí po razantní klasicistní úpravě (po požáru roku 1845) zažilo na přelomu století nástup řady moderních novorenesančních fasád a ve 20.-40. letech 20. století nástup mnoha moderních funkcionalistických či puristických fasád. Machoňův návrh průčelí důsledně tyto novodobé překryvy odstraňoval a navracel (doložené či domyšlené) klasicistní fasády a to včetně vrat s motivem „klasicistních sluncí“. Tento historizující postup, jinde v Čechách nedoložený, mohl snad vycházet z dobových evropských tendencí při obnově válkou zcela zničených měst.

V roce 1955 provedli Dobroslav Líbal a Lubomír Reml stavebněhistorický průzkum, z něhož v roce 1961 vycházela kniha Polička – architektonický vývoj města a okolí. Zde byl (po Zákrejsovi) poprvé vyzdvížen význam vrat: „*Pozdější klasicismus se zevně uplatňuje nejvýrazněji množstvím dveří a vrat, vesměs z doby po požáru r. 1845, zčásti dosti náročného uměleckého řešení. ... Vcelku však, s výjimkou pozoruhodných dveří a vrat, nevykazuje přestavba historického jádra Poličky kolem poloviny 19. století pozoruhodnější architektonické projevy*“.¹⁵³

Následuje tragické období od konce 60. do počátku 80. let, kdy v rámci modernizace a přestaveb zanikla řada cenných fasád, vrat a dveří. V minulých letech se tyto novodobé fasády a dveře opět nahrazovaly, neboť byly (oprávněně) považovány za úpadkové. Zato u sousedních domů, kde stará vrata zůstala (a prošla nyní restaurováním) svítí jako perly. V Poličce je dokumentováno 85 vyřezávaných klasicistních vrat a dveří, do dnešní doby se jich dochovalo 35.

Jitřenkou v současném zájmu byla muzejní výstava „Poličská domovní vrata“ v roce 1992 (převážně z fotografií Jana Kopřivy, s celkovou návštěvností 4300 osob) – s tou souvisel i rozsáhlý průzkum. Z bohaté plejády muzejních aktivit lze jmenovat: v letech 1993-1996 průzkum barevnosti vrat a fasád, 1993-1994 návrh na zapsání vybraného souboru vrat mezi kulturní památky (pokud nebyla chráněna v rámci celého domu), 1993-1997 program na podporu restaurování vrat, 1994 průkopnická publikace Klasicistní domovní vrata v Poličce (s úplným fotografickým katalogem známých vrat), 1994 výstava „Klassizistische Haustore in Polička“ na českém velvyslanectví ve Vídni, 1998 publikace Dveře na Poličsku v 19. století, 1999 jeden díl cyklu Tvář země (Česká televize) a množství drobnějších výstav a článků. To vše podpořilo zájem majitelů, pracovníků památkové péče i milovníků památek o ochranu dochovaných dveří

¹⁵² Zákrejs 1922, s. 235-237, 248-249.

¹⁵³ Líbal-Reml 1961, s. 79, 81.

a vrat. V 90. letech bylo několik vrat sneseno z půdy, restaurováno a opět osazeno do průčelí. V roce 1999 se díky osvícenosti majitele domu čp. 69 podařilo provést a osadit repliku nedochovaných bohatě vyřezávaných vrat (lze spatřit v Šaffově ulici). V roce 2008 vydalo poličské muzeum publikaci: Polička – klasicistní vyřezávaná vrata a dveře.¹⁵⁴

Pokud se vrátíme k celostátní situaci, tak v 80. letech byla publikována řada článků, které bojovaly za zachování původních dveří (hlavně v Praze).¹⁵⁵ Literatura speciálně o klasicistních dveřích není zatím příliš početná – týká se Poličky¹⁵⁶, Železnice¹⁵⁷, Podbrdská¹⁵⁸ a Jičína¹⁵⁹. Publikací věnovaných výhradně dveřím je pomálu – připomenout lze výtvarně-reprezentativní publikaci „Pražský hrad – Dveře“¹⁶⁰. V roce 2003, proběhla v jihočeských Nových Hradech památkářská konference s názvem „Okna a dveře“.¹⁶¹ Roku 2005 probíhala obnova identifikace nemovitých kulturních památek v České republice – v Poličce byla věnována zvýšená pozornost i chráněným vratům a dveřím.¹⁶² Jednotlivá města vypracovávají v rámci doplňkových materiálů k územnímu plánu (i jako nezbytnou přílohu k žádostem o státní dotace) regulaci městské památkové zóny (nebo městské památkové rezervace) a program regenerace městské památkové zóny (nebo městské památkové rezervace)¹⁶³. Důležitý je připravovaný projekt Národního technického muzea v Praze: Centrum stavitelského dědictví – projekt záchrany paměti stavitelství¹⁶⁴. Významnou metodickou úlohu hraje Národní památkový ústav – ústřední pracoviště Praha.¹⁶⁵ Je třeba pokračovat v badatelské práci a propagovat historický a umělecký význam vrat a dveří a potřebu jejich ochrany.

V publikaci Klasicistní domovní vrata v Poličce, z roku 1994, uvádí Dobroslav Líbal: „*Dveře i vrata jsou jedním z nejdůležitějších článků každé architektury. Byly v nepřetržitém, intimním kontaktu s jejími obyvateli i návštěvníky. Skvělý zjev poličských dveří a vrat vyzařuje podnes hluboký a opravdový vztah městských obyvatel k umělecko-řemeslnému dílu. Bylo vždy řešeno individuálně – dveře i vrata vyznačovaly svébytnost každé budovy. Neexistuje zřejmě žádný podobný soubor z poloviny 19. století, který by byl alespoň částečně srovnatelný s poličskými příklady. Nikde se neopakuje taková různorodost forem i jemnost řemeslného podání. Na první pohled udivuje umělecká náročnost a tvarová rozmanitost*“.¹⁶⁶

¹⁵⁴ Junek, David: Polička – klasicistní vyřezávaná vrata a dveře. Tato publikace byla stručným výtahem (bez poznámkového aparátu) ze zde předkládané práce – proto není uvedena v soupisu použité literatury.

¹⁵⁵ Lencová 1982. Janková 1982. Benešová 1983. Noll 1995. Dušek 1998.

¹⁵⁶ Líbal a kol. 1994. Junek 1998 ad.

¹⁵⁷ Peštová 2001.

¹⁵⁸ Pešta 2004.

¹⁵⁹ Nyklová 2006.

¹⁶⁰ Pražský hrad 2002.

¹⁶¹ Svorník 2004.

¹⁶² Město Poličku revidoval pro Národní památkový ústav Pardubice David Junek.

¹⁶³ Program regenerace městské památkové zóny v Poličce byl vypracován v roce 2008 (za spolupráce muzea a i se zahrnutím významných ovšem památkově nechráněných vrat a dveří). Program regulace městské památkové zóny v Poličce je v současné době zpracováván (za konzultací s NPÚ Praha). Obecně lze konstatovat, že spolupráce s příslušným stavebním úřadem je nezbytná a přínosná pro ochranu dveří a vrat. Stejně tak jako osvěta směrem k majitelům domů a k veřejnosti.

¹⁶⁴ Ebel 2007, s. 11.

¹⁶⁵ Schubert 2004 (metodika oprav). Operativní průzkum 2005 (metodika terénního průzkumu). Viz též:

www.npu.cz

¹⁶⁶ Líbal a kol. 1994, s. 8.

Soupis vyobrazení k XI. kapitole:

- 239. Jitřenka /čtrnáctideník/, Polička, 1. září 1922, Vladimír Zákrejs: Soupis památek.
- 240. Podobenka fotografa Jana Kopřivy (1944). Díky souboru jeho snímků z roku 1942 se dochovala podoba řady později zaniklých vrat.
- 241. Vrata čp. 32 – před a po výměně v 70. letech. Dokumentace z muzejní výstavy v roce 1992.
- 242. Dveře čp. 72 – před a po výměně v 70. letech.
- 243. Neuvěřitelná proměna – čp. 224.
- 244. Dveře čp. 36-37 Dpř. - původní stav, výměna před r. 1989, nová výměna po r. 1989. Doklad degradace vkusu a řemesla a ochuzení uliční fronty o hodnotný umělecko-řemeslný detail.
- 245. Pozvánka na muzejní výstavu „Poličská domovní vrata“ z roku 1992.
- 246. Muzejní publikace (1994) „Klasicistní domovní vrata v Poličce“.
- 247. Pozvánka na výstavu „Klassizistische Haustore in Polička“ ve velvyslanectví ČR ve Vídni v roce 1994.
- 248. Muzejní publikace (1998) „Dveře a vrata na Poličsku v 19. století“.
- 249. Televizní cyklus „Tvář země“ díl „Drobnosti“ - Jitřenka, březen 1999.
- 250. Muzejní publikace (2008) „Polička – klasicistní vyřezávaná vrata a dveře“.

XII. KATALOG

Klasicistní vyřezávaná vrata a dveře v Poličce.

První soupis klasicistních vrat a dveří v Poličce (ale bez vyobrazení) vypracoval arch. Vladimír Zákrejs v roce 1922 a publikoval jej ve čtrnáctideníku Jitřenka (viz. kapitola Památková péče).

V roce 1994 vydalo muzeum Polička publikaci Klasicistní domovní vrata v Poličce (viz. kapitola Památková péče), kde byly formou fotografického katalogu představeny všechny známé vyřezávané exempláře klasicistních vrat a dveří.

Dále uvedený katalog je rozšířen o nově dokumentovaná vrata (díky starým fotografiím) – žádný nový fyzicky existující exemplář se již nepodařilo v terénu dohledat. Obrazová příloha představuje všechny (nyní) známé vyřezávané klasicistní exempláře.

Řazení. Vrata jsou řazena dle čísel popisných – nejprve Město, potom Horní předměstí a nakonec Dolní předměstí (používám obvyklé zkratky Hpř., Dpř., a město bez označení).

Dochování. U zaniklých exemplářů je poznámka – NEDOCHOVÁNY.

Přemístění. Pokud došlo k přemístění na nové místo nebo do muzea, je to uvedeno.

Vysazení. Poznámka „dlouhodobě vysazeny“ značí, že se nenacházejí na původním místě, ale fyzicky existují na půdě nebo ve skladu.

Památková ochrana. Pokud se u objektu objeví číslo (např. 11112/6-5902) jde o

rejstříkové číslo památkově chráněných objektů (buď jde o celý dům, nebo výslovně o vrata). Soupisy těchto objektů lze vyhledat na www.monumnet.cz - seznam nemovitých památek.

Poloha. Součástí katalogu je orientační mapka s vyznačením polohy jednotlivých domů.

Soupis vyobrazení ke XII. Kapitole:

251. Plán města (detail města uvnitř hradeb) s vyznačenými vyřezávanými klasicistními vraty a dveřmi (čp. červeně = dochované, čp. černě = nedochované) a skládanými-pobíjenými klasicistními vraty (červená tečka = dochované u čp. 174, 188, 212, 226, 154 Hpř., 147 Dpř.). V současné době jsou vysazena vrata a dveře z čp. 33, 34, 115, 10 Dpř., 101 Dpř. a v muzeu uložena z čp. 101, 20 Hpř., 24 Hpř., 135 Hpř., 122 Dpř. Vrata dnes osazená na čp. 20 pocházejí z čp. 184, vrata dnes osazená na čp. 400 Hpř. pocházejí z čp. 20 a vrata dnes osazená vedle čp. 228 pocházejí z čp. 9. Barevná linie dělí město, Horní a Dolní předměstí.

252. Plán města – Horní a Dolní předměstí.

KATALOG VRAT A DVEŘÍ: (všechny kresby S.Zindulková, foto Muzeum Polička)

- 253. Vrata čp. 3 Masarykova ulice. 11112/6-5902
- 254. Vrata čp. 6 Masarykova ulice - NEDOCHOVÁNA
- 255. Vrata čp. 7 Masarykova ulice - NEDOCHOVÁNA
- 256. Vrata čp. 9 Masarykova ulice - přemístěna na vjezd čp. 112 do muzejního dvora z Pálené ulice. 44914/6-3258
- 257. Vrata čp. 11 Masarykova ulice - na počátku 20.stol. přemístěna na boční vjezd téhož domu z Komenského ulice a rozšířena o vložené výplně. 12847/6-5768
- 258. Vrata čp. 20 Palackého náměstí - v r. 1926 přemístěna do čp. 400 Hpř. Družstevní ulice. V r. 1993 byla v čp. 20 osazena vrata (se lvy) z muzejní pudy – původně z čp. 184. 31807/6-3262
- 259. Vrata čp. 21 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA, v 60. letech osazena volná replika
- 260. Vrata čp. 22 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA
- 261. Vrata čp. 32 Riegrova ulice - NEDOCHOVÁNA (pouze část výplní) - tragická ztráta pro město
- 262. Vrata čp. 33 Riegrova ulice - dlouhodobě vysazena a uskladněna. 12848/6-5769

263. Vrata čp. 34 Riegrova ulice - dlouhodobě vysazena a uskladněna
264. Vrata čp. 41 Riegrova ulice - unikátně dochované klasicistní průčelí. 30111/6-3267
265. Vrata čp. 42 Riegrova ulice - NEDOCHOVÁNA
266. Vrata čp. 46 Riegrova ulice. 12849/6-5770
267. Vrata čp. 47 Riegrova ulice - druhotně osazena ve dvoře
268. Vrata čp. 49 Riegrova ulice - NEDOCHOVÁNA
269. Vrata čp. 53 ulice U Masných krámů
270. Vrata čp. 55 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA
271. Vrata čp. 57 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA
272. Vrata čp. 62 Palackého náměstí. 12850/6-5771
273. Vrata čp. 69 Šaffova ulice - kvalitní replika z roku 1999
274. Vrata čp. 70 Šaffova ulice. 12851/6-5772
275. Dveře čp. 72 Otakarova ulice - NEDOCHOVÁNY
276. Vrata čp. 73 Otakarova ulice - NEDOCHOVÁNA
277. Vrata čp. 80 Kostelní ulice - NEDOCHOVÁNA
278. Dveře čp. 82 Kostelní ulice – v r. 2006 repasovány na čp. 112 Tylova ul. 12852/6-5753
279. Dveře čp. 88 Otakarova ulice
280. Vrata čp. 91 Šaffova ulice. 25521/6-3277
281. Dveře čp. 98 Václavská ulice - NEDOCHOVÁNY
282. Dveře čp. 101 Václavská ulice – uloženy v muzeu. 12857/6-5774
283. Dveře čp. 102 Václavská ulice - NEDOCHOVÁNY
284. Dveře čp. 112 Šaffova ulice (původně škola, nyní muzeum). 16387/6-4601
285. Vrata čp. 115 Tylova ulice - dlouhodobě vysazena
286. Vrata čp. 120 Pálená ulice
287. Vrata čp. 128 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNA
288. Dveře čp. 131 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNY
289. Dveře čp. 132 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNY
290. Dveře čp. 137 ulice Fortna - NEDOCHOVÁNY
291. Dveře čp. 142 ulice Fortna - NEDOCHOVÁNY
292. Vrata čp. 149 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNA (pouze výplně v muzeu)
293. Vrata čp. 151 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNA
294. Dveře čp. 153 Tylova ulice. 45504/6-3285
295. Vrata čp. 154 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA
296. Vrata čp. 155 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA (obdobná u čp. 158, ale nekvalitní fotografie nedovoluje rozlišit detaily výzdoby)
297. Dveře čp. 164 Pálená ulice - NEDOCHOVÁNY
298. Vrata čp. 168 Tyršova ulice - NEDOCHOVÁNA
299. Vrata čp. 171 Tyršova ulice
300. Vrata čp. 172 Tyršova ulice - NEDOCHOVÁNA
301. Vrata čp. 181 Palackého náměstí. 19328/6-3293
302. Vrata čp. 184 Palackého náměstí - přemístěna do čp. 20
303. Vrata čp. 187 Palackého náměstí. 35992/6-3392
304. Vrata čp. 188 Palackého náměstí - NEDOCHOVÁNA (dochována druhá, skládaná, vrata do Masarykovy ulice)
305. Vrata čp. 190 Masarykova ulice - NEDOCHOVÁNA
306. Vrata čp. 192 Masarykova ulice - NEDOCHOVÁNA
307. Dveře čp. 193 Nová ulice - NEDOCHOVÁNY
308. Dveře čp. 201 Růžová ulice - NEDOCHOVÁNY
309. Vrata čp. 203 Nová ulice - NEDOCHOVÁNA

310. Vrata čp. 214 Nová ulice - NEDOCHOVÁNA
311. Vrata čp. 215 Nová ulice - NEDOCHOVÁNA
312. Vrata čp. 221 Nová ulice - NEDOCHOVÁNA
313. Vrata čp. 224 Nová ulice - NEDOCHOVÁNA
314. Dveře čp. 228 Pálená ulice. 12853/6-5775
315. Dveře čp. 231 Šaffova ulice - NEDOCHOVÁNY
316. Dveře čp. 234 Komenského ulice - NEDOCHOVÁNY
317. Vrata bez čp. (jedno křídlo druhotně do sklepa čp. 33) - NEDOCHOVÁNA
318. Vrata bez čp. (druhotně na stodole na Horním předměstí) - NEDOCHOVÁNA

319. Dveře čp. 10 Horní předměstí, Ulice Na Bídě (možná druhotně) -
NEDOCHOVÁNY
320. Dveře čp. 20 Hpř. Masarykova ulice - ve sbírkách muzea Polička
321. Vrata čp. 22 Hpř. Masarykova ulice. 12858/6-5748
322. Dveře čp. 24 Hpř. Husova ulice - dlouhodobě vysazeny. 12859/6-5749
323. Dveře čp. 78 Hpř. Husova ulice - NEDOCHOVÁNY
324. Dveře čp. 135 Hpř. Družstevní ulice - ve sbírkách muzea Polička. 12860/6-5754
325. Vrata čp. 165 Hpř. Hegerova ulice - NEDOCHOVÁNA
326. Dveře čp. 254 Hpř. Eimova ulice - NEDOCHOVÁNY
327. Vrata čp. 281Hpř. Družstevní ulice - NEDOCHOVÁNA
- ODKAZ: Vrata čp. 400 Hpř. Družstevní ulice - původně z čp. 20. 12861/6-5762

328. Vrata čp. 4 Dolní předměstí, Riegrova ulice - NEDOCHOVÁNA
329. Dveře čp. 5 Dpř. Riegrova ulice. 12854/6-5767
330. Dveře čp. 10 Dpř. Vrchlického ulice - dlouhodobě vysazena
331. Vrata čp. 18 Dpř. Vrchlického ulice - NEDOCHOVÁNA
332. Dveře čp. 20 Dpř. Vrchlického ulice - NEDOCHOVÁNY
333. Dveře čp. 22 Dpř. Vrchlického ulice - NEDOCHOVÁNY
334. Dveře čp. 36 Dpř. Šaffova ulice - NEDOCHOVÁNY
335. Dveře čp. 99 Dpř. Heydukova ulice. 12856/6-5773
336. Dveře čp. 101 Dpř. Heydukova ulice - dlouhodobě vysazeny
337. Dveře čp. 122 Dpř. Heydukova ulice (v průčelí) - ve sbírkách muzea Polička
338. Dveře čp. 122 Dpř. Heydukova ulice (do síně) - NEDOCHOVÁNY
339. Vrata čp. 122 Dpř. Heydukova ulice (do dvora) - ve dvoře muzea Polička
340. Vrata čp. 122 Dpř. Heydukova ulice (do podstáje) - NEDOCHOVÁNA
341. Vrata čp. 124 Dpř. Šaffova ulice - NEDOCHOVÁNA
342. Vrata čp. 128 Dpř. Vrchlického ulice. 14562/6-3284

Použitá literatura:

Seznam zkratk označujících uložení studovaného exempláře:

NK – Národní knihovna ČR, Praha www.nkp.cz

NM – Knihovna Národního muzea, Praha www.nm.cz

STK - Státní technická knihovna, Klementinum, Praha www.stk.cz

ÚDU – Ústav dějin umění – knihovna, Husova 4, Praha www.udu.cas.cz

UPM – Uměleckoprůmyslové museum v Praze www.knihovna.upm.cz

VŠUP – Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze – knihovna www.vsup.cz

bez označení – Městské muzeum a galerie Polička – knihovna www.muzeum.policzka.net

Adámek, Karel: Řeč o zrušení roboty na valné hromadě okr. hospodářského spolku poličského; Z věku roboty /přívazek/, Polička 1888

Adámek, Karel Václav – Nováková, Teréza – Novák, Theodor – Wirth, Zdeněk: Čechy, XIII. Východní Čechy, Praha 1905, s. 123-182

Alberti, Leon Battista: L'architettura, Venetia 1550 **NK** 17 A 20

Alberti, Leon Battista: Deset knih o architektuře, Praha 1956 **NK**

Ambrožová, Olga: Jak dům U Hybernů dvakrát o svoji barevnost přišel, in: Zprávy památkové péče 6/2006, s. 466

Amerling, Karel: Obrazy k názornému vyučování, díl 3., Dílny řemeslnické, Praha, bez data /patrně poč. 80. let 19. stol./,

samostatně vydávány litografické tabule, 1. vyd. 1857 **Muzeum** Komenského v Přerově

Antoš, Jaroslav: Chemická technologie dřeva – zpracování dřeva i konečná úprava technická

- výrobků uměleckého průmyslu dřevařského pro truhláře, soustružníky, řezbáře, natěrače, jakož i ku potřebě na průmyslových školách, Chrudim 1896 **Muzeum** Chrudim C 9
- Barták**, Kamil: Dveře. Opravy, výměny, výběr, Profi a hobby 100, Grada, Praha 2004
- Bayerová** – viz Šimůnková 1999
- Beauvallet**, P.N.: Fragmens d'Architecture, Sculpture et Peinture dans le style Antique, Paris, An XII. /1804/ **Muzeum** Chrudim E 18
- Becker**, Udo: Slovník symbolů, Praha 2002
- Benešová**, Marie: Dveře našich domovů, in: Domov 4/1983, s. 45-48 **UPM** IaB 3682/1983
- Biedermann**, Hans: Lexikón symbolov, Bratislava 1992 **VŠUP** I 8 239839
- Biedermann**, Hans: Lexikon symbolů, Praha 2008
- Biedermeier** (kolektiv), Praha 2004 **VŠUP** IV 8 28268
- Biedermeier** – viz Vondráček 2008
- Black**, Jeremy – **Green**, Anthony: Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie. Ilustrovaný slovník, Praha 1999 **UPM** D 16601
- Bláha**, Jiří – viz Operativní průzkum, 2005
- Blažek**, František: O povznesení domácího průmyslu, Hospodářský spolek, Polička 1891
- Blažek**, František: Pamětní kniha 2, asi 1911-1919, rukopis; *události 1813-1845 s.906-911 /červené stránkování/, 1846-1857 s. 939-635, 1862-1864 s.1007-1013, 1867-1871 s.1043-1053, 1883 s.1057, 1884 s.1079* **Muzeum** Polička
- Blažek**, František: K upomínce na rok 1845 v Poličce, Jitřenka 1913, s. 195-197
- Blažíček**, Oldřich J.: Slovník památkové péče, Praha 1962
- Blažíček**, Oldřich J. - **Kropáček**, Jiří: Slovník pojmů z dějin umění, Praha 1991
- Bloch**, Jiří: Vývoj povrchových úprav domu čp. 32 v Českém Krumlově, in: Průzkumy památek II/1999, s. 114-120
- Bloch**, Jiří: Muzeum stavebních dějin a řemesel v Českém Krumlově, Č. Krumlov 2006
- Borovský**, F.A.: Katalog sbírky předloh, Umělecko-průmyslové museum, Praha 1897 /srovnej s archivními materiály – Sbírkou předloh UPM Praha/ **UPM**
- Borský**, Pavel: Kostel sv. Jakuba v Poličce – stavebně historický průzkum I., II., Brno, 2004, strojopis **Muzeum** Polička
- Borský**, Pavel – **Junek**, David – **Muchová**, Martina: Polička – kostel sv. Jakuba, Polička 2005
- Boschio**, Jacobo, e societate Jesu /viz též Bosch, Boschius/: Symbolographia sine de arte symbolica, Augustae Vindelicorum /Augšpurk/, 1702 **NK** 10 A 8
- Brožová**, Jarmila: Umělecké řemeslo klasicismu a empiru, in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Praha 2001, s.150-170 /Čechy/, 243-251 /Morava/; Umělecké řemeslo biedermeieru a druhého rokoka, tamtéž s.379-404 /Čechy/, sv. 2. s.42-48 /Morava/; Umělecké řemeslo historismu, tamtéž s. 205-231 /Čechy/, s. 291-300 /Morava/
- Cooper**, J.L.: Lexikon alter Symbole, Leipzig 1986, /anglicky Londýn 1978/ **NK** T 132934
- Cooperová**, J.L.: Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů, Praha 1999 **UPM** PŘ IV-32
- Cupal**, Jan Alois: Poličsko, Polička 1908
- Čapka**, František: Dějiny zemí Koruny české v datech, Praha 1999
- Černý**, Miloš: Psychologický význam ornamentu, in. Umění a řemesla 3/1973, s. 8-10
- Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1,2**, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, Academia, Praha 2001 – viz Brožová, Horyna, Petrasová, Prahel, Vybíral, Zatloukal
- Dirlam**, Martin: Stavební truhlářství, Praha 1901 **NK** 54 D 1865
- Dny evropského dědictví**, European Heritage Days EHD, v České republice 11.a12.září 1999, Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, Praha 1999, s. 90: Polička. Soubor domovních vrat
- Durando**, Furio: Řecko úsvit západní civilizace, Praha, 1997 **VŠUP** IV 2 25791
- Dušek**, Zdeněk: Stavební litina, in: Česká umělecká litina. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 62, Praha 1974, s. 107-120
- Dušek**, Zdeněk: Kličky a kování z první poloviny 19. století, in: Rozpravy Národního technického

- muzea v Praze 77, Z dějin hutnictví 7, Praha 1980, s. 291-325
- Dušek**, Zdeněk: Mizející dveřní kování, in: Zprávy klubu Za starou Prahu 2/1998, s. 19-22 **UPM IaD** 10423/1998
- Ebel**, Martin: Terminologie okenních a dveřních kování ve střední Evropě 18. a 19. století, in: Sborník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 217-238
- Ebel**, Martin: Centrum stavitelského dědictví – projekt zachrany paměti stavitelství, in: Reburber – Zpravodaj Národního technického muzea 0/2007, s. 11
- Ebelová**, Ivana: Truhláři v královském věnném městě Poličce (Řemesla a živnosti v Čechách), in: Český lid, 1/2003, s. 79-95
- Ebelová**, Ivana: Renwersův vzorník okenních a dveřních kování z roku 1794, in: Sborník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 211-216
- Eiselt**, Johann Nepomuk: Policzka, königl. böhm. Leibgedingstadt, inhistorisch-medicinisch-topographischer Beziehung, Prag 1833
- Eiselt**, Johann Nepomuk: Die Königl. Böhmische Leibgedingstadt Polička vor, während und nach dem Brande am 10. Juli 1845, Prag 1845 /srovnej s následujícím/
- Eiselt**, Jan Nepomuk: Královské české věnné město Polička – před, během a po požáru 10. července 1845, do tisku připravil Stanislav Konečný, Polička 1995; 2. vydání Litomyšl 2004
- Fikejz**, Radoslav – **Velešík**, Vladimír: Kronika města Svitav, Svitavy 2006
- Findejs**, Florian: Pamětní knížka založená r. 1846 /zahrnuje období 1836-1878, přípisky do 1885/, rukopis **Muzeum** Polička
- Frolec**, Ivo: Kovářství. Řemesla-tradice-technika, Praha 2003
- Frolec**, Václav - **Vařeka**, Josef: Lidová architektura. Encyklopedie, Praha 1983
- Frolec** V. – viz Vařeka 2007
- Graphis** – international journal of graphic art and applied art, The Sun – Die Sonne – Le soleil, Zurich, No March/1962 **UPM IaC** 7056
- Grolich**, Vratislav: Blanenská umělecká litina, Brno 1991
- Hájek**, Antonín: Polička královské věnné město, zapsal roku 1838, rukopis **Muzeum** Polička
- Hájek**, Antonín: Královské věnné město Polička do roku 1838, Polička 1890
- Hall**, James: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha 1991
- Hamsíková**, Radana – **Juneck**, David: Průzkum barevných vrstev klasicistních vrat v Poličce. Restaurátorská zpráva, 1994, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 52
- Hamsíková**, Radana: Průzkum barevnosti fasády domu čp. 41 Polička. Restaurátorská zpráva, 1994, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 53
- Hamsíková**, Radana – **Juneck**, David: Průzkum barevnosti fasád v Poličce. Restaurátorská zpráva, 1996, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 65/1
- Hamsíková**, Radana – **Juneck**, David: Průzkum barevnosti fasád zemědělských usedlostí čp. 3, 4, 5, 8, 25 v Širokém Dolu a čp. 3 ve Strážce. Restaurátorská zpráva, 1996, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 65/2
- Hamsíková**, Radana: Průzkum barevnosti Barevná dveřní výplň Široký Důl čp. 4. Restaurátorská zpráva, 1997, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 74.
- Hamsíková**, Radana: Průzkum barevnosti historických omítek čp. 112. Restaurátorská zpráva, 2002, strojopis **Muzeum** Polička – Rest. zpráva č. 82.
- Haněl**, Ladislav: Práce uměleckého zámečnicka a kováře od století 11. až do naší doby, Hradec Králové 1897 **NK** 54D 1763
- Hanzal**, Josef: Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury, Praha 1987
- Henkel**, Artur – **Schöne**, Albert: Emblemata. Handbuch zur sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts, Stuttgart 1967 **UDU** C 5140
- Herout**, Jaroslav: Staletí kolem nás, Praha 1963, Praha 2002
- Herout**, Jaroslav: Slabikář návštěvníků památek, Praha 1980 (2. vyd.), bez data a místa (3. vyd.)
- Herout**, Jaroslav: K problematice barevnosti fasád; in: Rekonstrukce památek 1/1995, s. 5-18, /kapitola o klasicismu nenapsána/

- Hlubuček**, Karel: Ledenické a Lišovské truhlářství /jižní Čechy/, Národní technické museum v Praze, Studijní a dokumentační oddělení, rozmnoženina 1956
- Holub**, Miroslav: K fyzice a metafyzice kliky, in: Umění a řemesla č. 2/1978, s. 52-55
- Holz**, F.W.: Architektonische Details der gebräuchlichsten Bau-Stylen: für Baumaister, Lehrer, Tischler u.A. Zweites Heft, G.Reimer Berlin 1842 **STK B** 1570
- Hölzel**, Thomas: Neueste Schlosserbuch ..., Prag 1827, 1835, 1855 **Národní technické muzeum Praha**
- Horáček**, František: Paměti, 1884, rukopis **Muzeum Polička**
- Horyna**, Mojmír: Architektura romantického historismu (Čechy 1840-1860), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Praha 2001, s. 261-277
- Horyna**, Mojmír: Architektura přísného a pozdního historismu (Čechy 1860-1890), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/2, Praha 2001, s.133-203
- Hošek**, Jiří – **Muk**, Jan: Omítky historických staveb, Praha 1990, s. 43-44
- Huyghe**, René: L'Arte et l'Homme 1-3, Larousse, Paris, 1961 **VŠUP IVB4** 15260/1-3
- Huyghe**, René: Umění a lidstvo Larousse 1-3, Praha 1969
- Chytil**, Karel: Doba klasicismu a empíru v Praze, Dílo VI, Praha 1908, s. 33-60 **VŠUP VII F** 14077 přívazek
- Janák**, Jan – **Hledíková**, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989
- Janková**, Yvonne: Dveře – dědictví nevážené a promarněné, in: Umění a řemesla 2/1982, s. 45-48
- Jitřenka**, Polička, čtrnáctideník 1882-1943, 1948-1949; měsíčník 1991-dosud
- Jöndl** /Joendl/, Johann Philipp: Die Landwirtschaftliche Baukunst, Prag, 1826-1828
- Jöndl**, Johann Philipp: Poučení o stavitelství pozemním vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a vesnicích /přeložil J.N. Štěpánek/, Praha 1840 **STK B** 628
- Jöndl**, J.P.: Unterricht in der Land-Baukunst..., Prag 1840 **STK B** 628 /pod stejnou signaturou jako česká verze/
- Jöndl** – viz Niklas – Šanda 1865
- Juneck**, David: Lvi opět na poličském náměstí, Jitřenka listopad 1993, s. 114-115
- Juneck**, David: Poličská domovní vrata – fenomén i memento. I. Barokní a klasicistní skládaná vrata, II. Klasicistní vyřezávaná vrata, III. Novorenesance a novobarok, moderna a rondokubismus, IV. Osudy klasicistních vrat a jejich památková ochrana, Jitřenka leden-duben 1994, s. 7, 17-18, 30-32, 41-42
- Juneck** – viz Líbal 1994
- Juneck** – viz Hamsíková 1994
- Juneck**, David: Vyřezávané dveře z Poličska – na venkovských objektech 19. století, Jitřenka květen-červenec 1995, s. 54-55, 66-67, 69, 81-82
- Juneck**, David: Estetické názory argumentem v politickém boji. Příspěvek ke kulturním dějinám Poličky /zastřešení věže radnice r. 1845/, Jitřenka listopad 1995, s. 120
- Juneck**, David: Proměny města. 40. výročí stavebně historického průzkumu – záměry a realizace, Jitřenka leden 1996, s.10-11
- Juneck**, David: Průzkum a evidence dveří a vrat venkovských usedlostí na Poličsku, Jitřenka duben 1996, s.41; únor 1997, s. 19
- Juneck** – viz Hamsíková 1996
- Juneck**, David: Podávaly si je generace, in: Země Koruny české, r. IV., 1/1997, Orbis Praha, s. 13-15 /též německá, anglická a francouzská mutace/
- Juneck**, David: Dveře a vrata na Poličsku v 19. století, Polička, 1998
- Juneck**, David: Dům čp. 41 – skvělý zjev měšťanské architektury, Jitřenka listopad 1999, s.79
- Juneck**, David: Zděná lidová architektura na Českomoravské vrchovině – možnosti a limity dokumentace a mezioborové spolupráce, in: Památková péče na Moravě, sv.7 – Lidové stavitelství, Národní památkový ústav v Brně, 2003, s. 15-26

- Junek**, David: Dveře a vrata na Poličsku v 19. století – průzkum barevnosti, průzkum konstrukčních řešení, in: Svorník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 245-252.
- Junek**, David: Polička – barokní a gotická radnice, Polička 2004
- Junek**, David – **Borský**, Pavel: Kostel sv. Jakuba v Poličce, 2005, strojopis **Muzeum** Polička /viz též Borský/
- Junek** – viz Vondrovic 2006
- Junek**, David – **Junková**, Blažena: Bibliografie města Poličky a Poličska – dodatky, Polička 2007
- Junek** – viz Kyncl 2008
- Junková**, Blažena: Bibliografie města Poličky (ve fondech knihovny Městského muzea a galerie Polička), Polička 2001
- Junková**, Blažena – **Junek**, David: Bibliografie Poličska (ve fondech knihovny Městského muzea a galerie Polička), Polička 2004
- Jungmann**, Josef: Historie literatury české, Praha 1849, VI., g) Řemeslnictví-technologie
- Katalog** hospodářské a průmyslové výstavy v Poličce, Polička 1885
- Kibic**, Karel: Radnice, Praha 1971
- Kibic**, Karel: Historické radnice, Praha 1988
- Kohout**, Jaroslav – **Tobek**, Antonín – doplnil Müller, Pavel: Tesařství. Tradice z pohledu dneška, edice Stavitel, Praha 1996, dotisk 2004; reprint 7. vydání z r. 1942, Kohout-Tobek: 2. díl Konstruktivního stavitelství (1. vydání okolo r. 1900)
- Komenský**, Jan Amos: Orbis pictus – Svět v obrazech, Hradec Králové 1833
- Konečný**, Lubomír: Umění v českých zemích v letech 1490-1626 a antika, in: Antická tradice v českém umění, Národní galerie Praha 1982, s. 85-91
- Konečný**, Stanislav: O zakládací listině města Poličky, Polička 1995, s. 33-37 /právovárečné domy/
- Konečný**, Stanislav: Poličské ulice a vývoj jejich názvů, Polička, 1998; 2. vydání Litomyšl 2004
- Konečný**, Stanislav: Jazykové bouře v Poličce v roce 1899, Polička, 1999
- Konečný**, Stanislav – **Růžička**, Jindřich: Věnné město českých královen Polička, Praha 2001
- Konečný**, Stanislav: Lid bible v Poličce – vznik, vývoj a zánik židovské obce, Litomyšl 2002
- Konečný**, Stanislav: Poličsko, Tišnov 2005
- Kopecká**, Ivana – **Nejedlý**, Vratislav: Průzkum historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči, Praha 2005 /Průzkum povrchových úprav omítek s. 54/
- Kouřil**, Jan – **Buben**, František: Truhlářství. Tradice z pohledu dneška, edice Stavitel, Praha 2003, dotisk 2004; kompilace z: Buben-Kouřil: Konstrukce nábytku, 2. vyd. 1947; Kouřil: Konstrukce stavebního truhlářství, 3. vyd. 1944
- Kovář**, Jaromír: Plzeňské portály, Plzeň 1958 **VŠUP B 8 14704**
- Krejčí**, Josef Jan: Řeč při slavném posvěcení chrámu Páně sv. Jakuba většího v král. věn. městě Poličce, Litomyšl 1865
- Kreps**, Miloš: Železářství na Žďársku, Brno 1970
- Kubert**, Ferdinand A.: Praktické zápisky pro řemeslníka a živnostníka, 1873 **NK 54 J 219**
- Kubeš**, Jan: Truhlářství stavební i nábytkové, Plzeň 1892 **NK 54 A 724**
- Kučerová**, Irena: Nátěry oken – historie a současnost, in: Sborník příspěvků k 5. ročníku konference Obnova památek 2005, na téma Okna a dveře, Axis, Praha 2005, nestránkováno /chemicko-technologický popis/
- Kukla**, Otakar: Nová publikace o dveřích z Poličska, Jitřenka březen 1999, s. 16-17
- Kuthan**, Jiří, ve spolupráci s Ivanem Muchkou: Aristokratická sídla období klasicismu, Praha 1999
- Kyncl**, Josef (součinnost Junek, David): Zpráva o dendrochronologickém rozboru vybraných historických vrat města Poličky, Brno 2008, strojopis **Muzeum** Polička - Rest. Zprávy 2008
- Kyncl**, Josef (součinnost Junek, David): Zpráva o dendrochronologickém rozboru vybraných

historických vrat města Poličky II., Brno 2008, strojopis **Muzeum** Polička - Rest. Zprávy 2008

Kyncl, Josef: Dendrochronologický rozbor skříňě retáblu Světelského oltáře, in: Vácha Z.-Fabiánová B.(ed.): Světelský oltář – Zwettler Altar, Brno-Mikulov 2008, s. 49-54

Lencová, Jaroslava: Dveře – umělecké vizitky pražských domů, Staletá Praha, sv. 12, 1982, s. 161-170 **UPM** C 11394/12

Lesniaková, Petra: Polička, vrata domu čp. 41, vzorky povrchových úprav zadní strany vrat, stratigrafická analýza, Protokol, Národní památkový ústav – ústřední pracoviště Praha, technologická laboratoř, 2008, strojopis **Muzeum** Polička – Restaurátorské zprávy 2008

Líbal, Dobroslov: Polička – historické jádro. Průvodní zpráva k analytickému stavebně historickému průzkumu. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1955, strojopis **Muzeum** Polička

Líbal, Dobroslov - **Reml**, Lubomír: Polička. Historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí, Praha 1961 /s.79 a 81 klasicistní dveře a vrata/

Líbal, Dobroslov: Poličská domovní vrata, Jitřenka únor 1992, s.21

Líbal, Dobroslov – **Junek**, David – Kopřiva, Jan – Holomý, Zdeněk – Hájek, Jiří: Klasicistní domovní vrata v Poličce, Polička 1994

Líbal, Dobroslov – **Junek**, David – Kopřiva, Jan – Holomý, Zdeněk – Hájek, Jiří: Klassizistische Haustore in Polička / The classicistic House Gates of Polička, Polička 1994

Líbal, Dobroslov a Patrik: Architektonické proměny Prahy v jedenácti stoletích, Praha 2000, s.207-218 Pražská architektura 1780-1860

Lipenský, Josef: Nátěry domovních vrat, 1993, 6 s., strojopis **Muzeum** Polička

Macek, Petr: Několik poznámek k barevnému řešení klasicistních vrat v Poličce, 1996, 7 s., strojopis **Muzeum** Polička

Macek, Petr: Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, Státní ústav památkové péče, Praha 2001

Macek, Petr – viz Operativní průzkum, 2005

Martin, Henry: Le style empire, Paris, b.d. /poč. 20. stol./, **UPM**

Mattioli, Pietro Andrea: Herbář aneb bylinář, Praha 1596 **Muzeum** Polička

Město v české kultuře 19. století. Studie a materiály Národní galerie, Praha 1983

Mohr – viz Rasl 1984

Muchka, Ivan: Ornament v 16. století – význam a funkce, in. Umění a řemesla 3/1973, s. 14-19

Muchka, Ivan: Architektura, čili krasostavitelství. Kontinuita palladianismu a vitruvianismu u nás v první polovině 19. století, in: Proudý české umělecké tvorby 19. století – Sen a ideál, Praha 1990, s. 108-115 **UDU** B 15.974a

Muchka – viz Kuthan 1999

Neufforge, Jean Francois de: Recueil Elémentaire D'Architecture, Paris, 18 st. www.ornamentalprints.eu

Niklas, Josef – **Šanda**, František: J.P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním, Praha 1865 **STK** B 905. **NK** 54 E 2440

Niklas, Josef – **Šanda**, František: J.P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním, Praha 1874 **STK** B 1036. **NK** 54 D 889

Noll, Jindřich: Detaily a doplňky staveb II – dveře, in: Zprávy Klubu za starou Prahu 1/1995, s. 35-36 **UPM** IaD 10423/1995

Novák, František: Královské věnné město Polička za panování Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. 1848-1916, Jitřenka 1917, s. 2, 17-18, 33-35, 49-51, 65-67, 81-83, 97-99, 113-114, 127-129, 145-147, 162-164, 182-184, 202-204, 218-219, 234-235, 284-285, 298-299, 313-315, 330-332, 345-347, 362-363, 378-380

Nováková, Teréza: Na Librově gruntě, 1948

Nyklová, Lenka: Vstupte! Staré dveře měšťanských domů v Jičíně, Jičín 2006

Obnova památek 2005 na téma Okna a dveře, sborník příspěvků k 5. ročníku konference, Axis Praha 2005

- Od Trstenické stezky.** Vlastivědný sborník okresu litomyšlského a poličského /měsíčník/, Litomyšl 1921-1943, 1947-1950
- Oehm,** Miloslav: Zámečnictví. Příruční kniha pro zámečníky stavební, umělecké, se zřetelem k potřebě odborných škol, Praha 1901
- Okna a dveře,** Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu, 3.-6.6. 2003 v Nových Hradech v jižních Čechách, Svorník 2/2004, Unicornis Praha
- Okna a dveře** – viz Obnova památek 2005
- Opderbecke,** A.: Der Holzbau, Thorn /po 1900/ **Muzeum** Chrudim D 1313
- Operativní průzkum a dokumentace historických staveb** (Bláha, Jesenský, Macek, Razím, Sommer, Veselý), Odborné a metodické publikace sv. 31, Národní památkový ústav, Praha 2005
- Ornamental Prints – Ornamentstiche - Ornamentální rytiny,** Kunstbibliothek Berlin – UPM Praha – MAK Wien, 2007
- Otto** – Ottův slovník naučný, I.-XXVIII., Praha 1888-1909
- Pacold,** Jiří, prof. České vysoké školy technické: Stavitelský praktik, Praha 1883 **NM** 103H 229
vydání 2.: 1887 **STK** B 1741
vydání 3.: b.d. (asi 1910) **NM** 70 d 209
- Pacold,** Jiří: Konstrukce pozemního stavitelství. Díl I. Práce tesařské, pokrývačské a truhlářské, Praha 1890 /1.vydání/ **STK** B 1637, B 1443.
vydání 2.: 1900 **Muzeum** Chrudim D 1270
- Palladio,** Andrea: I quattro libri dell'Architettura, Venet. /Benátky/ 1570 **NK** D 1740
- Palladio,** Andrea: Čtyři knihy o architektuře, Praha 1958
- Památkový zákon,** Zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči, úplné znění k lednu 2005, prováděcí vyhláška, Ministerstvo kultury, Praha 2005
- Panofsky,** Erwin: Význam ve výtvarném umění, /přeložil L. Konečný/, Praha 1981
- Pein,** Georg: Ideen zur äussern und innen Verzierung der Gebäude, Wien 1812 /předlohou kniha/ www.ornamentalprints.eu
- Pešta,** Jan: Výtvarná podoba klasicistních domovních dveří a vrat ve venkovských městech a městečkách na Podbrdsku /Březnice, Rožmitál pod Třemšínem, Hostomice, Lochovice/, in: Svorník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 239-244
- Peštová,** Petra: Klasicistní domovní dveře a vrata v Železnici, 2001, bakalářská práce na Ústavu pro dějiny umění FF UK Praha, strojopis
- Peštová,** Petra: Klasicistní domovní dveře a vrata v Železnici, Průzkumy památek 2/2001, s. 140-156
- Petrasová,** Taťána: Josefské pevnosti a počátky klasicismu v Čechách, in: Mezi časy – Kultura a umění českých zemí kolem r. 1800, Praha 1999, s. 44-53 **UDU** B 17 907
- Petrasová,** Taťána: Architektura „státního“ klasicismu, palladiánského neoklasicismu a počátků romantického historismu (Čechy 1780-1840), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Praha 2001, s. 28-60
- Picinelli,** Filippo: Mondo simbolico, Venetia 1670, **NK** 10 A 43
- Picinelli,** Filippo: Mundus symbolicus in emblematum, Coloniae Agripp. /Kolín n. Rýnem/ 1729, **NK** 11 A 31
- Piranesi,** Francesco: Antiquités d'Herculaneum, Paris 1804, **NK** 11 FF 8
- Poche,** Emanuel – **Líbal,** Dobroslav: Praha národního probuzení (čtyři knih o Praze), architektura, užité umění, Praha 1980
- Polička** za pruské okupace 1866, dle vzpomínek E.B. Kašparidese, redakce Stanislav Konečný, Polička 2000
- Poppe,** Johann Heinrich Moritz von: Obširné prstonárodní naučení o řemeslech a umělostech, čili Technologie všeobecná a zvláštní, I-III, Praha 1836, 1837, /přeložil Jan Svatopluk Presl/. **NM** 75 E 143/1-3.
- Pospíšil,** Zdeněk: Společenská funkce ornamentu, in. Umění a řemesla 3/1973, s. 10-12
- Prahl,** Roman: Prag 1780 – 1830. Kunst und Kultur zwischen den Epochen und Völkern, Prag

2000

Prahl, Roman: Úvod - Čechy 1840-1860, in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, Praha 2001, s. 257-260

Prahl, Roman: Úvod - Čechy 1860-1890, in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/2, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, Praha 2001, s. 55-59

Pražský hrad. Dveře, kolektiv: námět a foto Pavel Štecha, odborná spolupráce a texty Eliška Fučíková, Petr Chotěbor, Zdeněk Lukeš, grafická úprava Jana Vahalíková, edice Fragmenty, Praha 2002

Procházka, Lubomír: David Junek, Dveře a vrata na Poličsku v 19. století, 1998; in: Český lid 4/1999, s.379-380 /recenze/

Průša, Ferdinand: Technická příručka pro lakýrníky, Praha 1942

Příručka vlastníka kulturní památky, Ministerstvo kultury, Praha 2004

Rámeš, Jaroslav: Ochranné nátěry, Praha 1957

Rasl, Zdeněk – **Mohr**, Jan: Černé řemeslo v průběhu staletí, Národní technické muzeum v Praze, 1984

Razím, Vladislav: Poličská domovní vrata, Jitřenka březen 1992, s. 33

Razím, Vladislav: Poličská domovní vrata, Zprávy památkové péče 4/1992, s. 36-38

Razím, Vladislav – viz Operativní průzkum 2005

Rieger, František Ladislav: Slovník naučný, 1.-10., Praha 1860-1872

Ripa, Cesare: Iconologia, Sienna 1613, **NK** 11 D 7

Ripa, Cesare: Erneuerte Iconologia, Frankfurt 1669, **NK** 11 G 14

Roček, Michal: Historický vývoj vybavení lidových domácností dřevěným inventářem s přihlédnutím ke sledované oblasti /Litomyšlsko a Poličsko/, diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě, 2005, strojopis /popis truhlářské dílny, náradí ... konec 19. století/ **Muzeum Polička**

Royt, Jan – **Šedinová**, Hana: Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii, Praha 1998

Rozsudek ... v rozepři osady m. Poličky uvnitř hradeb s občany horního a dolního předměstí ..., Chrudim 1872

Růžička, Jindřich: O dvojím vlastenectví dvou dějepisců Poličky z 30. let minulého století (J.N. Eiselt a A. Hájek), in: Acta musei Reginaehradensis, Hradec Králové 1964, s. 75-102

Růžička, Jindřich: Román a skutečnost - o Drašarově a poličských buditelích, Hradec Králové 1966

Růžička, Jindřich – **Krušina**, Josef: Dějiny města Poličky, 1. díl – šest století feudálního řádu, Hradec Králové 1968

Růžička, Jindřich – **Šindlar**, Miloslav: Hospodářské a společenské poměry na Poličsku v 2. polovině minulého století ve světle písemností okresního soudu, in: Sborník prací východočeských archivů, r. II., Zámorsk 1972, s. 105-126

Růžička, Jindřich: Dějiny města Poličky, díl druhý 1848-1914, dílčí materiál pro nerealizovaný tisk, 1973-1980, rukopis **Muzeum Polička**

Růžička, Jindřich – **Šustrová**, Drahomíra: Z historie úsilí Poličky a železniční spojení, in: Vlastivědný sborník okresu Svitavy, Svitavy 1986, s. 39-50

Řeči a hesla při svěcení praporu zpěváckého spolku „Kollára“ v Poličce, Litomyšl 1863

Sax, Franz: Bau – Technologie bey der Tischler..., Wien 1814 **STK** B 341

Sedlický, Jan: Kniha pamětní Poličky zavedena r. 1812 /do r. 1839/, rukopis v SOkA Litomyšl, xerokopie **Muzeum Polička**

Sedmík, Karel: Ornament a dnešek, in: Umění a řemesla 3/1973, s. 7-8

Schánilcová, Jitka: Lidská psychika a ornament, in: Umění a řemesla 3/1973, s. 64-66

Scheufler, Vladimír: Hrnčířský ornament, in: Umění a řemesla 3/1973, s. 51-54

Scheybal, Josef – **Scheybalová**, Jana: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách, Ústí n. Labem 1985

- Schmitz**, Hermann: Deutsche Möbel des Klassizismus, Stuttgart 1923 **VŠUP XI B 4 6490**
- Schubert**, Alfréd: Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů, Odborné a metodické publikace sv. 29, Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004
- Skramlík**, Kl.: Truhlářství stavební a nábytkové. Příruční kniha praktického truhlářství pro potřebu škol i dělníků, I.L. Kober Praha, b.d. /kol. 1900?/ **Muzeum Chrudim C 2925**
- Skramlík**, Kl.: Tesařství. Příruční kniha praktického tesařství pro potřebu škol i dělníků, I.L. Kober Praha, b.d. /1907/ **Muzeum Chrudim C 2928**
- Skřivánek**, Milan: Lidové kronikářství a dějepisectví na území okresu Svitavy do poloviny 19. století, in: Acta musei Reginaehradensis, Hradec Králové 1984, s.25, 32-34
- Slavík**, Jiří: Návrh názvosloví starších kovaných dveří a kovových dveřních prvků, in: Svorník č. 4, Praha 2006, s. 219-232
- Sommer**, Jan – viz Operativní průzkum, 2005
- Sommer**, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen. Fünfter Band – Chrudimer Kreis, Prag 1837
- Soupis památek** historických a uměleckých /v politických okresech/, I. 1897 – LI. 1934
- Stanovy** právovarečného měšťanstva v král. věn. městě Poličce, 1894
- Stanovy** Remeslnické besedy v Poličce, Polička 1897 /přijaty 1884/
- Stránský**, Karel: K historii měšťanského domu č. 185 v Poličce (příspěvek k biografii J.V.J. Michla), Polička 1936
- Stránský**, Karel: Rok 1848 (příspěvek k biografii J.V.J. Michla), Polička 1937
- Svorník** – viz Okna a dveře 2004
- Strong**, Donald: Antické umění (edice Umění světa), Praha 1970
- Syrová**, Zuzana – Syrový, Jiří: Okna a dveře starých vesnických staveb na Vysočině, in: Svorník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 153-162
- Šanda a Niklas** – viz Niklas
- Šanda**, František: Počátky stavitelství pro nižší reálky od místoředitele reálného gymnasia v Táboře, Praha 1868 **NM 87 H 393** přívazek
- Šenfeldová**, Helena: Lidové techniky zdobení dřeva, Technologie lidové výroby 6, Praha 1984
- Šerák**, Martin: Nástin geneze a typologie výkladců v Českém Krumlově, in: Svorník 2/2004, Praha. Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 253-264
- Šimůnková**, Eva – **Bayerová**, Tatjana: Pigmenty, STOP /Společnost pro technologie ochrany památek/, Praha 1999 **Univerzita Pardubice-Institut restaurování Litomyšl-knihovna.**
- Šimůnková**, Eva – **Kučerová**, Irena: Dřevo, Praha 2000 **Univerzita Pardubice**
- Škabrada**, Jiří: Lidové stavby. Architektura českého venkova, Praha 1999
- Škabrada**, Jiří: Konstrukce historických staveb, Praha 2003 /kapitola 14. Dveře a vrata, s. 298 - 333/
- Škabrada**, Jiří: Přehled vývoje konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách, in: Svorník 2/2004, Praha, Sborník příspěvků z konference Okna a dveře, s. 5-11
- Špaňhel**, Vilém: Životní vzpomínky starého učitele, Polička, 1916, opis **Muzeum Polička /údaje o Poličce 1859-1880/**
- Štajnochr**, Vítězslav: Tesařské hoblíky, nástroje tesařské technologie, in: Muzejní a vlastivědná práce 3, 4/1983, Národní muzeum Praha
- Štajnochr**, Vítězslav: recenze knihy Pavel Udržal – Stanislav David, Řezbářství, Praha 1984; in: Český lid 1987, s. 58-59
- Štajnochr**, Vítězslav: Tesařské hoblíky, nástroje tesařské technologie III., in: Muzejní a vlastivědná práce 1/1996, Národní muzeum Praha
- Štajnochr**, Vítězslav: Komentovaná výběrová bibliografie historické encyklopedické literatury (Příspěvek k dějinám materiální kultury), in: Český lid 2/1999, s. 147-159
- Štajnochr**, Vítězslav: Obecné konstrukce vrat a dveří. Příspěvek ke klasifikaci vrat a dveří v Poličce, 2005, strojopis **Muzeum Polička /publikováno 2007 se změněným názvem/**
- Štajnochr**, Vítězslav: Obecné konstrukce vrat a dveří. Příspěvek k systematice, in: Archeologie

- ve středních Čechách 11, Ústav archeologické památkové péče středních Čech Praha, 2007, s.717-737
- Štefka**, Jan Václav: Paměti královského věnného města Poličky I.-XV. Díl, XII. díl: Cechy řemeslnické, 1899-1919, rukopis **Muzeum** Polička;
- Štěpán**, Luděk – **Vařeka**, Josef: Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech, Hradec Králové 1991
- Tadd**, Liberty J.: Nové metody ve výchově umělecké, Praha 1907
- Tschinkel**, Aug.: O zobrazení slunce, in: Český kreslír, Praha 1939 **UPM** IaC 3213.
- Türen + Tore**, Doors/Porte, Neuzeitliche Raumkunst 47/48, Verlag Siegfried Staffa, Kitzbühel /Tirol/, b.d. /60. léta 20. století/ **Muzeum** Chrudim D 497
- Uhde**, Constantin: Die Konstruktionen und die Kunstformen der Architektur, 4. Bände, Berlin 1903 **Muzeum** Chrudim D 1301/2
- Umělecké památky Čech**, editor E. Poche, 1.-4., Praha 1977, 1978, 1980, 1982
- Umělecké památky Moravy**, B. Samek, 1.,2., Praha 1994, 1999
- Umělecké památky Prahy** – Staré město, Josefov, P. Vlček, Praha 1996; Nové Město, Vyšehrad, R. Baťková, 1998; Malá Strana, P. Vlček, 1999; Pražský hrad, Hradčany, P. Vlček, 2000
- Umění a řemesla 3/1973** /číslo věnované ornamentu/, viz Černý, Muchka, Pospíšil, Schánilcová, Scheufler, Vydra
- Urbánek**, Radim: Dřevo, hlína, opuka. Lidové stavitelství na Vysokomýtsku, Vysoké Mýto 2004
- Vařeka**, Josef – **Frolec**, Václav: Lidová architektura. Encyklopedie, 2. přepracované vydání, Praha 2007
- Vařeka** – viz Frolec 1983 (1. vydání)
- Vavřínová**, V.: Ze staré školy v Němčicích, in: Od Trstenické stezky 1933/1934, Litomyšl, s. 13
- Večeř**, Ant. Ot. Fr.: Zámečnictví. Příručná kniha pro zámečníky, pro školy, Praha 1884
- Vencovský**, Eduard: Nástin geomorfologie a geologie poličského okresu, in: Poličsko – sborník prací, Pardubice 1958, s. 111-129
- Vignola**, Giacomo Baroci da: Pravidla pěti řádů – Regola delli cinque ordini á Architettura, /Praha/ 1954 **NK** 54 C 9389
- Víták**, Antonín Konstantin: Životopisný nástin Floriána Findejse, někdejšího učitele, Brno 1880
- Vitruvius**: Deset knih o architektuře, Praha 1979
- Vojtek**, Zdenek: Významný ediční čin, Jitřenka prosinec 1994, s.131-132
- Vojtek**, Zdenek: Tvář města Poličky. Procházka naším městem s televizní kamerou, Jitřenka březen 1999, s. 13-14
- Vondráček**, Radim: Ornamentální rytiny, in: Ornamental Prints – Ornamentstiche - Ornamentální rytiny, Kunstbibliothek Berlin – UPM Praha – MAK Wien, 2007
- Vondráček**, Radim (ed.): Biedermeier - Umění a kultura v českých zemích 1814 - 1848, 2008
- Vondrovic**, Lukáš – **Junek**, David: Inventarizace kamenných portálů a ostatních kamenických prvků v Poličce a určení zdrojových lokalit, 2006, strojopis **Muzeum** Polička
- Vrabec**, Ladislav: Polička ve Vídni, Týdeník. Regionální časopis, Svitavy, 8.6. 1994, s.1-2
- Vybíral**, Jindřich: Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu, in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Praha 2001, s.61-63; Inženýrská a průmyslová architektura romantického historismu, tamtéž s. 278-281; Inženýrská a průmyslová architektura přísného a pozdního historismu, svazek 2., s. 203-204
- Vydra**, Josef: O ornamentu v lidové výrobě, in: Umění a řemesla 3/1973, s. 6-7
- Winckelmann**, Johann Joachim: Dějiny umění starověku – stati, Praha 1986
- Wirth**, Zdeněk – **Matějček**, Antonín: Česká architektura 1800-1920, Praha 1922
- Wölfer**, Marius: Magazin den modernsten und geschmackvollsten architektonischen Verzierungen, Leipzig 1829/předloková kniha/ www.ornamentalprints.eu
- Zákrejs**, Vladimír: Zpráva o základním upravovacím plánu města Poličky. Soupis památek města Poličky, Jitřenka 1922, s. 235-237, 248-249
- Zatloukal**, Pavel: Architektura 19. století, 10 století architektury (díl 5.), Praha 2001

Zatloukal, Pavel: Architektura neoklasicismu (Morava 1780-1840), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1, Praha 2001, s.191-208
Zatloukal, Pavel: Architektura romantického historismu (Morava 1840-1860), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/2, Praha 2001, s. 17-27
Zatloukal, Pavel: Architektura přísného a pozdního historismu (Morava 1860-1890), in: Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/2, Praha 2001, s.265-279.

Výběr literatury o vratech a dveřích:

Dirlam, Martin: Stavební truhlářství, Praha 1901

Ebelová, Ivana: Truhláři v královském věnném městě Poličce (Řemesla a živnosti v Čechách), in: Český lid, 1/2003, s. 79-95

Hamsíková, Radana – Junek, David: Průzkum barevných vrstev klasicistních vrat v Poličce. Restaurátorská zpráva, 1994

Jöndl, Joseph Philip: Poučení o stavitelství pozemním vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a vesnicích /přeložil J.N. Štěpánek/, Praha 1840

Junek, David: Dveře a vrata na Poličsku v 19. století, Polička 1998

Junek, David: Polička – klasicistní vyřezávaná vrata a dveře, Polička 2008

Kubeš, Jan: Truhlářství stavební i nábytkové, Plzeň 1892

Kyncl, Josef (součinnost Junek, David): Zpráva o dendrochronologickém rozboru vybraných historických vrat města Poličky, 2008

Líbal, Dobroslav – Junek, David – Kopřiva, Jan – Holomý, Zdeněk – Hájek, Jiří: Klasicistní

domovní vrata v Poličce, Městské muzeum a galerie v Poličce, Polička 1994

Niklas, Josef – **Šanda**, František: J.P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním, Praha 1865

Nyklová, Lenka: Vstupte! Staré dveře měšťanských domů v Jičíně, Jičín, 2006

Okna a dveře, Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu, 3.-6.6.2003 v Nových Hradech v jižních Čechách, Svorník 2/2004, Praha

Pacold, Jiří: Stavitelský praktik, Praha 1883, 1887, b.d. (asi 1910)

Pacold, Jiří: Konstrukce pozemního stavitelství. Díl I. Práce tesařské, pokrývačské a truhlářské, Praha 1890, 1900

Peřtová, Petra: Klasicistní domovní dveře a vrata v Železnici, Průzkumy památek 2/2001, s. 140-156

Roček, Michal: Historický vývoj vybavení lidových domácností dřevěným inventářem s přihlédnutím ke sledované oblasti /Litomyšlsko a Poličsko/, diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě, 2005

Schubert, Alfréd: Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů, Odborné a metodické publikace sv. 29, Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004

Skramlík, Kl.: Truhlářství stavební a nábytkové. Příruční kniha praktického truhlářství pro potřebu škol i dělníků, Praha, b.d. /kol. 1900?/

Škabrada, Jiří: Konstrukce historických staveb, Praha 2003

Štajnochr, Vítězslav: Obecné konstrukce vrat a dveří. Příspěvek k systematice, in: Archeologie ve středních Čechách 11, Ústav archeologické památkové péče středních Čech Praha, 2007, s.717-737

Umění a řemesla 3/1973 /číslo věnované ornamentu/

Večeř, Ant. Ot. Fr.: Zámečnictví. Příručná kniha pro zámečníky, pro školy, Praha 1884

Použité prameny archivní a ikonografické:

Městské muzeum a galerie Polička:

Fotografická sbírka: signatury H fh, H fa. H fa 1738-2143 (domovní vrata a dveře, Jan Kopřiva 1942, Zdeněk Holomý 1992, Jiří Hájek 2005)

Kolekce kreseb vart a dveří od Stanislavy Zindulkové-Cafourkové (podle podkladů D.Junka), 1998, 2008

Sbírka plánů H m 12, 333

Vyobrazení města: III 46, III 625, G 42

Restaurátorské zprávy (viz výše soupis literatury – Hamsíková, Kyncl, Lesniaková)

Seznam majitelů domů v Poličce, jejich škody a pojištění při požáru dne 10. července 1845, dle protokolu ze dne 15. července 1845, 15/2008

Seznam měšťanů královského věnného města Poličky, od r. 1800 /vázaná kniha/, 14/1997

/vzorník litiny/, bez titulu, 2. pol. 19. stol., 14/2008

Moravský zemský archiv Brno, pobočka Třebíč:

Salmovy železárny Blansko, H 998 kt. II, i.j. 58, kt. III i.j. 56 a 59

Rodinný archiv – Pavel Haupt, Palackého náměstí 58, Polička:

Písemnosti a doklady k rodokmenu Hauptů.

Soubor lidových staveb Vysočina, Hlinsko:

inventář Možděnice - truhlářská dílna /druhotná instalace z původního objektu ve Svratouchu/

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli:

Archiv města Poličky II., kt. 22-23 /plány na přestavbu domů po požáru 1845/

Archiv města Poličky, Spojená řemesla, kt. 8/1, 8/2, 7/13 /cechy-truhláři/

Uměleckoprůmyslové museum v Praze – knihovna:

Sbírka předloh, Umělecko-průmyslové museum, Praha, uspořádáno 1897 /předlohové listy z průběhu a především závěru 19. století/

VIII. Práce kovové; IX. Železo; X. Práce dřevěné; XIII. Dekorativní malířství; XV. Architektura

Abstrakt: Klasicistní vrata a dveře v Poličce.

K nenápadným, ale významným památkám náleží domovní vrata a dveře. Ve více než 12 truhlářských dílnách v Poličce vzniklo ve 40.-80. letech 19. století 85 vyřezávaných vrat a dveří, které nemají obdobu v celé České republice. Dodnes je jich dochováno 35. Klasicismus nastupuje v Čechách za panování císaře Josefa II. (1780-1790) a do Poličky vstupuje novostavbou chlapeckých škol z r. 1841 a doznívá do konce 80. let. Velký požár města v r. 1845 vedl k výrazné klasicistní přestavbě. Práce velmi podrobně pojednává o těchto tématech:

Zadavatelé – poličtí měšťané – zdobená vrata byla věcí prestiže.

Truhláři - k dispozici jsou podrobné soupisy mistrů i popisy vandrovních cest.

Konstrukce dveří a vrat.

Motivy výzdoby.

Barevnost vrat a fasád - nejobvyklejší barva vrat byla okrová, hnědá a zelená; dvoubarevnost vrat je až novodobá.

Dveřní kování vč. klik a zámků – o práci zámečníků, řada litinových klik pochází patrně ze slévárny v nedalekém Blansku (jedna z 5 nejvýznamnějších sléváren v Rakousko-Uhersku).

Kamenné portály - nezdobené, z pískovce nebo tvrdých rul; portály byly natírány stejnou olejovou barvou jako vrata.

Památkový zájem - v r. 1922 proveden soupis vyřezávaných vrat, v r. 1942 byla nafotografována, v r. 1994 vydalo muzeum úplný obrazový katalog Klasicistní domovní vrata v Poličce, r. 1998 věnovala Česká televize poličským vratům jeden díl pořadu Tvář země, řada vrat je státem chráněna a byla nedávno restaurována.

Classicist gates and doors in Polička.

The houses doors and gates belong to discreet, but very significant monuments. There were more than 12 joineries in Polička, where 85 carved gates and doors were made during the period 40 – 80 years in 19th century and they were unique in whole Czech republic. 35 of them have preserved. Classicism appeared in Bohemia during the reign of kaiser Joseph II. (1780 – 1790) and it entered to Polička in 1841, when the buildings of schools for boys were built and faded until the eighties. The big town fire in 1845 caused outstanding classicist reconstruction. The publication treats on following topics very closely:

The submitters – citizens of Polička - decorated gates were an subject of reputation.

The joiners - there are the detailed lists of the masters and descriptions of their hoboos journeys.

Construction of the gates and doors.

The motives of decoration.

The colour scheme of the gates and facades - the most common gate colours were ochre, brown and green – gate dichromatism is much modern.

The door hammering including handles and locks – about locksmiths work, many cast-iron handles came from the iron-foundry in Blansko (it was one of the 5 most important iron-foundries in Austro-Hungary).

The stony gantries – undecorated, made from sandstone or hard gneiss: gantries were painted by same colour as the gates.

Monumental interest – the carved gates list were done in 1922, the photos were taken in 1942, the complete picture catalogue „The classicistic house gates of Polička“ was released by museum in 1994. One episode of tv series „The face of the country“ was dedicated to The gates of Polička, lot of the gates is protected by the law and thea were recently restored.